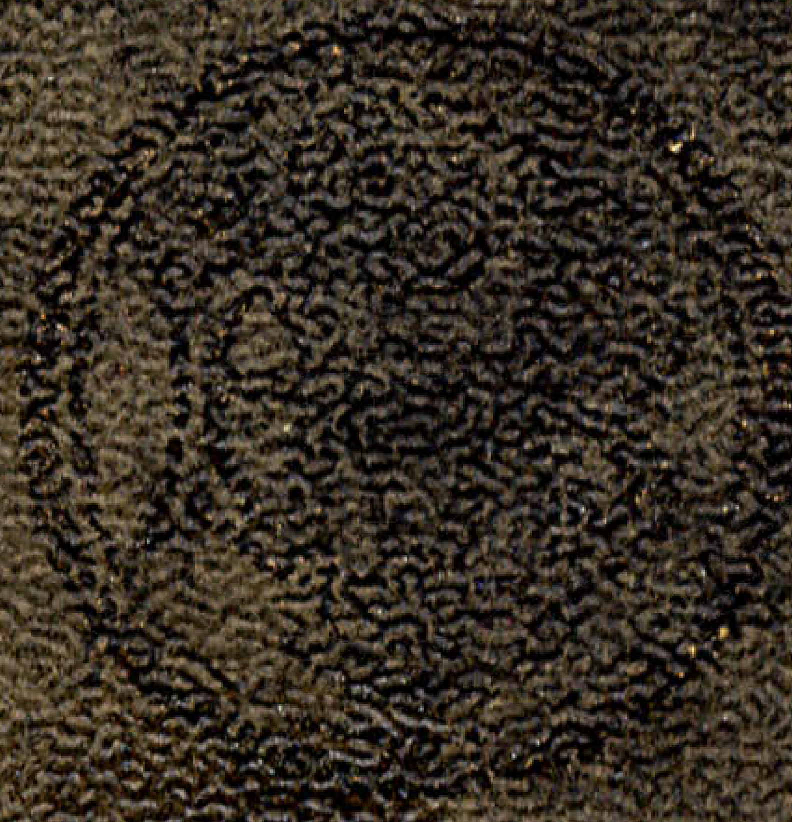
ഒരു തീർത്ഥയാത്ര

ടി. കെ. കൃഷ്ണമേനോൻ

ഒരു തീർത്ഥയാത്ര.

ടി. കെ. കൃഷ്ണമേനോൻ.

പ്രകാശകന്മാർ:
വി. വി. ബുക്കഡിപ്പൊ & പ്രിന്റിംഗ് വർക്ക്സ്.
തിരുവനന്തപുരം, തൃശ്ശിവപേരൂർ.
[illegible]

സമർപ്പണം

ശ്രീമതി

വി. കെ. ലക്ഷ്മിക്കുട്ടി നേത്യാരമ്മ

അവർകൾക്ക്.

(ബാല്യപ്രവൃത്തി സ്മാരകം)

"ധ്യാനത്തിന്റെ കെടാവിളക്കുതെളിയി...

പ്രമോദവാതങ്കതിയാം

സൂനത്താൽ പാദപൂജ ചെയ്യു,"

ഈ പുസ്തകത്തിൽ വിവരിച്ചിട്ടുള്ള

ദേവീദേവന്മാരോടായിക്കൊണ്ട്,

മനോരമയിൽ

"ശ്രീ [illegible]രാജദയിതരുടെ [illegible]ങ്ങളും"

എന്നിങ്ങനെ, ഇതെഴുതിയവൻ,

ഈ സദിനത്തിൽ, അർപ്പിച്ചുകൊള്ളുന്നു.

൧൧൦൭—൧൦—൨൫

വിഷയവിവരം

ഒരു തീൎത്ഥയാത്ര.

അദ്ധ്യായം ൧.

ചെറിയൊരു മുഖവുര.

പന്ധ്യാപുരം.

ഇതെഴുതുവാനുള്ള ഹേതു “ദീപം” പത്രാധിപരാണ്. ഞാൻ തീൎത്ഥാടനത്തിനായിക്കൊണ്ടു പുറപ്പെട്ട സമയം, യാത്രയെക്കുറിച്ചുള്ള ഒരു ചുരുക്കവിവരണമെങ്കിലും അയച്ചുതരണമെന്നു അദ്ദേഹം എന്നോടാവശ്യപ്പെടുകയുണ്ടായി. തിരിച്ചെത്തീട്ടാലോചിക്കാം എന്നു മറുവടിയും പറഞ്ഞു. മടങ്ങിവന്നതിനുമേലും, അദ്ദേഹത്തിന്റെ ആഗ്രഹത്തെ എന്നെ ഒന്നുരണ്ടു പ്രാവശ്യം അറിവിച്ചു; മറ്റു പലരും വിവരണം വേണമെന്നാവശ്യപ്പെട്ടു. എന്നാൽ പത്രാധിപരുടെ സ്നേഹപൂൎവ്വമായ നിൎബ്ബന്ധത്തിന്റെ ഫലമാണിതു്. ഭാഷയുടെ ഭംഗി ദീക്ഷിക്കുവാൻ എനിക്കു കഴിയുകയില്ല; എല്ലാം തെറ്റാതെ ഓൎത്തു ശരിയായി കുറിപ്പാനും സാധിക്കുമെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഓൎമ്മയുള്ള സംഗതികളിൽ മുഖ്യങ്ങളായ ചിലതുകളെ സൌകൎയ്യം പോലെ എഴുതിഅയയ്ക്കാം എന്നേറ്റു.

എന്റെ യാത്രാക്രമത്തെയൊ കാൎയ്യപരിപാടിയെയൊ ആരും അനുകരിക്കണമെന്നില്ല. കുളി, ഈശ്വരഭജനം, ഊണ്, എന്നിവയ്ക്കു അനുകൂലമായ സ്ഥല

ത്തു് കാലത്തിറങ്ങും; പുരാണപുരിയാണെങ്കിലും പുണ്യക്ഷേത്രങ്ങളുണ്ടെങ്കിലും താമസിക്കും; അല്ലെങ്കിൽ വൈകുന്നേരംതന്നെ വീണ്ടും വണ്ടികയറും. രണ്ടും മൂന്നും ക്ലാസ്സുകളുടെ ഇടയ്ക്കൊരു ക്ലാസ്സുണ്ടു്. ആ തരം മുറികളിലാണു് ഞാൻ ഏറിയകൂറും യാത്ര ചെയ്തിട്ടുള്ളതു്. വളരെ കുറച്ചു ദിക്കിൽ മാത്രമേ തിരക്കുകൊണ്ടു് രണ്ടാം ക്ലാസുവണ്ടിയെ അഭയം പ്രാപിക്കേണ്ടതായി വന്നിട്ടുള്ളു. ഇറങ്ങി താമസിച്ചിട്ടുള്ള ഒട്ടുമുക്കാലും സ്ഥലങ്ങളിൽ സ്നേഹിതന്മാരുണ്ടായിരുന്നതു കൊണ്ടു്, കാറിനും ഭക്ഷണത്തിനും ഒരിടത്തും ബുദ്ധിമുട്ടേണ്ടതായി വന്നിട്ടില്ല. അവരുടെ സഹായംകൊണ്ടു് ഭാഷ അറിയാതിരുന്നതുനിമിത്തമുള്ള ദോഷവും വളരെ ഉണ്ടായില്ല; പാണ്ടന്മാരുടെ ശല്യത്തിൽനിന്നു മോചനവുംകിട്ടി.

ഹിന്ദി അറിഞ്ഞിരുന്നാൽ നന്നു്. വണ്ടിയിലിരിക്കുമ്പോഴും ഓരോ സ്ഥലങ്ങളിൽ ചെന്നാലും, ആളുകളായി ലൌകികനിലയിൽ പെരുമാറുന്നതിനും സാമാനങ്ങൾ വാങ്ങുന്നതിനും ഹിന്ദിഭാഷ സഹായിക്കാതിരിക്കയില്ല. നമ്മുടെ ആളുകൾ ഇതു സംസാരിക്കുവാൻ പഠിച്ചാൽ ധാരാളം മതിയാകുന്നതാണു്. അതല്ലാതെ, അവനവന്റെ മാതൃഭാഷയേയും സംസ്കൃതത്തേയും തിരെ അവഗണിച്ചു്, ഹിന്ദിവിശാരദനാകുവാനും ഉപരിപരീക്ഷകൾക്കു് ഹിന്ദിയെ ഉപഭാഷയായി എടുക്കുവാനും മറ്റും തുടങ്ങുന്നതു അവിവേകമാണെന്നു് ആലോചിച്ചാൽ എളുപ്പത്തിൽ മനസ്സിലാകും.

ഹിന്ദികൊണ്ടു് ഇക്കാലത്തു് എല്ലായിടങ്ങളിലുംസുഖമായി സഞ്ചരിക്കാം എന്നു കരുതേണ്ട. ബങ്കാളം, മ

മഹാരാഷ്ട്രം, ഗുജരാത്ത്, എന്നീഭൂഭാഗങ്ങളിൽ ആ ദിക്കുകളിലെ ഭാഷയറിഞ്ഞാലെ അവിടത്തുകാരുടെ സ്നേഹബഹുമാനങ്ങൾ സമ്പാദിക്കുവാൻ സാധിക്കു. ബ്ലാത്തിയിൽ പോയിവന്നവരാകട്ടെ, വലിയ ഉദ്യോഗപദവിയിലുള്ളവരാകട്ടെ, രണ്ടുപേർ കൂട്ടിമുട്ടിയോ, പിന്നെ അവരുടെ മാതൃഭാഷയിലെ അവർ സംസാരിക്കു. അവരുടെ ഭാഷാഭിമാനം അത്രയ്ക്കുണ്ട്. നമ്മുടെ നവീനന്മാരുടെ മാതിരി, പകുതിഇംഗ്ലീഷും പകുതി നാട്ടുഭാഷയും കൂടിയ ഭാഷ അവർ ഉപയോഗിക്കുകയുമില്ല. പ്രമാണികളായ സാഹിത്യകാരന്മാരും ശാസ്ത്രജ്ഞന്മാരും അവരുടെ ഭാഷയിലാണ് അവിടങ്ങളിൽ അധികവും ബുക്കുകൾ എഴുതുന്നത്. ടിലാക്ക്, ടാഗോർ, ഡട്ട്, ഇവരൊക്കെ എന്റെ വാക്കിനെ സാധൂകരിക്കുന്നതാണ്. ബങ്കാളത്ത് "വംഗീയ സാഹിത്യപരിഷത്ത്" എന്നൊരു പഴയ സ്ഥാപനമുണ്ട്. വിദ്യാസമ്പന്നന്മാരായ ബങ്കാളികളെല്ലാം അതിലെ അംഗങ്ങളായിരിക്കും. അതാണ് പതിവ്. പരിഷത്തിന്റെ വാൎഷികറിപ്പോൎട്ടുകളിൽ ഓരോ സംവത്സരത്തിൽ പ്രസിദ്ധപ്പെടുന്ന പുസ്തകങ്ങളുടെ പട്ടികകൾ കാണാം. ഇവയെ കാണുമ്പോൾ [illegible], മലയാളഭാഷാഭിജ്ഞന്മാർ തലതിരിച്ചിരുന്നെ [illegible]! ബറോഡരാജ്യത്ത് ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ സൎക്കാർ [illegible]ധമായ എഴുത്തുകുത്തുകളിൽ ഉപയോഗിക്കേണ്ടതിന്നു വേണ്ട പദങ്ങളെ ശേഖരിച്ചു "ശ്രീസായാജിശാസനകല്പതരു" എന്നൊരു വലിയ ആംഗലഗുജരാത്തി [illegible] ഗവൎമ്മെണ്ടുതന്നെ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിട്ടുണ്ട്. ഈ ശബ്ദസംഗ്രഹത്തെ

ഉണ്ടാകുന്ന യോഗത്തിൽ ഗൈക്കവാർ മഹാരാജാവു തിരുമനസ്സുകൊണ്ടുതന്നെ ഒരു അംഗമായിരുന്നു; മററുള്ളവരിൽ കൂടുതലായി അദ്ദേഹം ബുദ്ധിമുട്ടുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്, എന്ന് അതിലൊരു അംഗം എന്നോടു പറയുകയുണ്ടായി. ഭാഷാസ്നേഹംകൊണ്ട് ഈ പ്രകൃതത്തിൽ അകപ്പെട്ടതാണ്.

യാത്ര തുടങ്ങുന്നതിനു മുമ്പ് ഒന്നുകൂടി പറയുവാനുണ്ട്. ആയതു വ്യായാമത്തെയും ഭക്ഷണത്തെയും കുറിച്ചാണ്. വ്യായാമം അത്യാവശ്യമാണ്. പതിവുള്ള എന്റെ വ്യായാമത്തിനു പുറമെ, ഞാൻ കഴിയുന്നതും നടന്നിരുന്നു. വെയിലും മഴയും കൊള്ളാതെയും ക്ഷീണിക്കാതെയും നടക്കേണ്ടതാണ്. ഊണ് ഒരു നേരം മതി; അതു രാവിലെയാണ് നല്ലതും. വൈകുന്നേരം പാലും ഫലവും കഴിച്ചാൽ ഒട്ടും പോരായ്കയില്ല. മിതമായ ഭക്ഷണം ശരിയായ സമയത്തു കഴിക്കുകയും ദേഹത്തിനു വേണ്ട വ്യായാമം ചെയ്കയും ചെയ്താൽ, ഉറങ്ങുവാനായി കിടന്നു ക്ലേശിക്കേണ്ടിവരില്ല. തോന്നുമ്പോഴൊക്കെ കണ്ടതെല്ലാം വാങ്ങിതിന്നുകയും നിത്യകൃത്യങ്ങളെ നിരാകരിക്കുകയും ചെയ്താൽ, തീർത്ഥക്കരെപ്പാപിയായി ആശുപത്രിയെ അന്വേഷിച്ചുകഴിച്ചുകൂടാം. അല്പം മനസ്സുവെച്ചാൽ, സുഖമായി തിരിച്ചുവരുവാൻ യാതൊരു പ്രയാസവുമില്ല.

എറണാകുളത്തുനിന്ന് ഉച്ചതിരിഞ്ഞു വണ്ടികയറി. കാലത്ത് അഞ്ചരമണിക്ക് ആർക്കോണത്ത് ഇറങ്ങി കുളിയും ഊണും കഴിഞ്ഞപ്പോഴയ്ക്കും, മദിരാശിയിൽനിന്നു ബോംബായിക്കുള്ള വണ്ടിവന്നു. അതിൽ കയറി. പിറേറന്നു വെളുപ്പിനു കുഡ്വാഡിയിൽ എത്തി. നാലു

മണിക്ക് പണ്ഡ്രാപുരത്തേക്കുള്ള വണ്ടിയിൽ പോകുവാനാണ് പുറപ്പെട്ടത്. മിറാജ് തീവണ്ടി പറമ്പിക്കുളത്തേക്കുള്ള വണ്ടിപോലെ, ഒരു ചെറിയവണ്ടിയാണ്. രണ്ടാം ക്ലാസ്സുവണ്ടി അടച്ചിട്ടിരുന്നു. ഒരു ജനവാതിൽ തുറന്നതോടുകൂടി കയ്യിന്മേൽ വാതിൽവീണു. വണ്ടിയിലുണ്ടായിരുന്ന ഇൻസ്പെക്ടർ വണ്ടിനിറുത്തി, ഡാക്ടരെ വരുത്തി, വിരൽ കഴുകി മരുന്നുവെച്ചിട്ട വണ്ടി പുറപ്പെടുവാൻ അനുവദിച്ചുള്ളു. എന്റെ അളവറ്റ കൃതജ്ഞതയെ ഞാൻ അദ്ദേഹത്തെ അറിയിച്ചു. "നിങ്ങൾ കമ്പനിയുടെ മേൽ നഷ്ടത്തിനു വ്യവഹാരം കൊടുത്താൽ, ഞാൻ സാക്ഷി പറയേണ്ടിവരില്ലേ?" എന്നദ്ദേഹം ചിരിച്ചുംകൊണ്ടു മറുപടിപറഞ്ഞു. പണ്ഡ്രാപുരത്തു വിട്ടോബ എന്ന നാമത്തോടുകൂടി ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ ഒരു ക്ഷേത്രമുണ്ട്. ഇതു വളരെ കീർത്തികേട്ടിട്ടുള്ള ഒരു മഹാക്ഷേത്രമാണ്. ഭീമ എന്ന പുഴയുടെ ഒരു ഭാഗമായ ചന്ദ്രഭാഗയുടെ അരികത്തായിട്ടാണ് ക്ഷേത്രം. ഏകാദശിദിവസം ക്ഷേത്രത്തിൽ നല്ല തിരക്കായിരിക്കും. ബാലഗംഗാധരതിലകൻ, മഹാദേവഗോവിന്ദറാണഡി, കാശിനാഥ ത്ര്യംബക തേലങ്, തുടങ്ങിയ മഹാന്മാർ ഭജനക്കാരൊരുമിച്ചു സ്തോത്രങ്ങൾ പാടിക്കൊണ്ടു ഇവിടെ പ്രദക്ഷിണം വെക്കാറുണ്ടായിരുന്നു. ഭക്തശിരോമണികളായ തുക്കാറാം, നാമദേവൻ, കബീർദാസ്, മുതലായ കവികൾ വിട്ടോബയെ വിഷയമാക്കി അനവധി കീർത്തനങ്ങളെ നിർമ്മിച്ചിട്ടുണ്ട്.

സകളു ഹി പാപേം ഗേലിം ദിഗന്തരിം
വൈകുണ്ഠ പുണ്ഡരീ ദേഖിലീയാ_
സകളു ഹി തീർത്ഥം ഘഡതി ഏകവേളാ
ചന്ദ്രഭാഗാ ഡോളാം ദേഖിലിയാ_
സകളു ഹി സംതാം ഏകവേളു ഭേടി
പുണ്ഡലീക ദൃഷ്ടി ദേഖിലിയാ_
തുകാമ്ഹണേ ജന്മാ ആല്യാചേ സാർത്ഥക
വിട്ഠല ഹി ഏക ദേഖിലീയാ.

(തുക്കാറാമിന്റെ ഒരു അഭംഗം)

രാമനാമഹരിനാമ ഭജോ ഗുരു
രാമ മിട്ഠായി ഖായിരേ,
വിട്ഠലനാമ കി പൂരണപോളി
നരസിങ്കനാമ സിരാഞ്ചിരേ
ഹൃഷീകേശനാമകി ശക്രപനായാവു
രാമനാമ സബ പായോരേ. (രാമ)
കൃഷ്ണ നാമ കി കീർനായാവു
ശങ്കര നാമ ജിലേബീരേ
മാധവനാമ കി പേണീരേ ലഡ്ഡുവാ
കേശവനാമ വടാസീരേ. (രാമ)
ഇഡാ പിംഗളാ ഔര സുഷുമ്ന
കരലാ ജാനി ഭികാരെ
കഹേ കബീര സുനാ ഭായി സാധു
കരനാ ഹേ ബചക ബിക്കിരാ. (രാമ)

(കബീർദാസ്)

യേഗ യേഗ വിട്ഠാബാ ഈ
ആവമാം അനാഥാം ചേ ആ ഈ

ഭീമാ ആണി മാന്ദ്രഭംഗാ
തുഝ്യാ മാഭഞ്ഞി ഛ്യോ ഗംഗാ.
ഇതു ക്യാം സഹിത ത്വാം ബായം ഭാം
മധാരംഗ തുഝ്യാ ഗ്രണീം
ഹമണെ നാമായ മീ ജനി.

(നാമദേവർ)

നാലുമണിക്കുള്ള വണ്ടിക്കു പോയാൽ, കുളിയും തൊഴലും ഊണും കഴിച്ചു് അന്നുതന്നെ മടങ്ങാം. വെളുപ്പിനുള്ള വണ്ടിക്കു പുറപ്പെട്ടാൽ, കാലത്തു ആറുമണിക്കു പൂനയിൽ ചെല്ലും.

അദ്ധ്യായം ൨

പൂന.

പൂന സുഖവാസയോഗ്യമായൊരു സ്ഥലമാണു്. അതുകൊണ്ടു തന്നെയായിരിക്കണം പൂനയെ ഒരു ബ്രിട്ടീഷ് സൈന്യവാസനഗരമായി ഇൻഡ്യാഗവൎമ്മെണ്ടു തിച്ച്യയാക്കീട്ടുള്ളതു്. ബൊംബായി ഗവൎണ്ണരും കൊല്ലത്തിൽ കുറെ കാലം അവിടെ താമസിച്ചുവരുന്നു. നഗരത്തെ നല്ല വൃത്തിയായി വെച്ചുവരുന്നു; പട്ടാളമുള്ള ഭാഗം വളരെ ശുചിയായിരിക്കുന്നു. വീതിയുള്ള വഴികളും, കൌതുകമുള്ള കെട്ടിടങ്ങളും, തോട്ടങ്ങളും, ഫലവൃക്ഷങ്ങളും എന്നിവയെക്കൊണ്ടു പൂന അലങ്കരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഭംഗിയുള്ള സാരി ഉടുത്തു്, കുങ്കുമപ്പൊട്ടുംതൊട്ടു്, തല

ഏടേപ്പാടുകൂടി മഹാകലാശാലയിലേക്കു പോകുന്ന അനവധി വിനയാന്വിതകളായ വിദ്യാർത്ഥിനികൾ ഏതു മലയാളിയേയും കേരളത്തെ ഓർപ്പിക്കാതിരിക്കുകയില്ല. അവിടത്തെ പുരുഷന്മാർ കർമ്മധീരന്മാരാണ് എന്നുള്ള സംഗതി ഓരോ സ്ഥാപനങ്ങൾ ഉച്ചത്തിൽ വിളിച്ചുപറയുന്നു. പൂനയിലുള്ള പോലെ അത്ര അധികം ചവിട്ടുവണ്ടി മറ്റൊരിടത്തും ഉണ്ടെന്നു തോന്നുന്നില്ല. ഓരോ വർത്തമാനം പറഞ്ഞുകൊണ്ടിരിക്കുന്ന അവസരത്തിൽ, ഇതിനുള്ള ഹേതുവെന്താണെന്നു ഞാനൊരു സ്നേഹിതനോടു ചോദിക്കുകയുണ്ടായി. എന്റെ ചോദ്യത്തിനുള്ള മറുപടി ഈ വിധമായിരുന്നു: “ഞങ്ങൾക്കു മറുതരം വണ്ടി വാങ്ങി ഉപയോഗിക്കുവാൻ പണമില്ല. ഉള്ള പണം പരോപകാരത്തിനായിട്ടു ചിലവഴിക്കുന്നു. പിന്നെ, മറ്റൊരുകാരണവുംകൂടി പറയാം. പൂനയുടെ നാലുപുറവും നോക്കൂ; കൂട്ടപ്പാറക്കുന്നുകളെയല്ലേ നിങ്ങൾ അധികവും കാണുന്നതു്? ഉന്നതിക്കു അവനവൻതന്നെ നല്ലപോലെ ചവിട്ടികയറേണ്ടതായിട്ടാണ് ഇരിക്കുന്നതു്. ചവിട്ടുവണ്ടി ആതപത്തെ എപ്പോഴും ഓർപ്പിക്കുമല്ലോ.”

മഹാരാഷ്ട്രക്കാർ നല്ല നെഞ്ഞുറപ്പും, ചുണയുമുള്ള ഒരു ജാതിക്കാരാണ്. അവർ ശിവാജിയുടെ വംശജന്മാരായിരിക്കുവാൻ യോഗ്യന്മാരാണ്. ശിവാജിയെ അവർ വലിയൊരു ആരാധ്യപുരുഷനായിട്ടാണ് കരുതിവരുന്നതു്. എവിടെ നോക്കിയാലും സ്വദേശസ്നേഹത്തിന്റെയും ലോകസേവേച്ഛയുടെയും ലക്ഷണങ്ങൾ പ്രത്യക്ഷമായിരിക്കും. നിഷ്കാമകർമ്മം, ഹിന്ദുസ്ത്രീകൾക്കുള്ള

സർവ്വകലാശാല, ഫർഗ്ഗുസൻ കോളേജ്, ഭാരതഭൃത്യസംഘം, ഭാരത-ഇതിഹാസ-സംശോധകമണ്ഡലം, ഭണ്ഡാർക്കർ ഓറിയന്റൽ ഇൻസ്റ്റിട്ട്യൂട്ട്, മഹാരാഷ്ട്രീയമണ്ഡലം, എന്നിവ എന്റെ നിവേദനത്തിനു ഉദാഹരണങ്ങളാണു്.

ഒടുവിൽ കൊടുത്തിട്ടുള്ളതു്, വ്യായാമപരിശീലനത്തിനായി, 1924-ൽ 17 ചെറുപ്പക്കാർ കൂടി തുടങ്ങിയ ഒരു സംഘമാണു്. ഇന്നതൊരു റജിസ്റ്റർ ചെയ്ത സംഘമാണു്. അറുനൂറിൽ അധികം അംഗങ്ങളുമുണ്ടു്. ബൊംബായി സംസ്ഥാനത്തുള്ള പ്രമാണികളിൽ മിക്കവരും ധനംകൊണ്ടും കെട്ടിടങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കിയും ഉപകരണസാമഗ്രികളെ വാങ്ങിയും അതിനെ ഓരോ പ്രകാരത്തിൽ സഹായിച്ചുവരുന്നു. വ്യായാമശാല, പുസ്തകശാല, ശരീരശാസ്ത്രം, പലതരം വ്യായാമങ്ങൾ, അപകടസംഭവങ്ങൾക്കുള്ള ചികിത്സ, എന്നിവയെ പഠിപ്പിക്കുവാനുള്ള സ്ഥലം; കളികൾ നടത്തുവാൻ വിശാലമായൊരു പറമ്പ്—ഇവയെല്ലാം സംഘംവകയായുണ്ടു്. കാലത്തും വൈകുന്നേരവും അഞ്ചുമണിമുതൽ ഏഴരമണിവരെ, സംഘസ്ഥലത്തു പോയാൽ, കുട്ടികളും വലിയവരും, അവരവക്കനുസരിച്ചു പലതരം വ്യായാമങ്ങളിൽ ഏർപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതു കാണാം. ശരിയായും ക്രമമായും അപകടം കൂടാതെയും ഇവയെ എടുപ്പിക്കുന്നതിനു വിദഗ്ദ്ധന്മാർ കൂടെ ഉണ്ടായിരിക്കും. സമ്പ്രദായം നാടനാണു് യുദ്ധശാസ്ത്രത്തെയും ആയുധവിദ്യയേയും സംഘം പഠിപ്പിക്കുന്നുണ്ടു്. സംഘംവക അദ്ധ്യാപകന്മാരുടെ വൈദഗ്ദ്ധ്യം ക

ണ്ടു്, പല മഹാകലാശാലകളിലും ഇവരുടെ ശിഷ്യന്മാരെ വ്യായാമം പഠിപ്പിക്കുവാൻ ആക്കിയിരിക്കുന്നു. ഗവമ്മേണ്ടു സംഘസ്ഥലത്തിന്റെ കരം ഇളവുചെയ്തും നഗരസഭ സഹായധനം കൊടുത്തും സംഘത്തെ അനുഗ്രഹിക്കുന്നു. സൂര്യനമസ്കാരത്തെ പ്രചരിപ്പിക്കുന്നതിൽ അത്യുത്സാഹം ചെയ്തുവരുന്ന ആന്ധിലെ അധിപതിയെയാണു് സംഘം അതിന്റെ നേതാവായി വരിച്ചിട്ടുള്ളതു്.

രാമകൃഷ്ണഗോപാല ഭണ്ഡക്കരുടെ പേർ കേൾക്കാത്ത ഭാരതീയരുണ്ടോ? സംസ്കൃതം പഠിക്കുന്നവരിൽ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഏതെങ്കിലും ബുക്കു വായിക്കാത്തവരുണ്ടോ? രണ്ടുതരക്കാരും ഉണ്ടാവില്ലെന്നാണു് എന്റെ വിശ്വാസം. ഭണ്ഡക്കർ വിശ്വവിശ്രുതനായിരുന്ന ഒരു സംസ്കൃതപണ്ഡിതനായിരുന്നു. സംസ്കൃതഭാഷാപോഷണത്തിനും ഹൈന്ദവശാസ്ത്രാഭിവൃദ്ധിക്കും ആയി ആ മഹാന്റെ നാമധേയത്തിൽ ആരംഭിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു സ്ഥാപനമാണു് ഭണ്ഡക്കർ ഒറിയന്റൽ ഇൻസ്റ്റിട്ട്യൂട്ട്. വില പിടിച്ച അനവധി ഗ്രന്ഥങ്ങളെ ഇതു പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അച്ചിൽപ്പെടുത്തുവാൻ പലതും അവിടെ പണി എടുത്തുവരുന്ന പ്രാമാണികളായ സംസ്കൃതവിദ്വാന്മാർ തെയ്യാറാക്കി വരുന്നുണ്ടു്. തെറ്റുകൾ തീർത്തു, പല പാഠഭേദങ്ങളോടുകൂടി അവിടെനിന്നു് ഓരോ പർവ്വമായി പുറത്തുകൊണ്ടുവരുന്ന മഹാഭാരതത്തിന്റെ നിസ്തുല്യമായ ഗ്രന്ഥം വിദ്യാവിശിഷ്ടന്മാർ സമ്മതിച്ചു കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. ഇതിലെ ത്രൈമാസികം ഗവേഷണപടുക്കളുടെ കേളീരംഗമായിത്തീർന്നിട്ടുണ്ടു്. ഈ

ഇൻസ്റ്റിട്ട്യൂട്ടാകയായൊരു വലിയ കെട്ടിടവും അപൂൎവ്വഗ്രന്ഥങ്ങളുടങ്ങിയ ഒരു പുസ്തകശാലയും ഉണ്ട്. ഇവയെ വളരെ ഭദ്രമായി സൂക്ഷിച്ചുവരുന്നു.

മേൽവിവരിച്ച സ്ഥാപനം സംസ്കൃതത്തെ എന്നപോലെ ഭാരത-ഇതിഹാസസംശോധകമണ്ഡലം മഹാരാഷ്ട്രഭാഷയെ പ്രത്യേകിച്ചും സഹായിച്ചുവരുന്നു. പുരാണവസ്തുശാസ്ത്രജ്ഞനായിരുന്ന വിശ്വനാഥകാശിനാഥരാജവാഡേയാണ് ഇതിനെ 1910-ൽ ആരംഭിച്ചത്. കാൎയ്യങ്ങൾ ശരിയായി നടത്തിക്കൊണ്ടുപോകുന്നതിനും സ്ഥാപനത്തിന്റെ സ്ഥിരപ്രതിഷ്ഠയ്ക്കുമായി ഇതിനെയും റജിസ്ട്രാക്കിട്ടുണ്ട്. ഇതിന്റെ ഉദ്ദേശങ്ങൾ ചരിത്രസംബന്ധമായ രേഖകൾ, പലതരത്തിലുള്ള പഴയ നാണ്യങ്ങൾ, വിലപിടിച്ച ചിത്രങ്ങൾ, എന്നിവയെ ശേഖരിക്കുകയും, പ്രാചീനാൎയ്യാവൎത്തചരിത്രത്തിൽ കാടുപിടിച്ചും ഇരുളടഞ്ഞും കിടക്കുന്ന ഭാഗങ്ങളെ അവിതൎക്കങ്ങളായ ലക്ഷ്യങ്ങളുടെ സഹായത്തോടുകൂടി വെട്ടിത്തെളിയിച്ചു പ്രകാശിപ്പിക്കുകയും ആകുന്നു. പെഷവമാർ, ആദ്യകാലത്തെ ഗവൎണ്ണർ ജനറൽമാർ, ശിവാജി, പഴയകാലത്തു പേർ എടുത്തിട്ടുള്ള ഇൻഡ്യയിലെ മററനവധി മഹാന്മാർ എന്നിവരുടെ കയ്യെഴുത്തിലുള്ള എഴുത്തുകൾ, പല പ്രാചീന രാജകുടുംബങ്ങളിലെ ഗ്രന്ഥവരികൾ, മൊഗൾ ചക്രവൎത്തിമാരുടെ മൂലശാസനങ്ങൾ, എന്നിവയെ ഇതിൽ സൂക്ഷിച്ചിട്ടുണ്ട്. ചിത്രകാരന്മാരുടെ പാടവത്തെ നിസ്സംശയമായി പ്രകടിപ്പിച്ചിട്ടുള്ള അനവധി പടങ്ങൾ വരച്ചു ചേൎത്തിട്ടുള്ള മഹാഭാരതം, ഗുലിസ്താൻ, സൌന്ദ

ഷ്ലലഹരി, എന്നിവയുടെ കയ്യെഴുത്തുപുസ്തകങ്ങൾ ഏതാളിലും അത്ഭുതത്തെ ഉണ്ടാക്കാതിരിക്കുകയില്ല. ഹിന്ദുക്കളുടെ ഇടയിൽ ഭാവരാഗമേളങ്ങൾക്കെല്ലാം അധിഷ്ഠാനദേവതകളുണ്ടെന്നാണല്ലൊ വിശ്വാസം. മധുരമീനാക്ഷിയെ സ്തുതിക്കുന്നതായൊരു കീർത്തനത്തിൽ ദീക്ഷിതർ കൂടി ഈ വിശ്വാസത്തെ പ്രകാശിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടല്ലൊ. ചില രാഗമേളങ്ങളുടെ ദേവതകളുടെ കമനീയങ്ങളായ ചെറിയ ഛായാപടങ്ങളും അവയുടെ താഴെ അതാതു രാഗമേളങ്ങൾക്കു ശരിയായുള്ള വായത്താരികൾ അടങ്ങിയ ശ്ലോകങ്ങളും ഞാനവിടെകണ്ടു്, സന്തോഷവും ആശ്ചര്യവുംകൊണ്ടു് മതിമറന്നു് അവയുടെ മുമ്പിൽ നില്ക്കുകയുണ്ടായിട്ടുണ്ടു്. പാശ്ചാത്യന്മാരും മണ്ഡപത്തിലെ അപൂർവ്വവസ്തുക്കളെ കണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള അവരുടെ ചിത്തവൃത്തികളെ അവിടെ സൂക്ഷിച്ചിട്ടുള്ള പുസ്തകങ്ങളിൽ രേഖപ്പെടുത്തിട്ടുണ്ടു്. ഈ വക വസ്തുക്കളെ എന്നെന്നേക്കും സൂക്ഷിച്ചു രക്ഷിക്കുവാൻ, തക്കതായൊരു കെട്ടിടമുണ്ടാക്കുവാൻ ഡാക്ടർ ജസ്റ്റിൻ ഈ. അബട്ടു് എന്നൊരു ഉദാരനായ അമേരിക്കൻ, ചോദിക്കാതെതന്നെ, മുപ്പതിനായിരം ഡാളർ മണ്ഡപത്തിലേക്കു സംഭാവനചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. ഭാരതഭൃത്യസംഘത്തിന്റെയും (Servants of India Society) ഫർഗ്ഗുസർ കാളജിന്റെയും ചരിത്രങ്ങൾ സർവ്വവിദിതങ്ങളാണു്. രാമകൃഷ്ണഗോപാലഗോഖലെയാണു് ഇവയുടെ കീർത്തിക്കു ഹേതുഭൂതൻ. എല്ലാകാലത്തും മഹാകലാശാലയിൽ പഠിപ്പിക്കുന്നവരിൽ പലരും ഭാരതഭൃത്യന്മാരായിരിക്കും. മാസം അറുപതു രൂപ

ശമ്പളത്തിന്നു ഇരുപതുകൊല്ലം പഠിപ്പിക്കാമെന്നാണ് അവരുടെ നിശ്ചയം. സംഘത്തിന്റെ അനുമതിയില്ലാതെ ഈ വ്രതത്തെ ആൎക്കും ഭഞ്ജിക്കുവാൻ പാടില്ല. ഗോഖലെയും പറാഞ്ജ്പൈയും ഇങ്ങനെ ഇതിൽ പഠിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ട്. പറാഞ്ജ്പൈ ഗണിതശാസ്ത്രവിദ്യയിൽ അദ്വിതീയപദം സമ്പാദിച്ച ഒരു പണ്ഡിതനാണ്. അദ്ദേഹം സീനിയർ റാങ്ഗ്ലർ ആയിരുന്നുള്ളു. ഇപ്പോഴത്തെ പ്രധാനാദ്ധ്യാപകനായ മഹാജനി അതിന്നു പുറമെ സ്മിത്ത്സ് പ്രൈസ്മാർ കൂടിയാണ്. ഏതുസൎവ്വകലാശാലയിലും ചെറുപ്പക്കാരനായ അദ്ദേഹത്തിന് ഇന്നു രണ്ടുമൂവ്വായിരം രൂപ ശമ്പളംകിട്ടുവാൻ ഒരു പ്രയാസവുമുണ്ടാകയില്ല. “ഗണിതശാസ്ത്രത്തിൽ ഉപരിപഠനത്തിന്നോ ചിന്തനത്തിന്നോ സമയം കിട്ടുന്നുണ്ടോ?” എന്നു ഞാൻ ചോദിച്ചപ്പോൾ, അല്പം വ്യസനഭാവത്തോടുകൂടി, അദ്ദേഹം തന്ന മറുപടി ഈ വിധമായിരുന്നു: “മേലധികാരിയുടെ നിലയിൽ, ഉറുപ്പിക, അണ, പൈസയുടെ ഉപരിപഠനമാണ് ഇവിടെ നടക്കുന്നത്. അത്യാവശ്യങ്ങൾക്കുകൂടി പണം പോരാതെ വരുമ്പോളുള്ള കുഴപ്പം; മററുവല്ലതിലും കുറച്ചുകാലത്തിൽ വഴക്കും; ഇങ്ങനെ കാലം കഴിക്കുന്നു. എന്താചെയ്യൂ? ഈ ചുമടെടുക്കുവാനും ആളുവേണ്ടേ?” ഇതു കേട്ടസമയം, എന്റെ കണ്ണുകളിലും വെള്ളം വന്നു. അവരാണ് കൎമ്മയോഗികൾ. ആ പരമാൎത്ഥം ഭാരതഭൃത്യസംഘത്തിന്റെ ഘടനാചാതുൎയ്യത്തിൽ നല്ലപോലെ കാണാം. വിദ്യാസമ്പന്നരും സത്സ്വഭാവികളും ആയ സ്വദേശാഭിമാനികൾ

കൾ മാത്രമേ സംഘത്തിൽ സ്ഥലമനുവദിക്കുകയുള്ളു. മൂന്നു സംവത്സരകാലത്തെ പരീക്ഷണം കഴിഞ്ഞിട്ടേ അവരേയുംതന്നെ അതിൽ ചേൎക്കുകയുള്ളു. ചേരുന്ന സമയം സംഘം കൊടുക്കുന്ന ശമ്പളവും വാങ്ങി, സ്വാൎത്ഥമായൊരു സമ്പാദ്യത്തിനും പ്രവൎത്തിക്കാതെ, സ്വരാജ്യത്തെ എപ്പോഴും സേവിച്ചുകൊള്ളാമെന്നും, ജാതിമതഭേദമില്ലാതെയും ആരോടും വഴക്കിടാതെയും എല്ലാ ഇൻഡ്യാക്കാരോടും ഭ്രാതൃഭാവത്തിൽ എന്നും അനുവൎത്തിച്ചുകൊള്ളാമെന്നും മറ്റുമുള്ള പ്രതിജ്ഞകൾ ഗൌരവമായി ചെയ്യേണ്ടതുണ്ടു്. സംഘത്തിൽ ചേൎന്നവരെ രാഷ്ട്രവിധികൾ, ധനശാസ്ത്രം എന്നിവ പഠിപ്പിക്കുവാനും ലോകസേവനം പരിശീലിപ്പിക്കുവാനും ഏൎപ്പാടുചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. അതിന്റെ വകയായി ലോകവിശ്രുതമായൊരു പുസ്തകശാലയുമുണ്ടു്. രാഷ്ട്രകാൎയ്യങ്ങളിൽ ആ സംഘക്കാരെ വിദ്വാന്മാരായ ദേശാഭിമാനികൾ നേതാക്കന്മാരായി വരിച്ചിരിക്കുന്നു. ഭാരതഭൃത്യർ ചെയ്യുന്ന പണികൾക്കൊരു കയ്യും കണക്കുമില്ല. ഭൂകമ്പം, ക്ഷാമം, ജലപ്രളയം, പകൎച്ചവ്യാധിയുടെ പടൎന്നുപിടി, എവിടെയുണ്ടോ, അവിടെയെല്ലാം ആളുകൾക്കു വേണ്ട സഹായം ചെയ്വാൻ അവർ പണവും മറ്റുപകരണങ്ങളുമായി ഹാജരുണ്ടു്. വലിയ ലഹളയും സമാധാനഭംഗവുമുള്ള ദിക്കിൽ സമാധാനക്കാരന്മാരായി ഭാരതഭൃത്യരുണ്ടാകും. ഈ വക കാരണങ്ങളാലാകുന്നു ഭാരതഭൃത്യന്മാർ ലോകരുടെയും സൎക്കാരിന്റെയും ആരാധ്യരായിത്തീൎന്നിട്ടുള്ളതു്. ഭാ

രതഭൃത്യസംഘത്തിന്റെ വ്യവസായങ്ങളെ എല്ലാം തൊട്ടെണ്ണി എന്നു ആരും വിചാരിക്കണ്ട. അവയുടെ മുഖ്യജോലികളുടെ ഒരു പട്ടിക വേണമെങ്കിൽ കൊടുക്കാമെന്നല്ലാതെ, എല്ലാം എടുത്തു വിവരിക്കണമെങ്കിൽ, ഒരു വലിയ ബുക്കുതന്നെ എഴുതേണ്ടതായിവരും. ഇൻഡ്യാരാജ്യത്തേക്കു് ഉപയോഗപ്രദങ്ങളായ നിയമങ്ങളേയും ഏർപ്പാടുകളേയും ഉണ്ടാക്കുന്നതിനു ശ്രമിക്കുക; ദോഷമേറുകളായവയെ തടയുക; പുറംരാജ്യങ്ങളിലുള്ള ഇൻഡ്യാക്കാരുടെ അവശതകളെ നശിപ്പിക്കുവാൻ അവരെ സഹായിക്കുക; പരസ്പരസഹായസംഘങ്ങളേയും സേവാസദനങ്ങളേയും സ്ഥാപിക്കുക, വേണ്ടപോലെ കൊണ്ടുനടത്തുക; ഹരിജനങ്ങളെ ഉദ്ധരിക്കുക; കള്ളപ്പള്ളികളേയും കള്ളുകുടിയന്മാരേയും നന്നാക്കിക്കൊണ്ടുവരിക; പ്രാചീന ഗ്രാമഭരണത്തെ നവീനരീതിയിൽ എല്ലാ ദിക്കിലും നടപ്പിൽ വരുത്തുക; എന്നി കൃത്യങ്ങളെ എല്ലാം ഭാരതഭൃത്യർ എപ്പോഴും ശ്രദ്ധയോടുകൂടി നിർവ്വഹിച്ചുവരുന്നു. ഇവരുടെ ജോലികളേയും പ്രചാരണഫലങ്ങളേയും സഹായിക്കുന്നതിനു ഇവർ "ഭാരതഭൃത്യൻ", "ജ്ഞാനപ്രകാശം", "ഹിതവാദി" എന്നിപേരുകളോടുകൂടിയ മൂന്നു പത്രങ്ങളേയും നടത്തുന്നുണ്ടു്. ഭാരതഭൂമിയെ സേവിച്ചുകൊണ്ടു് ഭാരതഭൃത്യസംഘം എന്നും വിജയിക്കുമാറാകട്ടെ. ആ സംഘത്തിന്റെ മാതിരി ഒരു സ്ഥാപനം കേരളത്തിലുണ്ടാകേണ്ടകാലം അതിക്രമിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇപ്പോളിവിടെ അധികം കാണുന്ന

നേതാക്കന്മാർ മുമ്പിൽ പഞ്ചപുച്ഛവും പിമ്പിൽ ശകാരവും സ്വാൎത്ഥത്തിനു വല്ലൂരവും ആയി തെണ്ടാറുള്ള കസേരക്കാരാണ്. ആ അദ്ധ്യായമവിടെ ഇരിക്കട്ടെ അതു തുറന്നാൽ തകരാറാണ്. വായനക്കാരെ, നമുക്കു പൂനയിൽതന്നെ കാപ്പികുടി കഴിച്ചുകൂട്ടുക

“തീൎത്ഥയാത്ര”യെന്ന പേരുംകൊടുത്ത് എന്തെല്ലാമാണ് ഈ മനുഷ്യൻ എഴുതിവിടുന്നത് എന്നു ചിലർ ചോദിച്ചു തുടങ്ങിട്ടുണ്ടാകും. തീൎത്ഥശബ്ദത്തിനു വിമലജലം, പുണ്യക്ഷേത്രം, പരിപൂതമായസ്ഥലം, ധാൎമ്മികനായ മനുഷ്യൻ, എന്നെല്ലാം അൎത്ഥമുണ്ടെന്നുമാത്രം അവരെ ഞാൻ ഓൎപ്പിക്കുന്നു.

‘അൎത്ഥാഭിധേയരൈവസ്തു
പ്രയോജനനിവൃത്തിഷു
നിപാനാഗമയോസ്തീൎത്ഥ
മൃഷിജുഷ്ടജലേഗുരൌ”

എന്നു ‘അമരകോശത്തി’ലെ ‘നാനാൎത്ഥപ്രകരണ’ത്തിലും,

“തീൎത്ഥംശാസ്ത്രാദ്ധ്വരക്ഷേത്രാ-
പായനാരീരജസ്സുച
അവതാരൎഷിജുഷ്ടാംബു
പാത്രോപാദ്ധ്യായമന്ത്രിഷു”

എന്നു ‘മേദിനി’യിലും കാണും. ദോഷൈകദൃക്കുകൾക്കു ഈവക സമാധാനം ഒന്നും മതിയാകുകയില്ല. അതുകൊണ്ടു നമുക്കു പൂനയിൽ പോയി ലോകഹിതൈഷികളായ

ദേശഭക്തന്മാരേയും അവരുടെ സ്ഥാപനങ്ങളേയും കണ്ടു വന്ദിക്കുക.

ഇതിനു മുൻപിൽ വിവരിച്ചിട്ടുള്ള സ്ഥാപനങ്ങളെല്ലാം പലരിൽനിന്നും പണം പിരിച്ചുതുടങ്ങി, നടത്തിവരുന്നവയാണു്. ഫർഗ്ഗുസൺ കോളേജുപോലെ ബി. ഏ., എം. ഏ, മുതലായ വലിയ പരിക്ഷകൾക്കു വിദ്യാൎത്ഥികളെ പഠിപ്പിക്കുന്ന മറ്റൊരു മഹാകലാശാലയുണ്ടു്. അതൊരാൾ തനിച്ചു തുടങ്ങീട്ടുള്ളതാണു്. അതുപോലെതന്നെ, ഓരോ സ്വദേശാഭിമാനികൾ തനിച്ചു തുടങ്ങീട്ടുള്ളതായി നിയമം പഠിപ്പിക്കുവാനും, കച്ചവടസംബന്ധമായ കാൎയ്യങ്ങളിൽ ഉപരിവിദ്യാഭ്യാസം കൊടുക്കുവാനും ഓരോ മഹാവിദ്യാലയങ്ങളുമുണ്ടു്. ഇവയെല്ലാം ഗവൎമ്മെണ്ടിൽനിന്നു സഹായധനം കൊടുത്തുവരുന്നുണ്ടു്.

പൂനയിൽ സൎവ്വോപരി നാം അറിഞ്ഞിരിക്കേണ്ട സ്ഥാപനങ്ങളാണു് ശ്രീമാൻ ഖാൎവെ തുടങ്ങി നടത്തിവരുന്നവ. ഖാൎവെ അവർകളുടെ പേർ പരിഷ്കൃതരാജ്യങ്ങളിലെല്ലാം ചെന്നിട്ടുണ്ടു്. അദ്ദേഹത്തിനു 79 വയസ്സായി എങ്കിലും, ഇന്നും ആ കൎമ്മയോഗി ലോകോപകാരത്തിന്നായി പ്രവൎത്തിച്ചുകൊണ്ടുതന്നെ ദിവസം കഴിക്കുന്നു.

ഉദ്ദേശം നാല്പതു സംവത്സരങ്ങൾക്കു മുമ്പു്, ഹിന്തുവിധവകളുടെ കഷ്ടസ്ഥിതി കണ്ടു് അദ്ദേഹം അവരിൽ ചിലരെ സഹായിക്കുവാൻ പുറപ്പെട്ടു. ആ ആരംഭത്തിന്റെ ഫലമായിട്ടു് രണ്ടു മഹത്സ്ഥാപനങ്ങൾ ഉണ്ടായി, നല്ല നിലയിൽ വളൎന്നുവരുന്നുണ്ടു്. ഇൻഡ്യയിൽവെ

ച്ചും മറുരാജ്യങ്ങളിൽ പോയിട്ടും ഉപരിവിദ്യാഭ്യാസം കഴിഞ്ഞിട്ടുള്ള അനവധി സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ ഇവയെ കൊണ്ടുനടക്കുന്നതിന്നു അക്ഷീണമായി പണിയെടുക്കുന്നുണ്ടെന്നുള്ള സംഗതി ഇവയുടെ മാഹാത്മ്യത്തെയും ഉപയോഗത്തേയും വെളിവാക്കുന്നുണ്ട്. പല സ്ഥലങ്ങളിൽനിന്നും അനവധി ആളുകൾ ഇവയ്ക്കായി ധനസഹായവും പതിവായി ചെയ്തുവരുന്നുണ്ട്. വിധവാശ്രമം, ഇൻഡ്യൻ-വനിതാ-സർവ്വകലാശാല എന്നിവയാണ് സ്ഥാപനങ്ങൾ. വിധവാശ്രമത്തോടു അനുബന്ധിച്ചൊരു മഹിളാപാഠശാലയുണ്ട്. സർവ്വകലാശാലയ്ക്കു പതിനഞ്ചുലക്ഷം രൂപ ഒരു മൂലധനമായി കൊടുക്കാമെന്നും, ആ സംഖ്യ ഏല്പിക്കുന്നതുവരെ ആണ്ടുതോറും 52,500 രൂപ അതിന്റെ പലിശവകയായി കൊടുക്കാമെന്നും ഏററ ഒരു ഉദാരപുരുഷന്റെ ഹിതമനുസരിച്ചു സർവ്വകലാശാലയെ ശ്രീമതി നാത്തിബായി ദാമോദർ തക്കർസി ഇൻഡ്യൻവനിതാ സർവ്വകലാശാലാ എന്നു വിളിച്ചുവരുന്നു ഇതിന്റെ കീഴിൽ അനവധി വിദ്യാലയങ്ങളും ഒരു അദ്ധ്യാപികശാലയും ഉണ്ട്. ഈ രണ്ടു മുഖ്യ സ്ഥാപനങ്ങളേയും എത്ര കൃത്യമായും, എത്ര വൃത്തിയായും, നിഷ്പക്ഷതയോടുകൂടിയും, ആക്ഷേപാരഹിതമായും നടത്തിവരുന്നുണ്ടെന്നുള്ളത് എത്ര വിവരിച്ചതുകൊണ്ടും ആവില്ല. കണ്ടറിയേണ്ടതാണ്.

പാഠ്യവിഷയങ്ങൾ സ്ത്രീകൾക്കാവശ്യമുള്ളവയാണ്. അതല്ലാതെ കണ്ണിൽ കണ്ടവയെയെല്ലാം പഠിപ്പിച്ച് അവരുടെ സമയം വെറുതെ കളയുന്നില്ല. പാഠക്രമങ്ങളും

ഭിനമായ്യയും എല്ലാം വളരെ മനസ്സിരുത്തി തയ്യാറാക്കിയിട്ടുള്ളവയാണു്. പഠിപ്പിക്കുന്നതു മറാത്തി ഭാഷയിലുമാണു്.

ഇൻഡ്യയിലും അമേരിക്കയിലും യൂറോപ്പിലും സഞ്ചരിച്ചു ധനം ശേഖരിച്ചാണ് ശ്രീമാൻ ഖാവെ അവർകൾ ഇവയ്ക്കൊരു സ്ഥിരപ്രതിഷ്ഠ കൊടുപ്പാൻ ശ്രമിച്ചിട്ടുള്ളതു്. ആ മഹാശയന്റെ ഈ വ്യവസായത്തെ എത്രതന്നെ പ്രശംസിച്ചാലും മതിയാകുകയില്ല. അദ്ദേഹം കൊച്ചിരാജ്യത്തു വന്നസമയത്തു് എനിക്കു് അദ്ദേഹത്തെ സല്ക്കരിക്കുവാനും ഹിന്ദുവനിതാ സർവ്വകലാശാലാസമിതിയുടെ ഒരു അംഗമായിരിക്കുവാനും സാധിച്ചതിൽ ഞാൻ സന്തോഷിക്കട്ടെ.

മഹാരാഷ്ട്രനായകനായിരുന്ന ശിവാജിയുടെ അധികാരസീമയിൽ പെട്ടിരുന്ന ദേശത്തു് ഇന്നും അനവധി കർമ്മധീരന്മാർ ഉണ്ടായിക്കൊണ്ടേ ഇരിക്കുന്നുണ്ടു്. രാമദാസിന്റെ ശിഷ്യനായിരുന്ന അദ്ദേഹം ഒരു അതിഭക്തനായിരുന്നു എന്നു പറയേണ്ടതില്ലല്ലോ. പൂനയിൽ അദ്ദേഹം പോയി ദർശനം ചെയ്തിരുന്ന രണ്ടു ക്ഷേത്രങ്ങളുണ്ടു് ഒന്നു പൂനയുടെ ഒന്നരനാഴിക തെക്കുകിടക്കുന്ന ഒരു കുന്നിന്മേലാണു്. കുന്നിന്മേൽ, പല ദേവന്മാരുടേയും ദേവിമാരുടേയും ക്ഷേത്രങ്ങളുണ്ടെങ്കിലും, അവയിൽ പ്രധാനമായതു ശ്രീപാർവ്വതിയുടേതാകയാൽ, കുന്നിനു പാർവ്വതിക്കുന്നെന്നാണു പേർ. പൂനയിലുള്ള പല ഹിന്ദുക്കളും സായംകാലത്തു അതൊരു വിശ്രമസ്ഥാനമായിട്ടാണു് കരുതിയിരിക്കുന്നതു്. കുന്നിൻമുകളിൽ കയറുന്നതിനു

കല്പടികൾ ഉണ്ട്. കയറുന്നതു ശ്രമാവഹമെങ്കിലും, മുകളിൽ ചെന്നാലുള്ള കാററും നയനാനന്ദകരമായ കാഴ്ചയും ക്ഷീണത്തെയെല്ലാം തിരെ കളയും. പാർവതിക്കുന്നിൽ പോകുന്നതിൽനിന്ന് വ്യായാമവും വിശ്രമവും ക്ഷേത്രദർശനവും എല്ലാം സാധിക്കും.

മഹേശക്ഷേത്രം പൂനയിൽനിന്നു മൂന്നു നാഴിക വടക്കുപടിഞ്ഞാറായിട്ടു പാഷാൺ ഗ്രാമത്തിലാണ് കിടക്കുന്നതു്. അതൊരു ശിവക്ഷേത്രമാണ്. ശിവരാത്രിനാൾ വെളുപ്പിന് അഞ്ചു മണി മുതൽ രാത്രി പത്തു മണി വരെ അവിടേക്ക് ആളുകൾ കൂട്ടംകൂട്ടമായി പോകുന്നതു കണ്ടിരിക്കുന്നു. അന്നവിടെ പോയി പോന്നിട്ടുള്ളവരുടെ സംഖ്യ നാലഞ്ചു ലക്ഷത്തിൽ കുറയുകയില്ല. എന്തു തിരക്ക്! പല തരത്തിലുള്ള വാഹനങ്ങളെത്ര! മൂന്നു നാഴിക കാറിൽ പോകുന്നതിനു എതാണ്ടു സ്നേഹിതന്മാർക്കും ഒന്നര മണിക്കൂറിൽ കുറയാതെ വേണ്ടിവന്നു. കാറിന്റെ തരക്കേടല്ലേ. കാറു നിന്ന ദിക്കിൽനിന്ന് ക്ഷേത്രത്തിലേക്ക് ഞങ്ങൾക്കു അരനാഴിക നടക്കേണ്ടതായി വന്നു. ജനസമ്മർദ്ദംമൂലം അതു മുക്കാൽ മണിക്കൂറുകൊണ്ടേ സാധിച്ചുള്ളു. നിലനിരപ്പിനു താഴെ ഒരു അറപോലെ ഒരു മുറിയിലാണ് ശിവലിംഗത്തെ പ്രതിഷ്ഠിച്ചിട്ടുള്ളതു്. പൊലീസുകാരും ശിപായിമാരും അനവധിപേരുണ്ടായിരുന്നു. അവർ സ്വാമിദർശനത്തിനു വരുന്നവർക്ക് അതിനാവേണ്ട സൌകര്യമൊന്നും ഉണ്ടാക്കിവെച്ചിട്ടുള്ളതായി കണ്ടില്ല. എല്ലാംകൂടി ഒരു ബഹളമാണ് അവിടെ കണ്ടതു. ഞങ്ങൾ നല്ല നാടൻ മട്ടിലായിരുന്നു പോയിരു

ന്നതു്. അതു കണ്ടിട്ടോ എന്തോ ഞങ്ങളിൽ ചിലരുടെ നേരെ അവരല്പം ദയവുകാണിച്ചു. അതുകൊണ്ടുനു തൊഴുതുപോന്നു അല്ലെങ്കിൽ, പലരും ചെയ്തിരുന്ന മട്ടിൽ ഞങ്ങൾക്കും ക്ഷേത്രദർശനം കഴിച്ചു മടങ്ങുവാനെ തരമുണ്ടായിരുന്നുള്ളു. സ്വാമിസന്നിധിയിൽ മങ്ങിക്കൊണ്ടു രണ്ടു വിളക്കു കത്തുന്നുണ്ടായിരുന്നു. പുറത്തുനിന്നു കാശ്രുക്കുവാളത്തിലും ആളുകൾ അകത്തേക്കു എറിയുന്നതു് വേർതിരിച്ചു പുറത്തേക്കു മാറുവാൻ താഴത്തിരുന്നവരെ കൂടി വെളിച്ചം സഹായിച്ചിരുന്നില്ല. ഒരു കാര്യം തുറന്നു പറയുന്നതിന് എനിക്കു യാതൊരു സംശയവുമില്ല: ഒരു ഭക്തന്റെ ആദ്ധ്യാത്മികമായ അഭിവൃദ്ധിക്ക് കേരളത്തിലെ ക്ഷേത്രങ്ങൾ സഹായിക്കുന്നതുപോലെ അതിനു മറെറാരുദിക്കിലെ ക്ഷേത്രങ്ങളും ഉപയോഗപ്പെട്ടുമെന്നു കണ്ടേടംകൊണ്ടു് എനിക്കു തോന്നിയില്ല നമ്മുടെ ദേവാലയങ്ങളിലെ വൃത്തിയും വെടിപ്പും വെളിച്ചവും പൂജാക്രമങ്ങളും ഒന്നു വേറെയാണു്. മററു പല സ്ഥലങ്ങളിലും, പൂർവ്വന്മാർ ആർജ്ജിച്ചുവെച്ചിട്ടുള്ള മാഹാത്മ്യം ഇന്നത്തെ ശാന്തിക്കാരും പാണ്ടമാരും നശിപ്പിക്കുന്നില്ലയോ എന്നു സംശയിക്കുവാൻ വഴിയുണ്ടു്. ഇവയുടെ പരിസരപ്രദേശങ്ങളും ഇവക്കനുകൂലമായിട്ടിരിക്കുന്നു. കലികാലവൈഭവം എന്നല്ലാതെ എന്തു പറയട്ടെ.

പുന വിടുന്നതിനു മുമ്പു് ഒരു സംഗതികൂടി പറയുവാനുണ്ടു്. അവിടെ "ഡക്കാൻ കാളനി" എന്നൊരു സ്ഥലമുണ്ടു്. അതിന്റെ ചരിത്രം ഉപദേശപ്രദമായിട്ടുള്ള ഒന്നാണു്. പരസ്പരസഹായസംഘത്തിന്റെ മാതിരി ക

റെ പ്രമാണികൾ മേററ് ഉപയോഗശൂന്യമായി കിടന്നിരുന്ന കുറെ അധികം സ്ഥലം അവർ ഗവൎമ്മെണ്ടിൽനിന്നും പതിച്ചുവാങ്ങി. എന്നിട്ടതിനെ നിരത്തി നന്നാക്കി ഭംഗിയിൽ വഴികളുമുണ്ടാക്കി ഇട്ടു. പിന്നെ വീടുകളുണ്ടാക്കി പാൎക്കുന്നതിനു അതിൽനിന്നു ഓരോരുത്തർ ആവശ്യപ്പെടുന്ന സ്ഥലം വിററുതുടങ്ങി. സ്ഥലവില ഇരുപതുവൎഷംകൊണ്ടു കൊടുത്തുതീൎത്താൽ മതി. സ്ഥലത്തിന്റെ പ്ലാൻ ഇവരു സമ്മതിച്ചതിനു ശേഷം മാത്രമെ നഗരസഭയ്ക്കയച്ചുകൂടു. ഇപ്പോൾ "കാളനി"യിൽ കെട്ടാവുന്നേടത്തോളം വീടുകൾ ഉണ്ടായിക്കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. വീടുകൾക്കു പുറമെ, അവിടെ വ്യായാമസ്ഥലം, നാടകശാല, തോട്ടങ്ങൾ, എന്നിവയുണ്ടു്. പല സാമാനങ്ങൾ, മരുന്നുകൾ, എന്നിവ വില്ക്കുന്ന ഷാപ്പുകൾ ഉണ്ടു്. ഇവയിൽ ഒററവിലയ്ക്കേ വിററുകൂടു. അവിടെയുള്ള കമ്പിത്തപാലാപ്പീസ്സ് ബമ്പായിസംസ്ഥാനത്തുള്ള ആപ്പീസ്സുകളിൽ ഒന്നാംതരത്തിൽ ഒന്നാണത്രെ.

അദ്ധ്യായം ൩

ബാംബേ; നാസിക്ക് — പഞ്ചവടി.

ബോമ്പായി, മദിരാശി, കല്ക്കത്താ, എന്നീ വലിയ പട്ടണങ്ങളെ ശരിയായി വിവരിച്ചു് അവയെ കാണാത്തവൎക്കു, അവയുടെ ഒരു സ്വരൂപജ്ഞാനം ഉണ്ടാക്കിക്കൊടുക്കുക എന്നുള്ളതു് അസാദ്ധ്യമായൊരു കാൎയ്യ

മാണു്. അവയെല്ലാം കണ്ടറിയേണ്ടവയാണു്. കച്ചവടസ്ഥലങ്ങളൊരുഭാഗത്തു്; അവിടെ തിക്കും തിരക്കുമായിരിക്കും. സുഖവാസത്തിനുള്ള മണിമേടകൾ മറ്റൊരു ദിക്കിൽ; അവിടെ പൂങ്കാവനങ്ങളും ശുചിയും വീതിയുമുള്ള വഴികളും ഉണ്ടായിരിക്കും. നെയ്ത്തുശാലകളും യന്ത്രശാലകളും മൂന്നാമതൊരിടത്തു്. ഇതെല്ലാംകൊണ്ടും പട്ടിക പൂർത്തിയായിട്ടില്ല; പൂർത്തിയാകുവാനും പ്രയാസം. പലതരത്തിലുള്ള വിദ്യാലയങ്ങൾ, കാഴ്ചബംഗ്ലാവുകൾ, പുസ്തകശാലകൾ, പള്ളികൾ, പാളയം, കള്ളപ്പുള്ളികൾക്കുള്ള ജയിൽ, ആശുപത്രികൾ, നാടകാഗാരങ്ങൾ, നഗരസ്ഥാനങ്ങൾ, കൂപങ്ങൾ, കുളങ്ങൾ, കേട്ടുകൾ കൂടാതുള്ള കേളിനെയധാദികളും; ഇങ്ങനെ എഴുതിത്തുടങ്ങിയാൽ അവസാനിക്കുകയില്ല.

സായ്പുമാർ, നാട്ടുകാർ, കൂലിവേലക്കാർ എന്നിവരുടെ സങ്കേതസ്ഥാനങ്ങളെ വേർതിരിച്ചറിയുന്നതിനു് ആർക്കും ബുദ്ധിമുട്ടു നേരിടുകയില്ല. പലതരത്തിലുള്ള വാഹനങ്ങൾ എവിടെയും വഴികളിൽ അങ്ങോട്ടുമിങ്ങോട്ടും ഓടിക്കൊണ്ടിരിക്കും. വൈകുന്നേരം ചില മാർഗ്ഗങ്ങളെ കാൽനടയായി തരണംചെയ്യുന്നതു നല്ല പരിചയമുള്ള സമർത്ഥന്മാരുടെ സഹായത്തോടുകൂടിയല്ലാതെ തരമില്ല.

വാസ്തവം പറയുകയാണെങ്കിൽ പട്ടണവാസം എനിക്കു സുഖകരമായി തോന്നിട്ടില്ല. ഞാൻ ബോംബായിയിൽ താമസിച്ചില്ല; അതിനു സമീപമുള്ള ഡാഡർ എന്ന സ്ഥലത്താണു് താമസിച്ചതു്. പട്ടണത്തിൽ പണിയുള്ളവരും പല വലിയ കച്ചവടക്കാരും മററും ബോംബാ

യിയുടെ പ്രാന്തപ്രദേശങ്ങളിലാണ് താമസിക്കുന്നത്. തെക്കെ ഇൻഡ്യയിൽ നിന്നു പോയിട്ടുള്ള അനവധിപേർ മാട്ടുങ്കൽ എന്നൊരു ദേശത്താണ് ഒരു ഗ്രാമമെന്നാ മട്ടിൽ കൂടിട്ടുള്ളത്. ഇങ്ങനെ ദൂരെ താമസിക്കുന്നതുകൊണ്ടൊരു ദോഷവും നേരിടുവാനില്ല. പതിപ്പത്തു മിനിട്ടം ചില സമയത്ത് അയ്യഞ്ചുമിനിട്ടും കൂടുമ്പോൾ ഇലക്ട്രിക്ക് ട്രെയിൽ (വിദ്യുച്ഛക്തിയുടെ സഹായത്താലോടുന്ന തീവണ്ടി)ഉണ്ട്. പുറമെ, ട്രാമും എപ്പോഴുമുണ്ടാകും.

ഞാൻ ദിവസവും വൈകുന്നേരം സ്നേഹിതന്മാരൊരുമിച്ചു പട്ടണത്തിൽ പോയിരുന്നു. അവിടത്തെ തുറമുഖം കേളികേട്ടിട്ടുള്ളതാണല്ലോ. ഒരിക്കൽ ഒരു ബോട്ടിൽകയറി അവിടെ കുറെനേരം അവിടെയുമിവിടയും പോയി. എന്തൊരു മനോഹരമായ കാഴ്ച! നേരം ഇരുൾ അടയുവാൻ തുടങ്ങിയിരുന്നു. സന്ധ്യാഭ്രങ്ങളുടെ തെരുതെരെ മാറിക്കൊണ്ടിരുന്ന നിറങ്ങൾ; അങ്ങുമിങ്ങും മിന്നുങ്ങിയിരുന്ന ചില നക്ഷത്രങ്ങൾ; കപ്പലുകളിലും കരയിലും ഉള്ള വിളക്കുകളുടെ പ്രകാശം; ഇവയെല്ലാം ആ കാഴ്ചയുടെ ശോഭയെ തെളിയിച്ചു. ടാജ് ഹൊട്ടലിൽ താമസക്കാരായിരിക്കണം ഈ ശോഭയുടെ ഭംഗിയെ കൂടുതലായി അനുഭവിക്കുന്നവർ. ടാജ് ലോകവിശ്രുതമായിട്ടുള്ള ഒരു ഹൊട്ടലാണ്. 15 രൂപ മുതൽ 250 രൂപവരെ ഒരു ദിവസം, സകല ചിലവടക്കം, കൂലി, ചിരിയുന്ന മുറികൾ അതിലുണ്ട്. കളി, ഊണ്, കുളി എന്നിവയെല്ലാം അവിടെ സൌകര്യങ്ങളുണ്ട്. ഇതുപോലെതന്നെ കാണേണ്ട ഒരു ദിക്കാണ് മലബാർ ഹിൽ. ആ

പേർ മലയാളികൾക്ക് അഭിമാനകരമായിട്ടുള്ള ഒന്നാണ്. മലബാർഹിൽ കോടീശ്വരന്മാരുടെ വാസസ്ഥാനമാണ്. അൎദ്ധവൃത്താകൃതിയിലുള്ള കടലോരത്തിന്റെ ഒരു വശത്താകുന്നു കിടക്കുന്നത്. വ്യായാമത്തിനായി നടക്കുന്നതിനും കാറേറ്റു വിശ്രമിക്കുന്നതിനും സ്വൈരസല്ലാപത്തിനും മററുമായി ദിവസവും വൈകുന്നേരം അവിടെ എത്ര അധികം സ്ത്രീപുരുഷന്മാർ വന്നുചേരുന്നു! ആ പ്രദേശത്തിന്റെ പ്രകൃതിരമണീയതയ്ക്കു പ്രത്യേകമൊരു വിശേഷമുണ്ട്. അകലെയല്ലാതെ ഉള്ള മഹാലക്ഷ്മീക്ഷേത്രത്തിലെ ദേവിയുടെ മാഹാത്മ്യമായിരിക്കും ഇതിനു കാരണമെന്ന് എന്റെ കൂടെ ഉണ്ടായിരുന്നവരിലൊരാൾ പ്രസ്താവിക്കുക ഉണ്ടായി.

കടലോരത്തു നടക്കുവാനും മററും അതികേമമായൊരു വഴി, പുതുതായി നികത്തി ഉണ്ടാക്കിയ സ്ഥലത്തു, തെയ്യാറാക്കി വരുന്നതേയുള്ളൂ. അതും ബോമ്പായിയിലെ തീവണ്ടിആപ്പീസും കാണേണ്ടവയാകുന്നു.

അങ്ങാടികളിൽ ചുററിത്തിരിയുക എന്നൊരു തരം നേരമ്പോക്കിനുള്ള മാൎഗ്ഗത്തെ ഞാൻ മാനിക്കാറില്ല

എങ്കിലും ബൊമ്പായിയിലെ ജാവേരി ബസാർ കാണാതെകഴിയുകയില്ലെന്നും പറഞ്ഞു എന്റെ കൂട്ടുകാർ എന്നെ നിൎബ്ബന്ധിച്ച് അവിടെ ഒരു വൈകുന്നേരം കൊണ്ടുപോയി. വീതികുറഞ്ഞ വഴി; ഇരുപുറവും പൊക്കമുള്ള കെട്ടിടങ്ങൾ. ആൾത്തിരക്കു സഹിച്ചുകൂട. അതിനു പുറമെ, എത്ര വണ്ടികളാണ് ഉത്തരഫലത്തെ ആലോചിക്കാതെ വേഗത്തിൽ ഓടിച്ചുപോകുന്നത്. ഇ

തൊന്നാം പോരാഞ്ഞിട്ടോ എന്നുതോന്നും, ആനക്കുട്ടികളെപ്പോലെയുള്ള പശുക്കളും കാളകളും, യാതൊരു കൂസലുമില്ലാതെ, സാവധാനത്തിൽ, അങ്ങുമിങ്ങും ചവച്ചുതിന്നുകൊണ്ടു നടക്കുന്നുണ്ട്. ബസാറിൽ കിട്ടാത്ത സാമാനമില്ലെന്നാണ് തോന്നുക. അതിന്റെ ഒരററം കണ്ട് ഞാൻ ഒരു വിധം തിരിച്ചുപോന്നു. എങ്കിലും കാണേണ്ട കാഴ്ചയാണെന്നു ഞാനും തലകുലുക്കിത്തന്നെ സമ്മതിച്ചു.

* * * * * *

ബൊമ്പായിൽനിന്നു ഞാൻ നാസിക്ക്_പഞ്ചവടിയിലേക്കാണ് പോയത്. അഗസ്ത്യമഹർഷിയുടെ ഉപദേശമനുസരിച്ച്, വനവാസകാലത്തു ശ്രീരാമൻ ആശ്രമംകെട്ടി വളരെ നാൾ താമസിച്ചതു പഞ്ചവടിയിലാണല്ലൊ.

“മഹർഷിയരുളിച്ചെയ്ത-
പോലിദ്ദേശത്തിലെത്തിനാം;
ഇതാ പഞ്ചവടീദേശം
സൌമ്യ! പുഷ്പിതപാദപം.
കൺനടത്തുക കാടെങ്ങും
ഭവാൻ നിപുണനല്ലയോ?
എവിടത്താണു നമ്മൾക്കു
ബോധ്യപ്പെട്ടവതാശ്രമം?
എങ്ങാരമിക്കും വൈദേഹി
നീ ഞാനുമയി ലക്ഷ്മണ!
ആമട്ടെഴും സ്ഥലം നോക്കു
ജലാശയമടുത്തതായ്,

കാടു നന്നായിരിക്കണം
സ്ഥലം നന്നായിരിക്കണം
അടുത്തുണ്ടാവണം ദർഭ
പൂവും ചമത വെള്ളവും".

ഈ വിധമാണു ശ്രീരാമൻ ലക്ഷ്മണനോടു പറഞ്ഞതു്. പക്ഷെ, സ്ഥലം തീർച്ചയാക്കേണ്ട ഭാരം അനുജൻ ജ്യേഷ്ഠനിൽത്തന്നെ വെച്ചു. ഒടുവിൽ, ശ്രീരാമൻ നിശ്ചയിച്ച ദിക്കിൽ ലക്ഷ്മണൻ ആശ്രമം തീർത്തു.

"നിരപ്പായ്പ്പൂത്ത വൃക്ഷങ്ങൾ
ചൂഴുമിസ്ഥലമസ്സലാം
ഇങ്ങാശ്രമപദം സൌമ്യ!
വേണ്ടും പോലെ ചമയ്ക്ക നീ
നറുമണം, പൂണ്ട സൂര്യാഭ
ത്താമരപ്പൂക്കളൊത്തിതാ
ചാരേ കാണുന്നതഴകിൽ
പത്മശോഭിതപത്മിനി,
രമ്യഗോദാവരിയിതാ
പൂമരങ്ങൾ ചുഴന്നതായ്
* * * * *
അകന്നും തൊട്ടുമല്ലാതെ
മൃഗക്കൂട്ടം തിമിർത്തവ
* * * * *
കാണുന്നു സൌമ്യ! ശൈലങ്ങൾ
പൂമരങ്ങൾ ചൂഴുന്നമേ
* * * * *

ഇതേ പുണ്യമിതേ ശുദ്ധ
മിതേ പക്ഷിമൃഗാകുലം
ഇങ്ങിപ്പക്ഷിയൊടൊന്നിച്ച്
സൌമിത്രേ! പാൎത്തുകൊള്ളുവൻ.

*　　　*　　　*

"കായ്കാവാച്ചാസ്ഥലത്തൊറെ
സുഖംപാൎപ്പായ് ജിതേന്ദ്രിയൻ
ധൎമ്മാത്മാവാമവൻ സീത
ലക്ഷ്മണന്മാരൊടൊപ്പമേ
തെല്ലുനാളവിടെപ്പാൎത്തു
വിണ്ണിൽ ദേവൻ കണക്കിനേ."

ഇതാണ് നാസിക-പഞ്ചവടിയുടെ മാഹാത്മ്യത്തിനുള്ള മുഖ്യമായ കാരണം.

തിവണ്ടി ആപ്പീസിൽ നിന്ന് നാലുനാഴിക ദൂരെയാണ് നദിയും ക്ഷേത്രങ്ങളും. തപോവനം അവയ്ക്കും അപ്പുറമകലെക്കിടക്കുന്നു. തീൎത്ഥയാത്രക്കാരുടെ പെരുമാറ്റംകൊണ്ടും നഗരസഭയുടെ നിഷ്കൎഷ പോരാഞ്ഞിട്ടും ക്ഷേത്രങ്ങളുടെ പരിസരപ്രദേശങ്ങൾ ഒരുമാതിരി മോശമായിട്ടാണ് കിടക്കുന്നത്. സ്റ്റേഷ്യൻ മുതൽ ആ ഭാഗംവരെ വൃത്തിയായി കണ്ടു. അവിടെ താമസിച്ചാൽ ദേഹസുഖം ഉണ്ടായിക്കൊള്ളും. നാസിക് അത്ര നല്ല ദിക്കാണ്. നാസിക്കിനേയും സമീപമുള്ള ദിക്കുകളേയും സുഖവാസയോഗ്യങ്ങളായ ഭൂഭാഗങ്ങളായിട്ടാണ് മിഷ്യണറിമാരും ഗവൎമ്മെണ്ടും ആദരിച്ചുവരുന്നത്.

തപോവനപ്രദേശത്തിന് ഇന്നും ഒരു ചൈതന്യവും അവ്യാജസൌന്ദര്യവും ഉള്ളതായി തോന്നാം. എന്നാൽ, വാല്മീകിരാമായണവും ഉത്തരരാമചരിതവും വായിച്ചു തഴക്കം വന്നിട്ടുള്ള എനിക്ക് ആകപ്പാടെ ഒരു ആശാഭംഗമാണുണ്ടായത്. മററു പല സ്ഥലങ്ങളിലും ഈ അനുഭവമാണ് എനിക്കുണ്ടായത്. അന്നും ഇന്നുമുള്ള വ്യത്യാസം അത്രയ്ക്കുണ്ട്. എന്റെ മനസ്സമാധാനത്തിനാണ് ഞാൻ രാമായണത്തിൽ നിന്നു കുറെ വരികളെ ഇവിടെ പകർത്തിയതു്. അങ്ങനെയെങ്കിലും, മററുചിലർ ഇവയെ വായിക്കുകയും ചെയ്യട്ടെ.

ശൂർപ്പണഖയുടെ മൂക്കും മുലയുമറുത്തതും ഖരദൂഷണത്രിശിരസ്സുകളെ സംഹരിച്ചതും രാവണൻ സീതയെ അപഹരിച്ചതുമെല്ലാം ഈ ദിക്കിൽവെച്ചാണല്ലോ. ഉത്തരരാമചരിതത്തിലെ ഒന്നും മൂന്നും അങ്കങ്ങൾ എനിക്കുവേണ്ടി ഈ സന്ദർഭത്തിൽ ചിലരെങ്കിലും വായിച്ചാൽ ഞാൻ എത്ര ധന്യനായി! ആ നാടകം ഒന്നു വായിക്കേണ്ടതാണ്. ഒരു ഷായും ഷേക്സ്പിയരും ഒക്കെ അതിനോടെതിർത്താൽ തോററു തലതാഴ്ത്തുവാനേ തരമുള്ളു. അതിലെ ഒരു ശ്ലോകം ഞാൻ ഇവിടെ ചേർത്ത് ഈ അദ്ധ്യായം അവസാനിപ്പിക്കാം.

അക്കാലം സുഖമോട്ടമഗ്ഗിരിയിൽ നാം
സൌമിത്രിചെയ്യുന്ന നൽ
സല്ക്കാരത്തെ വഹിച്ചുകൊണ്ടു ബഹുനാൾ
വാണുള്ളതോക്കുന്നുവോ

മൽക്കാന്തേ! മധുരാംബുപോന്നൊഴുകുമ
ഗ്ഗോദാവരീസിന്ധുവും
തൽക്കൂലങ്ങളിൽ നാം കളിച്ചതുമഹോ
മൽക്കണ്ണി! യോർക്കുന്നുവോ?

അദ്ധ്യായം ൪.

നാഗ്പൂർ, നർമ്മദ, ഭോപാൽ.

നാസിക്ക വിട്ടിട്ടു് പിന്നെ ഞാൻ എറങ്ങിയ സ്ഥലം നാഗപുരമാണു്; അതായതു് ഭൂമിശാസ്ത്രബുക്കുകളിലെ നാഗ്പൂർ. രണ്ടു പഴയ മിത്രങ്ങളെ കാണുക എന്നതായിരുന്നു ഇവിടെ എറങ്ങിയതിനുള്ള മുഖ്യമായുള്ള കാരണം. കാലത്തു് കുളി മുതലായവ കഴിപ്പാനുള്ള ഒരു താവളവും കൂടിയായി അതു കലാശിച്ചു. ഇൻഡ്യയിലെ മദ്ധ്യസംസ്ഥാനത്തിൻെറ പ്രധാന പട്ടണമാണിതു്. എന്നു പ്രസ്താവിച്ചതോടുകൂടി, കോടതികൾ, കച്ചേരികൾ, നിയമസഭാമന്ദിരം, സർവ്വകലാശാലാ കെട്ടിടങ്ങൾ എന്നുള്ള അനുസംധാനങ്ങളെല്ലാം അവിടെയുണ്ടെന്നു നിശ്ചയമായി ഊഹിക്കാമല്ലൊ. പക്ഷേ, അവിടത്തെ മധുരനാരങ്ങ ഒരു പൊതിച്ച തേങ്ങയോളം ഉണ്ടായിരിക്കുമെന്നു പ്രത്യേകം പറഞ്ഞാൽതന്നെ അറിയൂ. എവിടെ പോയാലും അതു കൂട്ടിയിരിക്കുന്നതു കാണാം. വലുതായി എന്നതുകൊണ്ടു സ്വാദിനൊരു കുറവും കാണുകയില്ല. ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർക്കു താമസിക്കുവാൻ ഗവർമ്മെണ്ടിൽ

നിന്നു വെങ്കിളാവുകൾ കെട്ടിയിട്ടിട്ടുണ്ട്. അവയുള്ള പ്രദേശം എല്ലാ പ്രകാരത്തിലും വാസയോഗ്യമായിട്ടുള്ളതാണ്. ഒഴിവുള്ള ദിവസങ്ങളിൽ, ഈ പുരിയിലുള്ള പലരും ഏകദേശം ഇരുപതുനാഴിക അകലെയുള്ള രാംടേക്, അല്ലെങ്കിൽ രാമതക്കാ, എന്ന ദിക്കിൽ വിശ്രമസുഖാനുഭവത്തിനു പോകുക പതിവാണ്. അവിടെ ഫലവൃക്ഷങ്ങളുള്ള ഒരു ഭംഗിയുള്ള കുന്നും അതിന്മേലൊരു ശ്രീരാമക്ഷേത്രവും ഉണ്ട്. ഇതു ചിത്രകൂടപർവ്വതത്തിന്റെ ഒരു ഭാഗമാണെന്നു ചിലർ പറയുന്നു. ഇവിടെ സീതയോടുകൂടി രാമലക്ഷ്മണന്മാർ താമസിച്ചിട്ടുണ്ട് എന്നാണ് ഐതിഹ്യം. കണ്ടാലാരും അവിടെ താമസിക്കാതിരിക്കയില്ല. 'മേഘസന്ദേശ'ത്തിലെ യക്ഷനെ, അളകയിൽനിന്നു, പിഴചെയ്കയാൽ, വൈശ്രവണൻ ഈ ദിക്കിലേക്കാണ് നാടുകടത്തിയതു്. സന്ദേശത്തിലെ ആദ്യത്തെ ശ്ലോകം നോക്കുക:

"എന്തോതാൻ പിഴചെയ്കയാൽ ദയിതയും
ശ്രീയും പിരിഞ്ഞേററയാ
യോരാണ്ടോള മരണ്യവാസമരശൻ
കൽപ്പിക്കയാലാതുരൻ
ഏകൻനൽക്കുളർകാവകക്കുടികളിൽ
ശ്രീ സീത നീരാടിനോ_
രോമൽത്തീർത്ഥമെഴുന്നരാമഗിരിമേൽ
മേവീടിനാൻ ഗുഹ്യകൻ."

പിന്നെ, മേഘം പുറപ്പെടുന്ന അവസരത്തിൽ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു:

"സൈ്വരം യാത്രയുരക്കെടോ രഘുവരൻ
ദേവൻെറ തൃക്കാലടി
പ്പാടിന്നും മുടിമേലണിഞ്ഞുയരുമ-
ശ്ശൈലം പുണർന്നിട്ടടൻ."

നാഗപുരത്തെ വിടുന്നതിനു മുമ്പ് ഒരു സംഗതി കൂടി നമുക്ക് ഓർക്കേണ്ടതുണ്ട്. നാഗപട്ടണം, നാഗ്പൂർ, നാഗർകോയിൽ എന്ന മാതിരി, ഇതും നാഗന്മാരുടെ ഒരു സങ്കേതസ്ഥാനമായിരുന്നു. ഗവേഷണപടുക്കളായ പണ്ഡിതന്മാരാരെങ്കിലും നാഗന്മാരെക്കുറിച്ചൊരു ബുക്ക് എഴുതേണ്ടതാണ്. ആദിമകാലങ്ങളിൽ ആഠം പാപ്പു ള്ള ഭൂഭാഗങ്ങളിലെല്ലാം നാഗന്മാരായിരുന്നു. ഭാരതം, ഹരിവംശം, വിഷ്ണുപുരാണം, മാർക്കണ്ഡേയപുരാണം, മഹാവംശം, ആര്യമഞ്ജുശ്രീമൂലകല്പം എന്നിവയിലെല്ലാം നാഗന്മാരെക്കുറിച്ചു പറയുന്നുണ്ട്. ശ്രീമാൻ രാമൻ തമ്പിയുടെ ജന്മികുടിയാൻ കമ്മിററിയുടെ റിപ്പോർട്ടിൽ ഈ ജാതിക്കാരെപ്പററി പല സംഗതികളും എടുത്തു കാണിച്ചിട്ടുണ്ട്. ദ്രാവിഡരിൽ നായന്മാരായിത്തീർന്ന തമ്മരുടെ പൂർവ്വഗാമികളത്രെ നാഗന്മാരെന്നാണ് ചിലരുടെ മതം. ബാസ്ക്, ബ്രഹൂയി വർഗ്ഗക്കാർ നാഗന്മാരുടെ ശാഖകളാണ്.

മഹാഭാരതയുദ്ധകാലത്ത് നാഗന്മാരുടെ ശക്തി കൂടി, അവർ തക്ഷശിലയിൽ സ്ഥാനമുറപ്പിച്ചു. പരീക്ഷിത്തിനെ കൊന്നതു നാഗന്മാരാണ്. നർമ്മദാനദിയുടെ തീരത്തുവെച്ചു ഹൈഹയന്മാരായി ഉണ്ടായ യുദ്ധത്തിനുശേഷം, കുറെപ്പേർ കാമരൂപത്തിലേക്കു പോയി; ശേഷം

പേർ തെക്കോട്ടു കേരളത്തിലേക്കും പോന്നു. ക്ഷത്രിയരായി ഉണ്ടായ യുദ്ധത്തിൽ പരശുരാമനു നാഗന്മാരുടെ സഹായമുണ്ടായിരുന്നു. പക്ഷെ, അദ്ദേഹം കേരളത്തെ കൈകയറുവാൻ വന്ന സമയം, നാഗന്മാർ ആദ്യം അദ്ദേഹത്തേയും കൂറുകാരേയും ഓടിച്ചു. പിന്നെ, ലൌകികനിലയിൽ, പൂർവ്വശിഖയും മറുമായിവന്നപ്പോൾ മാത്രമേ കുടിപാർക്കുവാൻ അനുവദിച്ചുള്ളു. നായന്മാരുടെ പൂർവ്വശിഖ സർപ്പപടത്തിൻെറ അടയാളമെന്നാണ് വെപ്പ്.

സിലോൺ ആദ്യകാലത്ത് നാഗന്മാരുടെ വാസഭൂമിയായിരുന്നു. അതിനു നാഗദ്വീപെന്നുള്ള പേരുമുണ്ട്. ആസാമിൽ [പഴയ കാമരൂപം, പ്രാഗ്ജ്യോതിഷം] ഉള്ള മലകളിൽ ഇന്നും നാഗന്മാരാണല്ലൊ പ്രധാനന്മാർ. അവർ കാർമ്മുകപാണികളാണ്. പത്തുപതിനെട്ടു തവണ അവർ വില്ലുമമ്പുമായി ബ്രിട്ടീഷുപട്ടാളത്തിനോട് മല്ലിട്ടു നിന്നിട്ടുണ്ട്. രാജതരംഗിണിപ്രകാരം, കാശ്മീരത്തെ ആദിമനിവാസികൾ നാഗന്മാരായിരുന്നു.

സർപ്പമാതാവായ കദ്രുവിൻെറ മകൻ നഹുഷൻ; യയാതി നഹുഷൻെറ മകൻ. യാദവപൌരന്മാരുടേയും കുരുപാണ്ഡവന്മാരുടേയും വംശങ്ങൾ യയാതിയിൽ നിന്നാണല്ലൊ ഉത്ഭവിച്ചിരിക്കുന്നത്. കുന്തിദേവിയുടെയും വസുദേവരുടെയും അച്ഛൻ ശൂരൻെറ മുത്തച്ഛൻ അര്യ്യകനെന്നൊരു നാഗപ്രഭുവായിരുന്നു. ഇന്ദ്രസാരഥിയായിരുന്ന മാതലിയുടെ മകൾ ഗുണകേശിയെ നാഗസുമുഖനാണ് വിവാഹം ചെയ്തുകൊടുത്തത്. രാവണൻ ഒരു നാഗരാജാവായിരുന്നു. ഇന്ദ്രജിത്തിൻെറ കൊടിയടയാളം,

ര്യോധനന്റെ എന്നപോലെ, ഒരു നാഗമായിരുന്നു. പുലസ്ത്യൻ വിശ്രവസ്സിന്റെ സഹോദരനും രാവണന്റെ അമ്മാമനുമല്ലേ? അഗസ്ത്യമഹർഷി പുലസ്ത്യന്റെ വംശജനുമാണ്. സമുദ്രതരണം ചെയ്കയാലും നാഗകന്യകയെ വേട്ടതിനാലുമാണ് അഗസ്ത്യമഹർഷിയെ കൂട്ടുകാർ തെക്കേദിക്കിൽതന്നെ മാററിനിൎത്തിയത്.

നാഗപുരത്തുനിന്നു ഞാൻ ഹൊഷങ്ങ്ബാദ് എന്ന സ്ഥലത്തേക്കു പോയി. അതു നൎമ്മദാസ്നാനത്തിനായിട്ടായിരുന്നു. പല നദീതീരങ്ങളിലും കുളിക്കുവാനായി കല്പടവുകെട്ടി എറക്കിക്കണ്ടു. എന്നാൽ ഇതുമാതിരി ഉറപ്പായും കൌതുകമായും മറെറാരു ദിക്കിലും അതു കാണുകയുണ്ടായിട്ടില്ല. അവിടെ ഉള്ളിലോട്ടു വളഞ്ഞുള്ള വെള്ളത്തിന്റെ കിടപ്പും മനോഹരമായിതോന്നി.

പിന്നെ പോയതു ഭോപാലിലേക്കാണ്. ഉജ്ജയിനിയിൽ നല്ല നേരത്തെത്തുവാനും അല്പം വിശ്രമിക്കുവാനും മാത്രമായി ആ തീവണ്ടി ആപ്പീസിൽ എറങ്ങിയെന്നേയുള്ളു. സ്റ്റേഷൻ മാസ്റ്റർ തച്ചശ്ശേരിക്കാരൻ ഒരു സായ്വാണ്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പരിചയം സമ്പാദിച്ചതോടുകൂടി, ആ ഉദാരശീലനായ സായ്പ് എനിക്കുവേണ്ട സകലസൌകൎയ്യങ്ങളും ഏൎപ്പെടുത്തിത്തന്നു. ഒരു സ്റ്റേററുകാർ വരുത്തി ആ പട്ടണം മുഴുവനും ഒരുമിച്ചുവന്നു കാട്ടിത്തന്നു. പട്ടണത്തിന്റെ ഇരുവശങ്ങളിലും മനോഹരമായ കുന്നുകളും, ഇവയുടെ മുകളിൽ രാജമന്ദിരങ്ങളുമാണ്. പട്ടണത്തിന്റെ നടുക്കായിട്ട് വിശാലമായൊരു പൊയ്കയുമുണ്ടു. രാജാക്കന്മാൎക്കും അവരുടെ അതിഥികൾക്കു വ

ഞ്ചികളിപ്പാനും മെച്ചപായ ഓടിപ്പാനും അവിടെ ഉണ്ടാക്കിയിട്ടുള്ള ഏപ്പാട് വളരെ വിശേഷമായിരിക്കുന്നു. പൊസ്സയുടെ വക്കത്തുതന്നെ ഒരു കെട്ടിടമുണ്ട്. സകലതരതാപങ്ങളും അവിടെ പോയി കാച്ചുന്നേരം ഇരുന്നാൽ പോകുമെന്നാണ് തോന്നിയത്. അവിടത്തെ തോട്ടങ്ങളും കുതിരലായങ്ങളും കേംവിക്കട്ടിട്ടുള്ളവയാണത്രെ. അവയെല്ലാം അവിടെ പരിലസിക്കട്ടെ. നമുക്കിനി ഉജ്ജയിനിയിലേക്കു പോകാം. കാളിദാസകവിശ്രേഷ്ഠന് ഉജ്ജയിനിയിൽ പ്രത്യേക പ്രതിപത്തിയുള്ളതായിരുന്നു.

"നിളപ്പോമള കാപുരപ്പെരുവഴി
　　കല്പം മാരിഞ്ഞെങ്കിലും
പണ്ടേ മാച്ചു പെരുത്തൊരുജ്ജയിനിതൻ
　　മഞ്ചം മറന്നീടൊലാ
മിന്നൽക്കൊള്ളി വലിച്ചു വീശിവിതറും
　　നേരം പുരിനാരിമാ-
രീഷൽപ്പെട്ടെറിയുന്ന കൺമുന
　　നിനക്കേല്ക്കാഞ്ഞിൽ നഷ്ടം വരും".

അദ്ധ്യായം ൭.

ഉജ്ജയിനി.

ഇന്നു നാം ഭൂമിശാസ്ത്രത്തിൽ ആരവല്ലീസ്, അരാവല്ലീസ് എന്നെല്ലാം പറഞ്ഞുവരുന്ന ശൈലത്തെ പ

ണ്ടു് പാരിയാത്ര പൎവ്വതം എന്നു വിളിച്ചുവന്നിരുന്നു. ആയതു ഹിമാചലമഹാഗിരിയെപ്പോലെത്തന്നെ പുരാതനമായ ഒന്നാണു്. അതു രാജപുട്ടാണ രാജ്യത്തെ രണ്ടായി ഭാഗിച്ചുകിടക്കുന്നു. അതിന്റെ കൊടുമുടിക്കു അൎബ്ബുദ എന്നു പേർ. ചുരുക്കിപ്പറയുമ്പോൾ, അതു ആബൂ ആയി മാറുന്നു. നീലഗിരിയിൽ, ഊട്ടി, കൂനൂര്, എന്നിവമാതിരി ഇതു് വേനൽക്കാലത്തു സുഖവാസത്തിനായി ഉപയോഗിച്ചുവരുന്ന ഒരു സ്ഥലമാണു്. ഒരാണ്ടിൽ എട്ടുമാസവും രാജപുട്ടാണയിലെ ബ്രിട്ടിഷ് ഗവൎമ്മെന്റു ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ അവിടെയാകുന്നു താമസിച്ചുവരുന്നതു്. ആബൂവിന്റെ മുകളിൽ കയറി നോക്കിയാൽ, വടക്കു മരുഭൂമി കാണാം. തെക്കു ആദ്യം കാണുക വിന്ധ്യൻ പൎവ്വതത്തെയാകുന്നു. വിന്ധ്യനാകട്ടെ, ആൎയ്യാവൎത്തത്തെ ദക്ഷിണാപഥത്തിൽനിന്നും വിഭജിച്ചു നിൎത്തിയിരിക്കുന്നു. വിന്ധ്യൻ തുടങ്ങി വടക്കോട്ടു യമുനാനദിവരെ ക്രമത്തിൽ താണുവരുന്നു. അതുമാതിരി തന്നെയാണു് അരാവല്ലി മുതൽ പടിഞ്ഞാട്ടു (ബേട്വാ) വേത്രവതി വരെയ്ക്കും ഭൂമിയുടെ ചരിവു്. ഈ പ്രദേശമാണു് മാൾവാരാജ്യം. ഇതിന്റെ പല ഭാഗങ്ങളേയും കാളിദാസര് മേഘദൂതിൽ എത്രയോ ഭംഗിയിൽ വിവരിച്ചിരിക്കുന്നു. ഒരു കാലത്തു് മാളവയ്ക്കു അവന്തിയെന്നും പേരുണ്ടായിരുന്നുവത്രെ. അത്യുഷ്ണകാലത്തുകൂടി, രാത്രിയിൽ അവിടെ തണുപ്പായിരിക്കും. അതുകാരണം, ഒരു പഴഞ്ചൊല്ലുണ്ടായിട്ടുണ്ടു്! കാലത്തു കാശി, രാത്രി മാൾവാ, ഉച്ചയ്ക്കു ലക്നൗ.

ഇൻഡോർ, ഗ്വാളിയർ, ഉജ്ജയിനി, ഭോപ്പാൽ, ധാരാ (ധാരാനഗരം), മണ്ഡു (മണ്ഡോഗർ), മണ്ഡപദുർഗ്ഗ്, വിദിശ ദശാർണ്ണ, ഇവയെല്ലാം മാളവരാജ്യത്തിന്റെ അതിർത്തിയിൽപ്പെട്ടും. ഭാസന്റെ വാസവദത്ത, ശൂദ്രകന്റെ മൃച്ഛകടികം, കാളിദാസന്റെ മേഘദൂത് എന്നിവയിൽ ഈവക സ്ഥലങ്ങളെക്കുറിച്ച് വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളതിനെ വായനക്കാർ ഓക്കാതിരിക്കയില്ല. ഈ കൃതികളിൽ നിന്നു അക്കാലത്തു മാളവയിലുണ്ടായിരുന്ന സംസ്കാര വിശേഷത്തിന്റെ നിലയും അറിയാവുന്നതാകുന്നു.

ഇൻഡോറിന്റെ 44 നാഴിക വടക്ക് ഉജ്ജയിനിയും, 40 നാഴിക പടിഞ്ഞാറു ധാരയും കിടക്കുന്നു. ധാരയിൽനിന്നു 20 നാഴിക വടക്കാണു് മണ്ഡു. ഭോപ്പാൽ ഇൻഡോറിനു കിഴക്കാണ്. അതിലും കിഴക്കാണ് വിദിശ. നർമ്മദാ, യമുനാ, വേത്രവതി, വനനദി, നിർവ്വിന്ധ്യാ, കലാസ്സപ്രാ, ഗംഭീരാ, ചർമ്മണ്വതി എന്നിനദികൾ മാളവരാജ്യത്തിൽകൂടി ഒഴുകുന്നുണ്ട്. ചംബൽ എന്നാണ് ചർമ്മണ്വതിയുടെ ഇപ്പോഴത്തെ പേർ. അതിന്റെ തീരപ്രദേശങ്ങളിൽവെച്ചാണു് രന്തിദേവൻ അനേകം യാഗങ്ങൾ കഴിച്ചതു്.

'സ്വൈരംചെന്നാഥരന്തിദേവനൃവരൻ
സത്രാങ്കണത്തുമ്പിതെ-
നിപ്പാരിൽ പുകൾപൊങ്ങിടുന്നപുഴയെ-
സ്സംഭാവനംചെയ്യണം'

എന്നാണ് യക്ഷൻ മേഘത്തോടുപദേശിക്കുന്നതു്. ഗംഭീര, ദേവഗിരിയിൽനിന്നു പുറപ്പെടുന്നു. അവിടെ ഒരു

സുബ്രഹ്മണ്യക്ഷേത്രമുണ്ട്. താരകാസുരവധത്തിനുശേഷം അവിടെ കുമാരൻ മാതാപിതാക്കന്മാരോടുകൂടി വസിക്കുന്നു എന്നാണ് ഐതിഹ്യം.

'ജ്യോതിർല്ലേഖാവലയിഗളിതംയസ്യബർഹംഭവാനി
പുത്രപ്രീത്യാകുവലയദളപ്രാപികർണ്ണേകരോതി
ധൌതാപാംഗംഹരശശിരുചാപാവകസ്തംമയൂരം
പശ്ചാദദ്രിഗ്രഹണഗുരുഭിർഗ്ഗർജ്ജിതൈർന്നർത്തയേഥാഃ,

മാളവരാജ്യത്ത് ആദ്യമായി ഉണ്ടാക്കിയ പ്രധാനനഗരി മാഹിഷ്മതി ആയിരുന്നു. മാന്ധാതാവു മഹീപതിയുടെ മകൻ മുചുകുന്ദനാണ് ഇതുണ്ടാക്കിയത് കാർത്തവീര്യാർജ്ജുനൻെറ തലസ്ഥാനമിതായിരുന്നു. അവിടെ ഒരു കാരാഗൃഹത്തിലായിരുന്നു രാവണനെ ഇട്ടിരുന്നത്. വളരെക്കാലം കഴിഞ്ഞിട്ട്, അശോകൻ യുവരാജാവിൻെറ നിലയിൽ മാളവരാജ്യത്തെ പാലിക്കുക ഉണ്ടായിട്ടുണ്ട്. അന്നതിനു അവന്തി എന്നായിരുന്നു പേരത്രെ. തലസ്ഥാനം ഉജ്ജയിനിക്കു 120 നാഴിക തെക്കുണ്ടായിരുന്ന വിദിശയുമായിരുന്നു. അശോകൻ മഗധരാജാവായിരുന്ന കാലത്ത്, അവന്തി അതിനെതിരായി സകലൈശ്വര്യത്തോടുംകൂടി വർത്തിച്ചിരുന്നു. അക്കാലത്ത് ഭോജകുലത്തിൽപെട്ട പ്രദ്യോതനായിരുന്നു ഉജ്ജയിനിയിൽ രാജാവായി വാണിരുന്നത്. പ്രദ്യോതൻ വാസവദത്തയുടെ അച്ഛനായിരുന്നു. വത്സരാജാവായിരുന്ന ഉദയനൻെറയും വാസവദത്തയുടേയും കഥ ഗുണാഢ്യൻെറ ബൃഹൽക്കഥയിലും പിന്നിട് ഭാസൻെറ നാടകത്തിലും വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. കാളിദാസരുടെ കാലമായപ്പോഴയ്ക്കും അ

തൊരു പഴയ കഥയായി തീൎന്നിരിക്കുന്നു. അതാണു് കാളിദാസൻ മേഘസന്ദേശത്തിൽ ഇങ്ങനെ പറയുന്നതു്.

'വത്സേശൻ കഥ വാഴ്ത്തി വൃദ്ധർമരുവും
രാജ്യത്തു ചെന്നാലുടൻ
മുൻചൊന്നീടിനഃമാടിയോടു വിലസും
നൽപട്ടണം പൂകണം.'

'വാസവദത്തയെ സഞ്ജയൻ എന്നൊരു രാജാവിനു വിവാഹം ചെയ്തുകൊടുക്കുവാൻ നിശ്ചയിച്ചിരിക്കെ, അവൾ സ്വപ്നത്തിൽ വത്സരാജനെ കണ്ടു പരിഭ്രമിച്ചു്, വിവരം ഗൂഢമായി അദ്ദേഹത്തെ ധരിപ്പിച്ചു. അദ്ദേഹം അവളെ അച്ഛനറിയാതെ അപഹരിച്ചു് തന്റെ തലസ്ഥാനമായ കൌശാമ്പിയിലേക്കു കൊണ്ടുപോയി'. ഇതായിരുന്നു പഴമക്കാർ പറഞ്ഞുവന്നിരുന്നകഥ.

പ്രദ്യോതനു ഗോപാലൻ, പാലകൻ എന്നു രണ്ടാൺമക്കളും ഉണ്ടായിരുന്നു. ഗോപാലൻ രാജ്യാധികാരമൊഴിഞ്ഞു പാലകനു കൊടുത്തു്, കൌശാമ്പിയിൽ സഹോദരിയുടെ അടുക്കൽ താമസിച്ചു. പാലകൻ ഗോപാലന്റെ മകൻ ആൎയ്യകനെ തടവിൽ പാൎപ്പിച്ചു. ശൎവ്വിലകൻ എന്നൊരു ബ്രാഹ്മണന്റെ സഹായത്തോടുകൂടി ഒരു ലഹളയുണ്ടാക്കി, അതിൽവെച്ചു് ആൎയ്യകൻ പാലകനെ കൊന്നു കുലമഹിമയെ രക്ഷിക്കുന്നു. ഉദയനസചിവനായ യൌഗന്ധരായണന്റെ സാമൎത്ഥ്യത്തെ അനുസ്മരിച്ചു് കൎമ്മകുശലനായ ശൎവ്വിലകൻ ആ സന്ദൎഭത്തിൽ ഇങ്ങനെ പറയുന്നു:

"എല്ലാവരേയും ഉത്തേജിപ്പിച്ചു ഞാനത്തേടവിൽ മരുവുമെന്നിഷ്ടനെക്കാത്തിട്ടന്നേനത്യന്തം ബുദ്ധിമാനാം സചിവനുദയനൻതന്നെ മുമ്പെന്നപോലെ". ഈ കഥയെല്ലാം ശൂദ്രകന്റെ നാടകത്തിൽ നിന്നുഗ്രഹിക്കാം. അതിൽ അന്നത്തെ ഉജ്ജയിനിയിലെ സമ്പ്രദായങ്ങളേയും രസമായി വൎണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. മേഘസന്ദേശത്തിലും ഉജ്ജയിനിയെ കവി സ്നേഹാദരങ്ങളോടുകൂടി വൎണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്.

ഉജ്ജയിനിയെ ഹിന്ദുക്കൾ വലിയൊരു പീഠസ്ഥാനമായിട്ടാണ് ഇന്നും മാനിച്ചുപോരുന്നതു്. ശിവന്റെ താണ്ഡവനൃത്തത്തിൽ സതിയുടെ ശവശരീരത്തിലൊരു ഭാഗത്തെ സുദൎശനചക്രംകൊണ്ടിവിടെ വിഷ്ണു മുറിച്ചിട്ടുണ്ടത്രെ. ഓങ്കാരലിംഗം, ജ്യോതിർലിംഗം എന്നിവയെ അവിടെ പ്രതിഷ്ഠിച്ചിട്ടുണ്ട്. മഹാകാളിക്ഷേത്രം, അന്നപൂൎണ്ണേശ്വരിക്ഷേത്രം, ശ്രീരാമസീതാലക്ഷ്മണക്ഷേത്രം, മഹാകാളേശ്വരക്ഷേത്രം, എന്നിവയാൽ ഉജ്ജയിനി ഇന്നും അന്നത്തേപ്പോലെ അലങ്കരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. മഹാകാളിക്ഷേത്രം ഒഴിച്ചുള്ളവ വളരെ മോടിയോടുകൂടി വെച്ചുവരുന്നുണ്ട്. മഹാകാളേശ്വരക്ഷേത്രം പുരാതനമായിട്ടുള്ള ഒന്നാണ്. പഴയ ക്ഷേത്രത്തെ 1235-ൽ തുലുഷ്കർ നശിപ്പിച്ചു. ഇപ്പോഴത്തെ ക്ഷേത്രം 1745-ൽ അന്നത്തെ പെഷ്വായുടെ ദിവാനായിരുന്ന രാമചന്ദ്രരായരാൽ ഉണ്ടാക്കപ്പെട്ടതാണ്. 1750-ൽ രാമബട്ട്ജി എന്നൊരു വിശിഷ്ട താപസനായ തെലുങ്കബ്രാഹ്മണൻ അമ്പലത്തിൽ താമസം തുടങ്ങി. പിന്നിട്ടു ഡൌളററ്റാം സിന്ധിയാ അദ്ദേഹത്തിനും അവകാ

ശികൾക്കുമായി ക്ഷേത്രാധികാരം വിട്ടുകൊടുത്തു. ഇന്നും ആ നിലയിലിരിക്കുന്നു. നാലുശ്ലോകങ്ങളെക്കൊണ്ടാകുന്നു കാളിദാസകവി കാളിമണ്ണാളനെ പൂജിച്ചിരിക്കുന്നതു്. അവയിലൊന്നിവിടെ ചേൎക്കട്ടെ.

ചെന്താർകാന്തികൾ ചിന്തുമന്തി സമയ-
ച്ചന്തം ചമഞ്ഞും ഭവാൻ
നിന്തിച്ചെന്നാഥ നൃത്തമാടിയമരും
ദേവന്റെ തൃക്കൈകളിൽ
ചുററിപ്പാറിയചാററിലിററുമുതിരം
തോരാതൊരാനത്തുകിൽ
ക്കോലം ചാൎത്തണമാടൽവിട്ടുമരസാൽ
കണ്ടോട്ടെ നിൻഭക്തിയേ.

അന്നപൂൎണ്ണേശരിക്ഷേത്രത്തിൽ ജപതപാദികൾ കഴിഞ്ഞു്, ഒരു നായർ സൌന്ദൎയ്യലഹരി പാരായണംചെയ്തുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതായി കണ്ടു് ഞാൻ സന്തുഷ്ടചിത്തനായി. അതു മററാരുമായിരുന്നില്ല; ലളിതോപാഖ്യാനംഭാഷയുടെ കൎത്താവിന്റെ മകനായിരുന്നു.

മഹാകാളിക്ഷേത്രത്തിൽ വെച്ചാണു് ദേവി കാളിദാസക്കു പ്രത്യക്ഷമായതു് എന്നു ചിലർ പറഞ്ഞു. അങ്ങനെയെങ്കിൽ, സന്ദേശത്തിൽ അതു കവി സൂചിപ്പിക്കാതിരിക്കുവാൻ ഒരു തരവുമില്ല. കാളിദാസക്കല്ല വിക്രമാദിത്യനാണു് ദൎശനം കൊടുത്തതെന്നു് മററു ചിലർ പറയുന്നു. ഏതായാലും, ആ ക്ഷേത്രത്തിലെ ബിംബം കണ്ടാൽ ഒരു കാലത്തതിനു നല്ല ചൈതന്യമുണ്ടായിരുന്നു എന്നു കാണികൾക്കു തോന്നാതിരിക്കുകയില്ല. ആ

ക്ഷേത്രത്തിന്റെ ഇപ്പോഴത്തെ കഷ്ടകാലം കണ്ടിട്ട് എനിക്കു കരച്ചിൽവന്നു. എങ്കിലും കാവ്യങ്ങളിൽ വിവരിച്ചിട്ടുള്ള ഐശ്വര്യം ഇന്നും ഉജ്ജയിനിയെ തീരെ വിട്ടുമാറിട്ടില്ല. പരമാര രാജാക്കന്മാരുടെ കാലത്തായിരുന്നു ഉജ്ജയിനിയുടെ ശ്രേയസ്സിനു ഉച്ചസ്ഥാനം ലഭിച്ചതു്.

അദ്ധ്യായം ൬.

ധാരാ—മണ്ഡു.

ധാരാനഗരിയിൽ പത്മഗുപ്തൻ എന്നു പ്രസിദ്ധനായൊരു കവിയുണ്ടായിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഒരു കൃതിയിൽ പരമാര രാജാക്കന്മാരുടെ വംശോല്പത്തിയേയും ചരിതത്തേയും ചുരുക്കത്തിൽ കൊടുത്തിട്ടുണ്ടു്. വാക്പതി, വൈരസിംഹൻ, മുഞ്ജൻ, ഭോജൻ, എന്നിവർ ഈ വംശജന്മാരാകുന്നു. ഇവരെല്ലാം കവികളും കവികളെ സഹായിച്ചു പ്രോത്സാഹിപ്പിച്ചിരുന്നവരും ആയിരുന്നു. ഇവരുടെ ഭരണകാലത്തു് രാജ്യത്തിൽ സമാധാനവും പ്രജകൾക്കു ക്ഷേമവും ഉണ്ടായിരുന്നു. അവരുണ്ടാക്കിട്ടുള്ള കോട്ടകളുടേയും കെട്ടിടങ്ങളുടേയും അവശിഷ്ടങ്ങളിൽനിന്നു് അവയുടെ മഹിമയെ ഊഹിക്കാവുന്നതാകുന്നു.

ഭോജൻ താരുണ്യാവസ്ഥയിൽ തന്നെ അദ്ദേഹത്തിന്റെ ബുദ്ധിപ്രഭാവത്തെ പ്രകാശിപ്പിച്ചു. അമ്മാമനായ മുഞ്ജന് അതുകണ്ടിട്ടു പരിഭ്രമമായി. ഒടുവിൽ ഭോജ

ന്റെ ശിരഃഛേദം ചെയ്യുവാനായി തന്റെ വിശ്വസ്ത ഭട ന്മാരെ ആയാറം ഏല്പിച്ചു. അവക്കതു ചെയ്വാൻ മടി നേരിട്ടു. അവരെന്നിട്ടൊരു കൌശലം പ്രയോഗിച്ചു. ഭോജനെ കാട്ടിൽ വിട്ടു്, അവർ പുറപ്പെട്ട സമയം, ഭോജൻ താഴെ കാണുന്ന ശ്ലോകം കാരണവക്കു കൊടുപ്പാൻ അവരെ ഏല്പിച്ചു:

'മാന്ധാതാ ച മഹീപതിഃ കൃതയുഗാ
ലങ്കാരഭൂതോ ഗതഃ
സേതുര്യേന മഹോദധൌ വിരചിതഃ
ക്വാസൌ ദശാസ്യാന്തകഃ
അന്യേ ചാപി യുധിഷ്ഠിരപ്രഭൃതയോ
യാതാ ദിവം ഭൂപതേ
നൈകേനാപി സമം ഗതാ വസുമതി
നൂനം ത്വയാ യാസ്യതി.

ഇതു കണ്ട സമയം, മുഞ്ജൻ മോഹാലസ്യപ്പെട്ടുവീണു. വീണ്ടും സ്വസ്ഥചിത്തനായ സമയം, വിവരമെല്ലാം അറിഞ്ഞു സന്തോഷിച്ചു്, ഭോജനെ തിരിച്ചുവരുത്തി. കഥ തുടരുന്നില്ല. ലേഖനം അനാവശ്യമായി ദീഘിക്കും. കഥയിൽ കൌതുകമുള്ളവർ ഭോജചരിത്രം നോക്കിക്കൊള്ളട്ടെ. അവിടെ ഭോജന്റെയും കാളിദാസപ്രഭൃതികളായ നവരത്നങ്ങളുടെയും രസകരമായ ചരിത്രം വായിക്കാമല്ലൊ. അതാരെങ്കിലും നല്ലപോലെ പരിഭാഷപ്പെടുത്തിയാൽ നന്നു്.

മഹമ്മഡ്ഷാ ചക്രവത്തി 1733_ൽ മഹാരാജാ ജൈസിംഗിനെ മാളവയിൽ രാജപ്രതിനിധിയായി നി

യമിച്ചു. മുകിലന്മാക്ക് അദ്ദേഹത്തെ വലിയ ബഹുമാനമായിരുന്നു. 1728-ൽ അദ്ദേഹമാണ് ജയപുരത്തെ (ജൈപൂര്) ഉണ്ടാക്കി, അംബർനഗരത്തിൽനിന്ന് അവിടേക്ക തലസ്ഥാനം മാററിയത്. അദ്ദേഹം ഒരു നല്ല പണ്ഡിതനും കവിയും ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രവിശാരദനുമായിരുന്നു. ഉജ്ജയിനിയിലെ ഒരു ഭാഗത്തെ ഇന്നും ജൈസിംഗ്പുരം എന്നു വിളിച്ചുവരുന്നു. ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രസംബന്ധമായ പരീക്ഷണങ്ങളും നിരിക്ഷണങ്ങളും ചെയ്യാനായി അദ്ദേഹം ഉജ്ജയിനി, ജൈപൂര്, മധുര, കാശി, ഡൽഹി, എന്നീ സ്ഥലങ്ങളിൽ യന്ത്രങ്ങൾ സ്ഥാപിച്ചും മററും വേണ്ട ഏപ്പാടുകൾ ചെയ്തിരുന്നു. ഇന്നും അവയിൽ പലതും യാതൊരു കേടുകളും തട്ടാതെ നില്ക്കുന്നുണ്ട്. അവയിൽ പ്രധാനമായവ സാമ്രാട്ടുയന്ത്രം, ജയപ്രകാശയന്ത്രം, മിശ്രയന്ത്രം, രാംയന്ത്രം, എന്നിവയാകുന്നു.

ധാരാ ഭോജരാജാവിന്റെ കാലത്തു വിദ്യാഭ്യാസത്തിനുള്ള ഒരു കേന്ദ്രസ്ഥാനമായിരുന്നു. ഭോജപാഠശാല മുസൽമാൻമാരുടെ ഒരു പള്ളിയായി മാററിയിരിക്കുന്നു. ആ പാഠശാലയിൽ ഒരു സരസ്വതിക്ഷേത്രമുണ്ടായിരുന്നു. അതു ധാരാനഗരിയുടെ ഒരു അലങ്കാരമായിരുന്നുവെന്ന് അജ്ജുനവമ്മന്റെ ഒരു നാടകത്തിൽ വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളതായി ഒരു ചരിത്രത്തിൽ കാണുന്നുണ്ട്. ക്ഷേത്രത്തിന്റെ പ്രാകാരത്തിന്മേൽ സംസ്കൃതം, പ്രാകൃതം എന്നിവയുടെ വ്യാകരണസൂത്രങ്ങളും ഭോജരാജാവു പ്രാകൃതത്തിൽ നിമ്മിച്ച ഒരു ഗീതവും കൊത്തിയിരുന്നു. അ

ങ്ങനെ കൊത്തിട്ടുള്ള രണ്ടു ശിലകൾ ഇന്നു നിലത്തു പ തിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഭോജരാജാവു മരിച്ചു എന്നു കേട്ട സമയ ത്തു് ഒരു കവിയുണ്ടാക്കിയ (കാളിദാസർ തന്നെ എന്നു ചിലർ പറയുന്നു.) ഒരു ശ്ലോകത്തിൽ ധാരയുടേയും ക്ഷേ ത്രത്തിന്റെയും കാൎയ്യം സൂചിപ്പിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

'അദ്യധാരാനിരാധാരാ
നിരാലംബാ സരസ്വതി'.

ധാരയുടെ പ്രശസ്തി സൌന്ദൎയ്യലഹരിയിലെ ഒരു ശ്ലോകംകൊണ്ടും കാണാവുന്നതാകുന്നു.

'വിശാലാകല്യാണിസ്ഫുടരുചിരയോദ്ധ്യാകുവലയൈ:
കൃപാധാരാധാരാകിമപി മധുരാഭോഗവതികാ
അവന്തിദൃഷ്ടിസ്തേബഹുനഗരവിസ്താരവിജയാ
ധ്രുവംതത്തന്നാമവ്യവഹരണയോഗ്യാവിജയതേ'.

ധാരാ, അവന്തി, വിശാലാ, ഇവ മൂന്നും മാളവരാ ജ്യത്തിൽപെട്ടവയാണു്. ഹേമചന്ദ്രന്റെ അഭിപ്രായം അവന്തി മാളവയ്ക്കുള്ള മറെറാരു പേരെന്നാണു്. മററു പലരും അവന്തി ഇന്നത്തെ ഉജ്ജയിനിയെ കുറിക്കുന്നു എന്നും വാദിക്കുന്നു. അവന്തി മോക്ഷദായികകളായ സ പ്തപുരികളിൽ ഒന്നാണു്.

'അയോദ്ധ്യാ മധുരാമായാ
കാശികാഞ്ചീരവന്തികാ
പുരീദ്വാരാവതിചൈവ
സപ്തൈതാമോക്ഷദായികാ.'

ഇനി മണ്ഡുവിനെക്കുറിച്ചുകൂടി അല്പം പറയാനുണ്ടു്. വിക്രമാദിത്യനാണു് ബി. സി. 56_ൽ മണ്ഡു

വിനെ ഉണ്ടാക്കിയതെന്നു ഫെറിഷ്ട അദ്ദേഹത്തിൻെറ ചരിത്രത്തിൽ പറയുന്നു. എ. ഡി 800മുതൽ 1305വരെ അതൊരു ഹൈന്ദവകോട്ടയായിരുന്നു എന്നുള്ളതിന് ലക്ഷ്യങ്ങളും ഉണ്ട്. പരമാര രാജാക്കന്മാരുടെ കാലത്ത് അതവരുടെ കീഴിലായിരുന്നു. മുഞ്ജനവിടെ താമസിച്ചിരുന്നു എന്നതിനു മുഞ്ജസാഗരം ഇന്നും തെളിവായി അവിടെ തെളിഞ്ഞുകിടക്കുന്നുണ്ട്. 1305നു ശേഷം വളരെകാലം അതു മുഹമ്മദീയരാജാക്കന്മാരുടെ അധീനത്തിലായിരുന്നു. ഡെൽഹി ചക്രവൎത്തിയായിരുന്ന ഷർഷ 1545_ൽ മാളവരാജ്യത്തെ കീഴടക്കിയതോടുകൂടി, ഷുജററ്ഖാൻ മണ്ഡുവിൽ ഗവൎണ്ണരായി അയയ്ക്കപ്പെട്ടു. ഷുജററ് ഖാനു് മൂന്നു മക്കളുണ്ടായിരുന്നു. അവരിൽ ബാസ് ബഹദൂർ എന്നയാൾ മററു രണ്ടുപേരെയും കൊന്നു് മണ്ഡു കൈക്കലാക്കി അതിനെ സ്വതന്ത്രമായി ഭരിച്ചു.

അക്ബർ ചക്രവൎത്തി ബാസ്ബഹദൂരിനെ തോല്പിച്ചു്, മണ്ഡുവിനെ വീണ്ടും മുകൽ സാമ്രാജ്യത്തിനു കീഴിലാക്കി. 1732_ൽ മഹാരാഷ്ട്രന്മാർ മണ്ഡുവിനെയും ധാരയേയും കൈവശപ്പെടുത്തി. ഇന്നീ രണ്ടു സ്ഥലങ്ങളിലും അവയുടെ കഴിഞ്ഞകാലത്തെ ഐശ്വൎയ്യം കാണിക്കുന്നതിന്നു അധികവും പൊളിഞ്ഞകെട്ടിടങ്ങളാണുള്ളതു്. അവയിൽ മുഖ്യമായൊന്നാണു് ബാസ്ബഹദൂരിൻെറ കോവിലകം.

ബാസ് ബഹദൂർ ഒരിക്കൽ നായാടിനടക്കുന്ന സമയത്തു ഒരു രജപുത്രകന്യകയായിരുന്ന രൂപമതി എന്ന

സ്ത്രീയുടെ പാട്ടുകേട്ട് അപഹൃതമതിയായി. രൂപമതിയെ കണ്ട സമയം, അദ്ദേഹത്തിന് അവരെ കല്യാണം കഴിച്ചേ തീരൂ എന്നായി. അവൎക്കു രൂപലാവണ്യമുണ്ടായിരുന്നു. അത്ര അംഗഭംഗിയോടുകൂടിയ മറെറാരു സ്ത്രീ അന്നിൻഡ്യയിലുണ്ടായിരുന്നില്ലത്രെ. രണ്ടുപേരും സൌന്ദൎയ്യത്തിലും സംഗീതത്തിലും സാഹിത്യത്തിലുമുള്ള നൈപുണ്യം, ശീലഗുണം, എന്നിവകൊണ്ടു വളരെ യോജിച്ചിരുന്നു. വേണ്ട അന്വേഷണവും ആലോചനയും ചെയ്ത ശേഷം, രൂപമതി വിവാഹത്തിനു സമ്മതിച്ചു. അവർ വളരെ നാൾ ദൃഷ്ടാന്തയോഗ്യമായ ദാമ്പത്യ ജീവിതത്തെ നയിച്ചു. രാജ്യഭരണത്തിലും രൂപമതി ബഹദൂരിനു വലിയൊരു സഹായമായിരുന്നു. എന്നാൽ മുകൾസൈന്യം വന്ന കാലത്തു അവർ രൂപമതിയുടെ ജനനസ്ഥലമായ സരംഗപുരത്തു താമസിക്കുകയായിരുന്നു. പട കഠിനമായി തുടങ്ങിയതോടുകൂടി ബാസ്ബഹദൂർ തോറേറാടി രക്ഷ പ്രാപിക്കേണ്ടതായി വന്നു. വരനെ പിരിഞ്ഞ രൂപമതിയെ പടജനങ്ങൾ അപമാനിക്കുമെന്നു കണ്ട്, അവർ വിഷം കുടിച്ചു മരിച്ചു. സേനാനായകനായ ആദംഖാൻ രൂപമതിയെ കിട്ടുവാൻ പല ശ്രമങ്ങളും ചെയ്തു. പക്ഷെ, അയാൾ കണ്ട കാഴ്ച വസ്ത്രാഭരണഭൂഷിതമായ രൂപമതിയുടെ ശവശരീരമായിരുന്നു.

ഒരുതെളിവുള്ള ദിവസം രൂപമതിയുടെ കൊട്ടാരത്തിൻെറ കാഴ്ച എത്രയോ മനോഹരമായിട്ടുള്ള ഒന്നാകുന്നു. അതു വിന്ധ്യൻെറ അധികം പൊക്കമില്ലാത്ത ഒരു ശിഖരത്തിൻെറ ശിരോലങ്കാരമായിരിക്കുന്നു. മുമ്പി

ലായി നർമ്മദയും അതിനിരുകരകളിലും കണ്ണുകൾക്കാനന്ദകരമായ വിളഞ്ഞുനില്ക്കുന്ന കണ്ടങ്ങളും, ഫലവൃക്ഷങ്ങളോടുകൂടിയ പറമ്പുകളും കിടക്കുന്നു. അതിനപ്പുറത്തു തപതിവരെ ജയിനന്മാർക്കു വിശിഷ്ടമായുള്ള ഭവാനഗജമുള്ള സത്പുരഗിരിയും കാണാം. നർമ്മദയിലുള്ള ഒരു ചെറിയ തുരുത്തിലാണു് രൂപമതിയുടെ ശവകുടീരം.

അവരുടെ ഒരു പാട്ടോടുകൂടി ഈ ലേഖനമവസാനിപ്പിക്കാം.

ഔർധൻ ജോത്താഹൈ കമേരേ
തോധൻ പ്യാരോ കേ പ്രീതാപുൻജി
ആനേകാ ജതൻ കാർ രഖോമൻമേ
ഉപാത്തിത് തരോ ദേഖാഹൂം
ത്രീയാകാ നലഗേധൃഷ്ടാ
അപ നേകാർ രഖോഗി കൻജി.
ദിൻദിൻ ബാരേസവായോ
ദ്ദർഹിഘലടൻ ഏക്ഹോ ഗുൻജി;
ബാസ് ബഹദ്ദൂർ കി സ്നേഹ ഉപർ
നിഛരാമാർ കത്രും ഗീജി ഓർധൻ.

(Friend! let others boast their treasure
Mine 's a stock of pure love's pleasure
Safely cared for every part
'Neath that trust lock my heart
Safe from other women's peeping
For the key's in my own keeping
Day by day it grows a little

Never loses e'en a little
But through life will ever go
With Baz Pahadur, weal or woe.

അദ്ധ്യായം ൭.

ഇൻഡോർ__ബറോഡ.

ഉജ്ജയിനിയിൽനിന്നു പോയതു് ഇൻഡോറിലേക്കായിരുന്നു. വാസ്തവത്തിൽ, ഒരു സ്നേഹിതനെ കാണ്മാൻ മാത്രമായിട്ടായിരുന്നു ഞാൻ അവിടെ ഇറങ്ങിയതു്. എങ്കിലും, അദ്ദേഹം ഒരു വിദ്വാനും വലിയൊരു ഉദ്യോഗസ്ഥനും ആയിരുന്നതുകാരണം, അവിടെ കാണേണ്ടവയെ കൊണ്ടുപോയി കാണിച്ചുതരികയും, ഇൻഡോറിന്റെ ചരിത്രത്തെ അല്പം പറഞ്ഞുതരികയും ചെയ്തു. ഇൻഡോർ തെക്കെ ഇൻഡ്യാക്കാൎക്കു് അഭിമാനത്തിനു കാരണമുണ്ടാക്കുന്ന ഒരു ദിക്കാണു്. ഇന്നത്തെ അതിന്റെ ഭരണവിശേഷത്തിനും കീൎത്തിക്കും കാരണഭൂതന്മാരായിട്ടുള്ളവരിൽ രണ്ടുപേർ കേളികേട്ടിട്ടുള്ള മാധവരായരും രഘുനാഥരായരുമാകുന്നു. അവരവിടെ മന്ത്രികളായിരുന്നു.

ഇൻഡ്യയുടെ മദ്ധ്യത്തിലുള്ള മാളവരാജ്യത്തിലെ ഒരു പ്രധാന സംസ്ഥാനമാണു് ഇൻഡോർ. അതിന്റെ തലസ്ഥാനത്തിന്റെ പേരും ഇതുതന്നെ. ഹോൾക്കാർ മഹാ

രാജാവാണ് അതിനെ ഇന്നു ഭരിച്ചുവരുന്നത്. എന്നാൽ ആ രാജ്യം പല പരിവൎത്തനങ്ങൾക്കും അധിനമായിട്ടുണ്ട്. വിക്രമാദിത്യൻ, മുഞ്ജൻ, ഭോജൻ, യശോധൎമ്മൻ, എന്നിവരുടെ ലാളനകളെ അനുഭവിച്ചതിനുമേൽ തുലുക്കർ അതിനെ പിടിച്ച് അവരുടെ കീഴിലാക്കി. ആ നിലയിൽ വളരെ നാൾ ഇരുന്നു. പിന്നെ ബാജിറാവു പേഷ്വായുടെ കാലത്താണ് അതിനെ മഹാരാഷ്ട്രക്കു കൈവശപ്പെടുത്തുവാൻ സാധിച്ചത്. പേഷ്വായുടെ സേനാനായകനായിരുന്ന മലഹരിരായരുടെ സാമൎത്ഥ്യവും ധൈൎയ്യവുംകൊണ്ടാണ് യുദ്ധത്തിൽ മുസൽമാൻ ചക്രവൎത്തിയുടെ സൈന്യത്തെ തോല്പിക്കുവാനും അതു വീണ്ടെടുക്കുവാനും പേഷ്വാക്കു സംഗതിവന്നത്. ഇൻഡോർ സംസ്ഥാനത്തെ അന്നു (1733) പേഷ്വ മലഹരിരായക്കു സമ്മാനിച്ചു. ഈ രാജ്യം മലഹരിരായരു ഹോൾക്കാർ മരിക്കുന്ന കാലത്തു (1766) ഒരു നല്ല നിലയിൽ പ്രാപിച്ചിരുന്നു.

പിന്നെ ഇതിനെ 1795 വരെ ഭരിച്ചതു അഹല്യാബായിയായിരുന്നു. അവരുടെ ഭരണകാലം ചരിത്രപ്രസിദ്ധമായിട്ടുള്ളതാണല്ലോ. അവരൊരു മാതൃകയായ മഹാരാജ്ഞിയായിരുന്നു. നീതിയെ പാലിക്കുന്നതിനും നികുതിപിരിക്കുന്നതിനും പ്രജകൾക്കു എല്ലാപ്രകാരത്തിലും വേണ്ട അഭിവൃദ്ധിയുണ്ടാകുന്നതിനും വേണ്ട സകല ഏൎപ്പാടുകളും അവർ ആലോചിച്ചു ചെയ്തുകൊണ്ടിരുന്നു. അതുകാരണം അവരുടെ അനന്തരഗാമികൾക്കു ഇൻഡോറിനെ ഭരിക്കുന്നതിൽ ബുദ്ധിമുട്ടുനേരിട്ടില്ല.

സൈന്യലഹളക്കാലത്ത് ഇംഗ്ലീഷുകാക്ക് ചെയ്തുകൊടു ത്ത സഹായത്തിൻെറ ഫലമായി ബ്രിട്ടീഷ് ഗവമ്മെൻറി ൻെറ ആനുകൂല്യവും അവർ സമ്പാദിച്ചു. യശ്വന്തരാവു ഹോൾക്കാറാണ് ഇപ്പോഴത്തെ മഹാരാജാവ്. 1926ൽ പ്രായപൂത്തി വരുന്നതിനു മുമ്പുതന്നെ ഇദ്ദേഹത്തിൻെറ കിരീടധാരണക്രിയകഴിഞ്ഞു. 1930-ൽ ആകുന്നു രാ ജ്യഭാരം ഇദ്ദേഹം കയ്യേററതു്. ഇദ്ദേഹം ഓക്സ്ഫോർ ഡ് സവ്വകലാശാലയിൽ പഠിക്കുകയും യൂറോപ്പ്, അമേ രിക്ക എന്നിരാജ്യങ്ങളിൽ സഞ്ചരിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ഭരണരീതി നല്ല തരത്തിലാണ്. ഒരു നിയമസഭയും 26 മുനിസിപ്പാലററികളും 111 വില്ലേജുപഞ്ചായത്തുകളും ഉണ്ട്. അററാദായത്തിൽ ഇന്ന സംഖ്യയെ ഹോൾക്കാ റുടെ ചിലവിനു എടുത്തുകൂടു എന്നു നിശ്ചയവുമുണ്ട്. വൈദ്യം, വിദ്യാഭ്യാസം, കൃഷി, കൈത്തൊഴിൽ, വാണി ജ്യം, പരസ്പരസഹായം എന്നിവയ്ക്കു പരിഷ്കൃതരീതിയി ലുള്ള വ്യവസ്ഥകൾ ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ഹജ്ജൂർകച്ചേരി, ഹൈ ക്കോടതി, ഹോൾക്കാർ കോളെജ് എന്നിവ കാണേണ്ട കെട്ടിടങ്ങളാകുന്നു. സുഖനിവാസം, മണിഭവനം എ ന്നി കൊട്ടാരങ്ങളും, മനോഹരമായ മട്ടിൽ കെട്ടിയുണ്ടാ ക്കിട്ടുള്ളവയാകുന്നു. ഹിന്തുക്കളുടെ ഗോപാലമന്ദിരത്തി ലും ജൈനന്മാരുടെ ജൈനമന്ദിരത്തിലും പോയി ദശ്ശ നം ചെയ്യേണ്ടതാണെന്നുള്ളതിനു സംശയമില്ല. ഇൻ ഡോറിൽ (ഇന്ദ്രപുരം) നിന്നു ബറോഡയ്ക്കാണ് പോ യതു്.

ബറോഡാനഗരം കണ്ടാൽ അതു ഭരണനിപുണനായ ഒരു രാജാവിന്റെ ആജ്ഞയ്ക്കനുസരിച്ചു വളൎന്നുവരുന്നതാണെന്നു തോന്നാതിരിക്കുകയില്ല. തണലിനായി ഇരുപുറവും നട്ടുവളൎത്തിട്ടുള്ള തരുപംക്തികളോടുകൂടിയ വീതിയുള്ള വഴികൾ, ലതാകുസുമങ്ങൾ, കാസ്സനികൾ, ചെറുപൊയ്കകൾ എന്നിവകളോടുകൂടിയ ഉദ്യാനങ്ങൾ, കെങ്കേമങ്ങളായ കെട്ടിടങ്ങൾ എന്നിവകൊണ്ടു നഗരം അലങ്കരിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. പഞ്ചതന്ത്രത്തിൽ പാടലീപുത്രത്തിന്റെ ഒരു വൎണ്ണനയുള്ളതു് ബറോഡാ നഗരത്തിനു അക്ഷരംപ്രതി യോജിക്കുന്നതാണു്. അവയുടെ വൃത്തിയും വെടിപ്പും എല്ലാവരിലും അതിശയവും സന്തോഷവും ഉണ്ടാക്കാതിരിക്കുകയില്ല. നഗരത്തിൽ ചില സ്ഥലങ്ങളെ പ്രത്യേകമായി ചെന്നു കാണേണ്ടതുണ്ടു്. കണ്ടതുകൊണ്ടുമാവില്ല. അവയിൽനിന്നു പലതും പഠിക്കേണ്ടതായിട്ടുണ്ടു്.

1. കൃഷിസ്ഥലം, 2. ഔഷധനിൎമ്മാണസ്ഥാനം, 3. ചിത്രശാല, 4. മ്യൂസിയം, അല്ലെങ്കിൽ ദുൎല്ലഭവസ്തുക്കളെ ശേഖരിച്ചു വെച്ചിരിക്കുന്ന കെട്ടിടം, 5. കുതിരലായം, ആനപ്പന്തി, മൃഗശാല, 6. പുസ്തകശാല, 7. സായാജിസരോവരം, 8. സ്വൎണ്ണം, വെള്ളി എന്നിവകൊണ്ടുള്ള രഥങ്ങൾ, പല്ലക്കുകൾ, തോക്കുകൾ, 9. മകൎപ്പുര, ലക്ഷ്മീവിലാസം എന്നി കൊട്ടാരങ്ങളും ഉദ്യാനങ്ങളും 10. ജയിലു്, 11. ആശുപത്രി, 12. കലാഭവനം, 13 സംഗീതവിദ്യാലയം, 14. ആൎയ്യകന്യാമഹാവിദ്യാലയം, 15. ചിററൾ ക്രീഡാഭവനം,

16. പ്രാചീന ഗ്രന്ഥാലയം ഇവയെ ഒരോന്നായിപോയി മനസ്സിരുത്തി കാണേണ്ടതാകുന്നു.

1. ഗെയിക്കവാൻ മഹാരാജാവിന്റെ ഭൂഭാഗങ്ങൾക്കു യോജിക്കുന്നവയും അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രജകൾക്കും മറ്റും ഉപയോഗമുള്ളവയും ആയ ധാന്യം, വിത്തു്, ചെടി, വൃക്ഷം, ലത എന്നീ ജാതികളിൽ പെട്ടവയെ നട്ടു വളൎത്തേണ്ട രീതികളെ എല്ലാം കൃഷിസ്ഥലത്തു പരിക്ഷിച്ചു സമ്പാദിക്കുന്ന അറിവിനെ ഇവിടെനിന്നും പരസ്യപ്പെടുത്തുന്നു. ഇവിടെ കൃഷിശാസ്ത്രം, പഠിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുന്നുണ്ടു്. ഇവിടെയും മൈസൂരിലും മലത്തെ വളമാക്കുന്ന സമ്പ്രദായം കണ്ടു. കൊച്ചിരാജ്യത്തു് അതു നടപ്പിൽവരുത്തുന്നതു നന്നായിരിക്കും. വഴികളിലും മറ്റും കിടക്കുന്ന ചപ്പും ചവറും എല്ലാം ശേഖരിച്ചു് പട്ടണത്തിനു പുറത്തൊരു സ്ഥലത്തു നീളത്തിൽ കൂട്ടും. ഇതിനു മീതെ അടപ്പിച്ചു മൂന്നുദിവസം, മലവാഹകന്മാരുടെ വണ്ടികളിൽ വെള്ളം ചോത്തൊഴിക്കും. മൂന്നുമാസം ആ കുമ്പലുകൾ വെയിലും മഞ്ഞും കൊണ്ടുകിടക്കും. അപ്പോഴയ്ക്കും അവയെല്ലാം കൂടി യോജിച്ചു കട്ടിയായിത്തീരും. രണ്ടുനാലു ദിവസത്തിനുശേഷം, നാററം കുഞ്ഞു് തീരെ ഇല്ലാതെയാകും എന്നാണു് പറഞ്ഞുകേട്ടതു്. മൈസൂരിൽ ഈ വളം ഉണ്ടാക്കുന്ന മാതിരി എന്നെ കാണിച്ചുതരുവാൻ വന്നതു് വിശിഷ്ടനായ ഒരു ബ്രാഹ്മണഉദ്യോഗസ്ഥനായിരുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ കയ്യിലുണ്ടായിരുന്ന നല്ലൊരു ഉറപ്പുള്ള വടികൊണ്ടു കുത്തിനോക്കിയതിൽ പാടുകൂടി വീഴുന്നില്ല. കല്ലിന്മേൽ തല്ലി

യതുപോലെ തോന്നി തിരെ നാറാവും ഉണ്ടായിരുന്നില്ല. മൈസൂർ, ബറോഡ, രാജ്യങ്ങളിൽ ഇതു നല്ല വളമായി ഉപയോഗിച്ചുവരുന്നു. ഇതു വില്ക്കുന്നതിൽനിന്നു നല്ലൊരു തുക മൈസൂരിലേക്കു മുതലെടുപ്പുമുണ്ട്. ജപ്പാനിലുംഇതാണ് മുഖ്യമായ വളം. അതുകാരണം, വഴികൾ വളരെശുചിയായി ഇരിക്കുകയും ചെയ്യും

2. അലംബിക്ക് കെമിക്കൽ വർക്സ് എന്ന സ്ഥാപനത്തിനു അമേരിക്കയിലും യൂറോപ്പിലുംകൂടി പ്രസിദ്ധി കിട്ടിത്തുടങ്ങിട്ടുണ്ട്. 1907_ൽ തുടങ്ങിയ ഒരു സ്ഥാപനമാണിതു്. ഇതിനു മഹാരാജാവുതിരുമനസ്സിലെ ആനുകൂല്യം നല്ലപോലെയുണ്ട്. ഉദ്ദേശം 700 തരം സാധനങ്ങൾ ഇന്നിവിടെ ഉണ്ടാക്കി വില്ക്കുന്നുണ്ട്. അന്യരാജ്യങ്ങളിൽനിന്നു വരുത്തി ഉപയോഗിക്കേണ്ടിവന്നിരുന്ന പല മരുന്നുകളും ഇവയിൽപ്പെട്ടും. ഇംഗ്ലീഷ് മരുന്നുകൾക്കു പുറമെ, ആസവങ്ങൾ, അരിഷ്ടങ്ങൾ, ഭസ്മങ്ങൾ, ചൂർണ്ണങ്ങൾ, ഗുളികകൾ എന്നി ആയുർവ്വേദവിധിപ്രകാരമുള്ള വളരെ മരുന്നുകളും ഇവിടെ ഉണ്ടാക്കിവരുന്നു. ഇവയിൽ പല മരുന്നുകളുടേയും ഉടമസ്ഥതകൂടി ഈ സ്ഥാപനത്തിനുണ്ട്. കൊച്ചിരാജ്യത്തുതന്നെ പല ഡോക്ടർമാരും വൈദ്യന്മാരും ഈവക മരുന്നുകളെ വരുത്തി ഉപയോഗിച്ചുവരുന്നുണ്ട് ഈ വലിയ നിലയിൽ ഇതിനെ കൊണ്ടുവരുവാൻ പരിശ്രമിച്ചവരുടെ കൂട്ടത്തിൽ മുന്നണിയിൽ നിൽക്കുന്നവർ ഗജ്ജാർ, കോടിഭാസ്കർ, രാജരത്നം, ആമിൻ, എന്നിവരാണ്. ഇവിടെ ഉണ്ടാക്കുന്ന മരുന്നുകളുടെ വിവിധതയും പ്രയോജനവും ഇവയെ ഉണ്ടാക്കി

കൊണ്ടു വരുവാനുള്ള ബുദ്ധിമുട്ടും മൊന്നു കണ്ടും കേട്ടും മനസ്സിലാക്കേണ്ടതാണ്.

3. ചിത്രശാലയെ രണ്ടായി വിഭജിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഒരു ഭാഗത്തു പാശ്ചാത്യന്മാരുടെയും മറേറവശത്തു പൌരസ്ത്യന്മാരുടെയും ചിത്രങ്ങളെ സൂക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നു. ഇററലി തുടങ്ങിയ രാജ്യങ്ങളിൽ പ്രാചീനകാലംമുതൽ പേരുകേട്ടിട്ടുള്ള ചിത്രമെഴുത്തുകാർ എഴുതിട്ടുള്ള ചിത്രങ്ങളൊ അവയുടെ ശരിയായ പകപ്പുകളൊ അതുപോലെ ഇൻഡ്യാ, പേർഷ്യാ, ചൈനാ എന്നീ രാജ്യത്തു പേരുകേട്ടിട്ടുള്ള ചിത്രകാരന്മാർ തീർത്തിട്ടുള്ള ചിത്രങ്ങളോ അല്ലെങ്കിൽ അവയുടെ പകപ്പുകളോ ആ ജ്ഞാനമന്ദിരത്തിൽ കാണുന്നതാണ്. ദേഹസുഖത്തിനായി സഞ്ചരിക്കുന്നയവസരങ്ങളിൽ ഗെയിക്കവാർ മഹാരാജാവു തൻെറ രാജ്യത്തിനു ക്ഷേമകരങ്ങളായ സ്ഥാപനങ്ങളെ കണ്ടുപഠിക്കുന്നതിലും ഉപയോഗമുള്ള സാധനങ്ങളെ ശേഖരിക്കുന്നതിലും എപ്പോഴും ഉത്സാഹത്തോടുകൂടി പ്രവർത്തിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കും. അതുപോലെ നല്ല ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാരെ സമ്പാദിക്കുന്നതിലും അദ്ദേഹം മനസ്സിരുത്തും. രമേശ് ചന്ദ്രദത്തനു ഗവൎണ്ണർ ഉദ്യോഗം മുറയ്ക്കു കൊടുക്കേണ്ട സന്ദർഭം നേരിട്ട സമയം ബ്രിട്ടീഷ് ഗവൎമ്മെണ്ടു കൊടുത്തില്ലെന്നു തന്നെയല്ല, കമ്മീഷണരായി സ്ഥിരപ്പെടുത്തുക കൂടി ചെയ്തില്ല. അതുകാരണം അദ്ദേഹം പണിയിൽ നിന്നൊഴിഞ്ഞു. ഉടനടി അദ്ദേഹത്തെ ബറോഡയിൽ റവന്യൂ മന്ത്രിയായി വെച്ചു. അരവിന്ദഘോഷൻെറ സാമർത്ഥ്യത്തെ ബിലാത്തിയിൽവെച്ചറിഞ്ഞ സമയം, അ

ദ്ദേഹത്തെ വിദ്യാഭ്യാസവകുപ്പിലേക്കെടുത്തു. അടുത്തകാലത്തൊരു സംഭവമുണ്ടായി. കയ്റോവിൽവെച്ചു അമീരാലി എന്നൊരു ചെറുപ്പക്കാരനെ കണ്ടുമുട്ടി. അദ്ദേഹത്തിൻെറ അഗാധമായ പാണ്ഡിത്യവും ശീലഗുണവും ഉത്സാഹവും കണ്ടിട്ടു്, അദ്ദേഹത്തെ ബെ്റോഡയിലെ രാജകീയ മഹാകലാശാലയിൽ മതങ്ങളുടെ മൂലതത്വങ്ങളേയും ഇവയുടെ സാദൃശ്യങ്ങളേയും വ്യത്യാസങ്ങളെയും പഠിപ്പിക്കുന്നതിനായി നിയമിച്ചിരിക്കുന്നു.

5. ആനപ്പന്തി ഗജങ്ങൾക്കു പെരുമാറത്തക്ക വലിയൊരു സ്ഥലമാണു്. അവയ്ക്കു ദീനം പിടിച്ചാൽ ചികിത്സയ്ക്കു വേണ്ട ഏപ്പാടുമുണ്ടു്. അവിടെ വലിയൊരു പിടിയാനയുണ്ടു്. അതിൻെറ ബുദ്ധിസാമത്ഥ്യം അതിശയിക്കത്തക്ക ഒന്നാണു്. മഹാരാജാവിൻെറ അതിഥികൾ ആരെങ്കിലും അതിനടുത്തു ചെന്നാൽ, ഒരു പൂമാല ആ ആളുടെ കഴുത്തിൽ ഇടും. ആ ആളെ പനിനീർ തെളിക്കും, വിശറികൊണ്ടു വീശും, ഒരു വാദിത്രമെടുത്തു പാട്ടുപാടി കേൾപ്പിക്കുകയും ചെയ്യും. ആനപ്പന്തിയുടെ തൊട്ടൊരു കെട്ടിടത്തിലാകുന്നു ഏട്ടാമത്തെ ഇനത്തിൽ കാണിച്ചിട്ടുള്ള വണ്ടികൾ, പല്ലക്കുകൾ, അമ്പാരികൾ, തോക്കുകൾ എന്നിവ സൂക്ഷിച്ചിരിക്കുന്നതു്. സ്വർണ്ണവണ്ടിക്കു പൂട്ടുവാനുള്ള കുതിരകളുടെ കോപ്പുകളെല്ലാം സ്വർണ്ണംകൊണ്ടുണ്ടാക്കി വെച്ചിട്ടുണ്ടു്.

6. ബെ്റോഡയിൽ പുസ്തകശാലകൾ അഭിമാനിക്കത്തക്ക ഒരു നിലയിൽ എത്തിട്ടുണ്ടു്. നഗരത്തിൽ പ്രധാനമായൊരു വലിയ പുസ്തകശാലയും വായനശാലയു

മുണ്ടു്. അവിടെനിന്നു് രാജ്യത്തുള്ള ഗ്രാമങ്ങളിലേക്കു ബുക്കുകൾ അയച്ചുകൊടുപ്പാനുള്ള ശരിയായ ഏർപ്പാടും ചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. ഗ്രാമീണവായനശാലകളിൽ സാധാരണ ഇല്ലാത്ത ബുക്കുകൾ ഈവിധം അയച്ചുകൊടുത്തും മടക്കിവാങ്ങിയുംകൊണ്ടിരിക്കും. ഇതിനു വേണ്ട വണ്ടികളും പെട്ടികളും എല്ലാമുണ്ടു്. ഈ വായനശാലകളുടെ ആവശ്യത്തിനായി വത്സരംതോറും ഗുജറാത്തി ഭാഷയിൽ വളരെ ബുക്കുകളെ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിവരുന്നുണ്ടു്. ഈ പ്രസിദ്ധീകരണച്ചിലവുകൂടാതെ 1934-35ൽ ലൈബ്രേറി എന്ന ഇനത്തിൽ 94,377 ക. സർക്കാരിൽനിന്നു ചിലവിട്ടിരിക്കുന്നു. പഞ്ചായത്തുകളും മുനിസിപ്പാലിററികളും 50,582 ക. ചിലവിട്ടിട്ടുണ്ടു്. മേൽകാണിച്ച കാലത്തു് 1,15,762 ബുക്കുകളുണ്ടു്. 1,017 ഗ്രാമീണ പുസ്തകശാലകളുമുണ്ടു്. സ്ത്രീകൾക്കും കുട്ടികൾക്കും പ്രത്യേകം വായനശാലകളുണ്ടു്. കുട്ടികളുടെ മുറിയിൽ അവർക്കു പല കളികളിലും ഏർപ്പെട്ടിരിക്കുന്നതിനുംകൂടി സൌകര്യമുണ്ടു്. 38,302 കുട്ടികൾ 1934-35ൽ അവരുടെ മുറിയിൽ കളിക്കുവാനും വായിക്കുവാനുമായി ചെന്നിട്ടുണ്ടു്.

7. ബറോഡാനഗരത്തിലെ ഉപയോഗത്തിനു വേണ്ട വെള്ളംകൊണ്ടുവരുന്നതു 12 നാഴിക ദൂരത്തുനിന്നാണു്. അവിടേക്കുള്ള വഴി വളവോ പിരിവോ കൂടാതെ നെട്ടനീളെ കിടക്കുന്നു. ഇരുപുറത്തും തണൽവൃക്ഷങ്ങളുമുണ്ടു്. അത്യധികം വലുതായൊരു തടാകത്തിൽ സ്വച്ഛജലം, ശേഖരിച്ചിരിക്കുന്നു. ഞാൻ കാണുമ്പോൾ അതിൽ 182 അടി വെള്ളമുണ്ടു്. അതിനു സമീപം രാജാവിനു വിശ്രമിക്കുവാനുള്ളൊരു കൊട്ടാരമുണ്ടു്. എവിടെ നോക്കി

യാലും വെടിപ്പായിട്ടും വൃത്തിയായിട്ടുമേ കാണുകയുണ്ടാകയുള്ളൂ. തടാകം കിടക്കുന്നതൊരു വിജനപ്രദേശത്താണു്. അതിനു തെക്കുവശം അല്പമകലെയായി ദ്രോണഗിരി കിടക്കുന്നു. അതിനഞ്ചു ശിഖരങ്ങളുണ്ടു്. ഗർണാർ കൊടുമുടികളെന്നു പറയും. അതിലൊന്നിന്മേൽ ഒരു ഭഗവതി ക്ഷേത്രമുണ്ടു്. ദൂരെയുള്ള അഞ്ചാമത്തേതിന്മേലത്രെ ദത്താത്രേയമഹർഷി തപസ്സു ചെയ്തിരുന്നതു്. ദ്രോണഗിരി കിടക്കുന്നതു് ജൂനഗാഢ് സംസ്ഥാനത്താണു്.

9. കൊട്ടാരങ്ങളേയും ആരാമങ്ങളേയും വർണ്ണിക്കുന്നതിനു ഞാൻ എത്രതന്നെ ശ്രമിച്ചാലും സാധിക്കുകയില്ല. എവിടെ നോക്കിയാലും അവ ആനന്ദത്തെയും അത്യത്ഭുതത്തെയും ഉണ്ടാക്കാതിരിക്കുകയില്ലെന്നു മാത്രം പറയുവാനെ ഞാൻ ആലോചിച്ചിട്ടു തരം കാണുന്നുള്ളൂ. ദേവേന്ദ്രൻ, വൈശ്രവണൻ, രാവണൻ എന്നിവരുടെ കൊട്ടാരങ്ങളേയും തോട്ടങ്ങളേയും കുറിച്ചുള്ള വർണ്ണനകൾ നമ്മൾ പലരും വായിച്ചിരിക്കും. അവയെ ഇവിടെ പകർത്തിയാലൊ എന്നു് എനിക്കു തോന്നാതിരുന്നില്ല. അപ്പോൾ പ്രാചീനവും നവീനവുമായ രീതികൾകൊണ്ടു് വന്നിട്ടുള്ള പല വ്യത്യാസങ്ങളേയും എടുത്തുകാണിക്കേണ്ടി വരും.

10 മുതൽ 14 വരെയുള്ളവയെ പ്രത്യേകം എടുത്തു വിവരിക്കേണ്ടതില്ല. യൂറോപ്പു്, അമേരിക്ക, എന്നീ പരിഷ്കൃതരാജ്യങ്ങളിൽ ഉള്ള സമ്പ്രദായങ്ങളിൽ ബറോഡാ രാജ്യത്തെക്കു അനുകൂലമായിട്ടുള്ളവയെ ഈ വക സ്ഥാപനങ്ങളിൽ ഏർപ്പെടുത്തിക്കാണുന്നുണ്ടു്. വ്യായാമം പരിശീലിപ്പിക്കുന്നതിനുള്ള സ്ഥലമാണു്. (15)

16. അമുദ്രിതങ്ങളായ അനവധി ഗ്രന്ഥങ്ങളെ ഇവിടെ ശേഖരിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഇവയെ ഓരോന്നായി പരിശോ

ധിച്ചു തെററുതീൎത്തു് അച്ചടിച്ചു പ്രസിദ്ധംചെയ്യുവരുന്നുണ്ടു്. ഈ വകുപ്പിന്റെ മേലധികാരിയായ ശ്രീമാൻ ഭട്ടാചാരി അദ്ദേഹത്തിന്റെ പേരിനനുസരിച്ചു പാണ്ഡിത്യവും യോഗ്യതയും ഉത്സാഹവുമുള്ള ഒരു മഹാനാകുന്നു.

അദ്ധ്യായം ൮

രാജപുട്ടാണ, അജ്മിയർ, ജെയിപ്പൂർ,
ഉദൈപ്പൂർ, ചിററർ,
ജാഡ്പൂർ.

ബറോഡാ രാജ്യത്തുനിന്നു് രാജപുട്ടാണയിലേക്കാണു് പോയതു്. അവിടെ കാണേണ്ട സ്ഥലങ്ങൾ അജമിയർ, ജെയിപ്പൂർ, ഉദയ്പ്പൂർ, ചിററോർ, ജാഡ്പൂർ, എന്നിവയാകുന്നു. രാജപുട്ടാണയുടെ നടുക്കാണു് അജ്മിയർ കിടക്കുന്നതു്. അജ്മിയർ രാജപുട്ടാണയുടെ ഹൃദയമാണെന്നു ഒരു ചരിത്രകാരൻ പറയുന്നു. അതിനെ തലസ്ഥാനനഗരമായിട്ടാണു് ഇന്നു കരുതിവരുന്നതു്. അതിന്റെ കിഴക്കു ജെയിപ്പൂരും, തെക്കു മീവാറും, പടിഞ്ഞാറു് മാർവാറും, വടക്കു കിഷൺഗറും കിടക്കുന്നു. അതിനു കടൽനിരപ്പിൽനിന്നു 3000 അടി പൊക്കമുണ്ടു്. രാജപുട്ടാണയുടെ തെക്കുനിന്നു വടക്കുവരെ, അതിന്റെ നടുവെല്ലെന്നപോലെ, അരവല്ലിമല കിടക്കുന്നു. കച്ചേരികളും മററും ഇതിന്റെ ഒരു ഭാഗത്തുള്ള ആബു എന്ന കുന്നിന്മേലാകുന്നു പണിതിട്ടുള്ളതു്. ആകെയുള്ള വിസ്താരം

2711 ചതുരശ്രനാഴികയാണ്. 3,80,384 ജനങ്ങളുണ്ട്. 15 ലക്ഷത്തിൽ മേലെ മുതലെടുപ്പുമുണ്ട്. സഗരമതി എന്നാണ് അവിടെയുള്ള വലിയ പുഴയുടെ പേരു്. ഒരു നടുനായകക്കല്ലിന്റെ ചുററും മററുരത്നങ്ങൾ എന്നവിണ്ണം, അജ്മിയറിന്റെ ചുററും മലകൾ കിടക്കുന്നു, പാട്ടിലും ചരിത്രത്തിലും പേർകേട്ട അജ്മിയറിലെ കോട്ടയുടെ പേർ താരാഗർ (നക്ഷത്രക്കോട്ട) എന്നാകുന്നു. എത്ര ആക്രമങ്ങളെയും ഉപരോധങ്ങളെയുമാണ് ഈ ദുർഗ്ഗം തടഞ്ഞിട്ടുള്ളതു്! എ. ഡി. ഏഴാംനൂററാണ്ടിൽ അജയപാലനാണ് ഈ കോട്ട കെട്ടിയതു്. ഇപ്പോഴത്തെ നഗരത്തെ നിർമ്മിച്ചതു് അജയദേവനാണ്. (1165-75 എ. ഡി. രാജ്യഭരണകാലം.) അദ്ദേഹത്തിന്റെ മകൻ അണ്ണാജിയാണ് അണാസാഗരത്തെ ഉണ്ടാക്കിയതു്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ മകൻ വിശാലദേവൻ വിശാലസാഗരത്തെയും ഉണ്ടാക്കി. പൃഥ്വിരാജൻ, ചരിത്രപ്രസിദ്ധനായ പൃഥ്വിരാജൻ, അദ്ദേഹത്തിന്റെ പൌത്രനായിരുന്നു. അജ്മിയറിന്റെ മഹാമൂല്യമായ യശസ്സ് അതു സമ്പാദിച്ചതു് ഈ രാജാവിന്റെ കാലത്തായിരുന്നു. ഥണേശ്വരത്തെ യുദ്ധത്തിൽ സുൽത്താൻ ഘോരി അതിന്നു കളങ്കം വരുത്തിയതും ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ കാലത്തുതന്നെ.

1557-ൽ അജ്മിയർ അക്ബർ ചക്രവർത്തിയുടെ കൈവശം വന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൊട്ടാരം ഇന്നൊരു കാഴ്ചബംഗ്ളാവായി ഉപയോഗിച്ചുവരുന്നു. ഷാജിഹാ

ന്റെ രാജമന്ദിരം അതിമംഗിയുള്ള താഴ്വരയിൽ നാശമോശപ്പെട്ടു കിടക്കുന്നു.

അണസാഗരമെന്നതു് ഒരു കൃത്രിമതടാകമാണു്. അതിന്റെ കരയുടെ ചുററളവു് എട്ടുനാഴികയുണ്ടു്. കരയിൽ പലഭാഗത്തും നല്ല തോട്ടങ്ങളുണ്ടാക്കിട്ടുണ്ടു്. പട്ടണത്തിനടുത്തുള്ള ഭാഗത്തെ കരയിൽ നല്ല വെളുത്ത മാർബിൾകൊണ്ടു് ഷാജിഹാൻ ഒരു വലിയ തറ ഉണ്ടാക്കിട്ടുണ്ടു്. വൈകുന്നേരം അനവധി ആളുകൾ അവിടെ പോയി വിശ്രമിച്ചുവരുന്നു. ആ സമയത്തു് ആ തടാകത്തിന്റെ കാഴ്ച അതിരമണീയമായിരിക്കും. തടാകതീരത്തായി വിശാലങ്ങളായ മണ്ഡപങ്ങളുണ്ടാക്കിട്ടുണ്ടു്. വിഗ്രഹരാജൻ ഒരു സരസ്വതീമന്ദിരവും അതിനടുത്തായി ഒരു കലാശാലയും പണിയിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഇവയിലുള്ള കൊത്തുപണികൾ അത്ഭുതതരങ്ങളാണു്. ചിസ്റ്റി എന്ന ഇസ്ലാം സാധുവിന്റെ ശവകുടീരവും കാണേണ്ട ഒരു കെട്ടിടമാകുന്നു.

തീവണ്ടികൾക്കവേണ്ട യന്ത്രങ്ങൾ ഇൻഡ്യയിൽ ഇവിടെ മാത്രമേ ഉണ്ടാക്കുന്നുള്ളു.

സക്കാർവക ഒരു വലിയ കലാശാലയുണ്ടു്. ശ്രീമാൻ പി. ശേഷാദ്രി അതിന്റെ പ്രധാനാദ്ധ്യക്ഷനാണു്, രാജകുമാരന്മാൎക്കും പ്രഭുക്കളുടെ പുത്രന്മാൎക്കും മാത്രമായി മേയോകാളേജും ഉണ്ടു്.

മുഹമ്മദ് ഗസ്നി അജ്മിയറിനെ ആക്രമിച്ച സമയം, 160 ഭടന്മാരോടുകൂടി രാജാവു് അതിനെ രക്ഷിച്ചു. ഗോഗചേഹൻ എന്നാളുടേയും അജയപാലന്റേയും പൃഥ്വിരാജാ

വിൻേറയും ഓമ്മയെ നിലനിത്തുവാൻ ആണ്ടുതോറും ഒരോ ഉത്സവം നടത്തുന്നുണ്ടു്. ഭഗവതിസ്സേവയും മുഖ്യമായിട്ടാണ് ആ ദിക്കകകാർ കരുതീട്ടുള്ളതു്.

ബ്രഹ്മാവു് അജ്മിയറിൽ പുഷ്ക്കർ എന്ന സരസ്സിൻെറ സമീപത്തുവെച്ചു യാഗം ചെയ്തിട്ടുണ്ടു്. ബ്രഹ്മാവിന്ന ഇവിടെ മാത്രമേ ഒരു ക്ഷേത്രമുള്ളൂ. ബ്രഹ്മാവിനെ ആരും പൂജിക്കാത്തതിന്ന കാളിദാസരു പറയുന്ന കാരണം ശരിയോ എന്നറിയുന്നില്ല.

അജാഗളസ്ഥതനമൂഷ്ട്രപൃഷ്ഠം
നാസാന്തരേരോമമഥാണ്ഡയുഗ്മം
വൃഥാസ്സൃജൽസായനമായനൌച
പൂജാംനലേഭേവിചാത്മജന്മാ.

ഭോജരാജൻെറ ദ്വാരപാലകന്മാർ ഒരു ദിവസം കവിയെ കടത്തി വിട്ടില്ല. ഈ ശ്ലോകം ആ കോപത്തോടുകൂടി ഉണ്ടാക്കിയതായിരിക്കും.

മേനക വിശ്വാമിത്രൻെറ തപസ്സിളക്കിയതും ഈ തടാകത്തിൻെറ തീരത്തുവെച്ചാണത്രെ. യുധിഷ്ഠിരമഹാരാജാവിൻെറ തീത്ഥയാത്രയിങ്കൽ ഈ സരസ്സിൽ സ്നാനം ചെയ്യണമെന്നും പ്രത്യേകം തീച്ചയാക്കീട്ടുള്ളതായി കാണുന്നു.

പുഷ്ക്കർ വലിയൊരു തടാകമാണു്. കാഴ്ചയിൽ തന്നെ അതിനെന്തൊ ഒരു ദിവ്യത്വമുള്ളതായി തോന്നും. വെള്ളവും വളരെ നന്നായികിടക്കുന്നു. പുഷ്ക്കരത്തിൻെറ വക്കത്തായി പല രാജാക്കന്മാരും, മന്ദിരങ്ങളും, തടാകത്തിലിറങ്ങി കുളിപ്പാൻ കടവുകളും ഉണ്ടാക്കിട്ടുണ്ടു്.

അജ്മിയർ ബ്രിട്ടീഷ് ഭരണത്തിൻ കീഴിലാണ് ഇരിക്കുന്നതു്. ജെയിപ്പൂർ മുതലായവ രജപുത്രരാജാക്കന്മാരാൽ ഭരിച്ചുവരുന്നു. ഉദയപുരത്തെ വീതികുറഞ്ഞ, വളഞ്ഞുപിരിഞ്ഞ ഇടുക്കുവഴികളും, അടുത്തടുത്തു് ശ്വാസംമുട്ടിക്കിടക്കുന്ന തരത്തിലുള്ള പീടികകളും ജെയിപ്പൂരിലെ വിശാലമായ കച്ചവടസ്ഥലങ്ങളും നീണ്ടുനിവൎന്നു കിടക്കുന്ന വീതിയുള്ള തെരുവുകളും ആയി എന്തൊരു വ്യത്യാസമാണ്! ജെയിപ്പൂരിലെ വഴികൾ കേളികേട്ടവയാണ്. ഇത്രനല്ല വഴികളെ ഞാൻ മറ്റൊരിടത്തും കണ്ടിട്ടില്ല. വഴികളുടെ ഇരുവശത്തു് മണിമേടകളൊ വിക്രയശാലകളൊ തരുപംക്തികളൊ ഉണ്ടായിരിക്കും. അവക്രങ്ങളായ വഴികളേ അവിടെയുള്ളു എന്നു തന്നെ പറയാം. വഴികളുടെ നടുക്കു് ചെറിയ പുഷ്പവാടികകളുമുണ്ട്. കെട്ടിടങ്ങൾ മിക്കതും റോസിന്റെ നിറത്തിലുള്ള കല്ലുകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയവയാകുന്നു. പ്രസിദ്ധമായ ജയമന്ദിരം പ്രാസാദത്തിലുള്ള കൊത്തുപണികളുടെയും ചിത്രങ്ങളുടെയും ഭംഗി, അതിന്റെ പാടലവൎണ്ണം കാരണം എരട്ടിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഈ രാജമന്ദിരത്തിനോടു തൊട്ടുള്ള തോട്ടവും അതിമനോഹരമായിട്ടുള്ളതാണ്. കോവിലകത്തിന്റെ മൂന്നുപുറത്തും ഓരോ ക്ഷേത്രങ്ങളുമുണ്ടു്. രാമനിവാസോദ്യാനം, കാഴ്ചവെങ്കളാവ്, പവനൻകോട്ട (ഹവമഹാൾ) മേഘഭവനം എന്നിവ കാണേണ്ടവയാകുന്നു. നാലുനാഴിക ദൂരെ ഗാൾടാ എന്ന ദിക്കിൽ രജപുത്രന്മാരുടെ കുലദൈവമായ സൂൎയ്യന്റെ ക്ഷേത്രവും, അതിനു സമീപം പവിത്രമായൊരു തടാകവുമുണ്ട്. ഗംഗാജലം ഇതിൽ പ്രവഹിക്കുന്നുണ്ടെന്നാണ് ഐതിഹ്യം.

ഇപ്പോഴത്തെ കോവിലകത്തുനിന്ന് എട്ടുനാഴിക അകലെയാണ് പഴയ കൊട്ടാരം. ഇതിന്റെ മേൽഭാഗത്തായി അഭേദ്യമായൊരു കോട്ടയുമുണ്ട്. ഇവരണ്ടും ഇരിക്കുന്ന സ്ഥലത്തിന് അംബരമെന്നാണ പേരു്. മലകളുടെ ഇടയിൽക്കൂടിയുള്ള വഴിയുടെ മുകളിലാണ് ഒന്നാമത്തെ ജയസിംഹൻ ഈ രണ്ടു കെട്ടിടങ്ങളും പണിയിച്ചിട്ടുള്ളതു്. രണ്ടാമത്തെ ജയസിംഹനാണ് ജയിപ്പൂരിന്റെ നിമ്മാതാവു്. നേരുവീതിയുള്ള വഴികളുടെയും വേധശാലയുടെയും കാരണഭൂതനും ഈ രാജാവാണു്. ഇദ്ദേഹം ഒരു രണശൂരനും രാജതന്ത്രനിപുണനും ജ്യോതിശ്ശാസ്ത്രവിശാരദനും ആയിരുന്നു.

പട്ടണത്തിലും കെട്ടിടങ്ങളിലും തോട്ടങ്ങളിലും കാഴ്ചബംഗ്ളാവിലും കലാശാലയിലും കാണുന്ന വെടിപ്പും വൃത്തിയും ക്രമവും എല്ലാവരെയും സന്തോഷിപ്പിക്കാതിരിക്കുകയില്ല. രണ്ടു കൊട്ടാരങ്ങളും മഹാരാജാവു താമസിക്കുന്നുണ്ടെന്നുള്ള വിധമാണ് എപ്പോഴും വെച്ചുകൊണ്ടിരിക്കുന്നതു്.

ഉജ്ജയിനിയിൽ ചെല്ലുന്നസമയം, നമ്മൾ സാഹിത്യലോകത്തിലെത്തിയിരിക്കുന്നതായി തോന്നും. രജപുട്ടാണയിൽ കടക്കുമ്പോൾ, ഒരു പടക്കളത്തിലേക്കു പ്രവേശിക്കുന്നതായി തോന്നും. കുന്നും മലയും കരിങ്കല്ലും കോട്ടയും എല്ലാം കാണുന്നസമയം, യുദ്ധകാലാഹളത്തിന്റെ മാറ്റൊലികൂടി നമ്മുടെ കർണ്ണപുടത്തിൽ വന്നു തട്ടുന്നതായി തോന്നിപ്പോകുന്നു. ഉദയപുരം, ചിറ്റോർ, എന്നി

ശബ്ദങ്ങൾതന്നെ എന്തെല്ലാം വികാരങ്ങളെയാണ് മനസ്സിൽജനിപ്പിക്കുന്നത്. രണ്ടും സൂര്യവംശരാജാക്കന്മാരുടെ തലസ്ഥാനങ്ങളായിരുന്നു. ഉദയപുരം ഇന്നും ആ വംശജന്മാരുടെ കൈവശമാകുന്നു. മീവാർ സമുദ്രഭാഗത്തെക്കു ചിറ്റോറിൽ ഉന്തിത്തള്ളി നില്ക്കുന്ന പാറക്കൂട്ടത്തെ കണ്ടാൽ, ആയത്തു ബലവാന്മാരായ ശത്രുക്കളോട് ധീരതയോടുകൂടിയുദ്ധാഹ്വാനം ചെയ്യുകയാണൊ എന്നുതോന്നും. പത്മിനിയുടെ യശസ്സ് ഇന്നും മങ്ങാതെ പ്രകാശിക്കുന്നുണ്ട്. മീരാബായിയുടെ കീർത്തനങ്ങളുടെ പ്രതിശബ്ദം ഇന്നും ഭക്തന്മാൎക്ക് രോമാഞ്ചത്തെ ഉണ്ടാക്കുന്നു.

ഉദയപുരത്ത് പിഞ്ചോളാസരസ്സിൻെറ വക്കത്തും ആ സരസ്സിലുള്ള ദ്വീപിലും ഉള്ള കൊട്ടാരങ്ങളെവിട്ടു പോരുവാൻ മനസ്സ് സമ്മതിക്കുകയില്ല. അവ അത്ര മനോഹരങ്ങളാകുന്നു.

ലോകത്തിലേക്ക് ഏററവും വലിയ കൃത്രിമസരസ്സായ ജയിസമണ്ഡ്, ജഗദീശക്ഷേത്രം, ജഗന്മന്ദിരം ഇവയേയും കണ്ടു മാനിച്ചിട്ടു ഉദയപുരത്തോടു യാത്ര പറയാവു. ചിറ്റോറിലാകട്ടെ, മീരാബായിയുടെ ക്ഷേത്രം, പത്മിനിയുടെ കോവിലകം, കീർത്തിസ്തംഭം, വിജയസ്തംഭം, എന്നിവയെ കണ്ടു വന്ദിക്കാതിരിക്കുന്നതിന് ഒരാൾക്കും സാധിക്കുകയില്ല. നമ്മുടെ ദിവാനായിരുന്ന ഹെർബട്ട് സായ്പവർകൾക്ക് ഇപ്പോൾ അജ്മിയറിലാണ് പണി. ഈ ദിക്കിൽ ഏജൻറായിരുന്ന സർ ഫീൽഡ് ജോഡ്പൂരിൽ രാജ്യധുരംധരനായിരിക്കുന്നു.

അദ്ധ്യായം ൯.

ആഗ്ര.

ആഗ്രയിൽ നാലു സ്ഥലങ്ങളാകുന്നു പ്രത്യേകമായി കാണ്മാനുള്ളവ: ടാജ് മഹാൾ, ആഗ്രയിലെ കോട്ട, സികൻഡ്ര, ഫട്ടിപ്പൂർസിക്രി.

അക്ബർ മൊഗൾ ചക്രവൎത്തിമാരിൽ പ്രഥമഗണനീയനായിരുന്നു. ജാതിമതഭേദങ്ങളെ അദ്ദേഹം ഗണിച്ചില്ല; രാജ്യത്തിന്റെ ക്ഷേമത്തെ മാത്രമേ അദ്ദേഹം കാംക്ഷിച്ചുള്ളു. 'അക്ബർ' എന്ന കഥാപുസ്തകം പലരും വായിച്ചിരിക്കും; അതായി പരിചയമില്ലാത്തവർ ഉടനെ അതെവിടെനിന്നെങ്കിലും വാങ്ങി പഠിച്ചാൽ നന്ന്. അപ്പോൾ ആ മഹാനെക്കുറിച്ച് കൂടുതൽ അറിവു സമ്പാദിക്കണമെന്നുള്ള മോഹം അവൎക്കുണ്ടാകും. രാജ്യഭരണം, കലാപോഷണം, ഇതരമതങ്ങളെ മാനിക്കുന്നതിലുള്ള ചാതുരത, എന്നിങ്ങനെയുള്ള ഗുണഗണങ്ങളെക്കൊണ്ടും അക്ബർ ചക്രവൎത്തിക്ക് ഏഷ്യയിലെ തന്നെയല്ല യൂറോപ്പിലേയും രാജാക്കന്മാരുടെ കൂട്ടത്തിൽ വളരെ ഉയൎന്ന ഒരു സ്ഥാനമാണുള്ളത്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ശവകുടീരത്തെ എല്ലാവരും തലതാഴ്ത്തി വന്ദിക്കേണ്ടതാണെന്ന് നിയമപണ്ഡിതന്മാരിൽ അഗ്രഗണ്യനായിരുന്ന സർ ഫ്രെഡറിക്ക് പോളക്ക് ഒരവസരത്തിൽ അഭിപ്രായപ്പെടുക ഉണ്ടായിട്ടുണ്ട്.

അക്ബറുടെ മകനായ ജിഹാംഗറുടെ പുത്രനായി

രുന്ന ഷാജിഹാൻ. ജിഹാംഗീറുടെ ഒരു മന്ത്രിയായിരുന്ന അസഫ്ഖാനു അർജ്ജുമണ്ഡംബാനുബീഗം എന്നൊരു മകളുണ്ടായിരുന്നു. ബാനുബീഗത്തിനു താജ്ബീബി എന്നും മംടാസ്മഹാൾ എന്നും പേരുകൾ ഉണ്ടായിരുന്നു. ഇവർ ലോകൈകസുന്ദരിയായിരുന്നുപോലും. ഷാജിഹാൻ ഈ രത്നത്തെ പത്നിയായി സ്വീകരിച്ചു. ഇവർക്കു പത്തുകുട്ടികളുണ്ടായിരുന്നു. ഔറംഗസീബ് ഇവരുടെ മകനായിരുന്നു. ഈ ഭാര്യാഭർത്താക്കന്മാർക്കു അന്യോന്യമുണ്ടായിരുന്ന പ്രേമം അത്ഭുതപൂർവ്വമായിരുന്നു. ലോകമൊട്ടുക്കു പ്രസിദ്ധമായിത്തീർന്നിട്ടുള്ള ഒരു കെട്ടിടത്തിൽ ഷാജിഹാൻ തന്റെ ഭാര്യയുടെ ശവശരീരം അടക്കുവാനുള്ള കാരണമിതാണ്.

താജ്മഹാളിനെ കണ്ടിട്ടുള്ളവരിൽ പലരും അതിനെ വർണ്ണിച്ചിട്ടുണ്ട്. വർണ്ണനകൾകൊണ്ടൊന്നും അതിന്റെ രൂപവും ഭംഗിയും മനസ്സിൽ പതിയുകയില്ല. കണ്ടുകൊണ്ടിരുന്നാൽതന്നെ അവയ്ക്കു സ്ഥിരമായൊരു സ്ഥാനം മനസ്സിൽ കിട്ടുവാൻ പ്രയാസം. പകൽ കാണുന്ന മാതിരിയല്ല, രാത്രി നിലാവത്തുള്ള അതിന്റെ കാഴ്ച. കട്ടിയായി കിടക്കുന്ന സംഗീതം, മാർബിൾകൊണ്ടുള്ള കവിത എന്നെല്ലാം ഓരോരുത്തർ അതിനെക്കുറിച്ചു പറഞ്ഞുകേട്ടിട്ടുണ്ട്. യമുനാ നദീതീരത്തിലെ മലർവാടിയിൽ, ചന്ദ്രിക, സുസ്മേരവദനയായി, വരനെ കാത്തു പൂനിലാവത്തു കിടക്കുകയാണെന്നായിരുന്നു എനിക്കു തോന്നിയതു്.

താജ്മഹാളിൽ ഉണ്ടായിരുന്ന വിലപിടിച്ച രത്നങ്ങൾ, പൊന്നു്, വെള്ളി മുതലായവയൊന്നും ഇന്നതിൽ

കാണുന്നില്ല. പക്ഷെ, ആ കമനീയമായ കെട്ടിടത്തിൻെറ ഭംഗികൊണ്ട് ആ വക ന്യൂനതകളെ വളരെ സൂക്ഷിച്ചു നോക്കിയാലെ കാണുകയുള്ളു. പതിനെട്ടു കൊല്ലംകൊണ്ടാണ് ഇതു പണിതു തീൎത്തതു്. 20,000 പേർ ഇതിൻെറ പണിയിൽ ഏൎപ്പെട്ടിരുന്നു. പല ഗണങ്ങളിലായി മുപ്പത്തിയാറു പ്രധാന പണിക്കാരുണ്ടായിരുന്നു. ഈ മുപ്പത്തിയാറുപേരുടെ മാസശമ്പളത്തിൻെറ ആകത്തുക 20,652 രൂപയായിരുന്നു. ഇവരിൽ 21 പേർ മുസൽമാന്മാരും 15 പേർ ഹിന്ദുക്കളുമായിരുന്നു. ഭംഗിയുണ്ടെന്നു വെറുതെ പറയുകയല്ലെന്നു കാണിപ്പാൻമാത്രം ഇങ്ങനെ ചില സംഗതികൾ ഇവിടെ എഴുതുന്നു എന്നേയുള്ളു.

ടാജ്മഹാൾ കാണുന്നയവസരത്തിൽ, അതൊരു സുഖലോലുപൻ, ഒരു വിഷയാസക്തൻ ഉണ്ടാക്കിയതാണെന്നു തോന്നിപ്പോകും. കോട്ടകളുടെ രൂപം ആ തരത്തിലല്ല. ആഗ്രയിലേയും സിക്രിയിലേയും കോട്ടകൾ അക്ബർ ഉണ്ടാക്കിയവയാകുന്നു. അവയുടെ വിശാലതയും ഉറപ്പും ഗാംഭീൎയ്യവും ആ ചക്രവൎത്തിയുടെ മനസ്ഥിതിയുടെ സൂചന തരുന്നുണ്ടു്. കോട്ടകൾ എന്നു പറഞ്ഞുവരുന്നതു കാരണം, അവ യുദ്ധോപകരണങ്ങളെ ശേഖരിച്ചുവെച്ചിരുന്ന സ്ഥലങ്ങളായിരുന്നു എന്നാരും തെററിദ്ധരിക്കരുതു്. അവ രാജധാനികൾ തന്നെയായിരുന്നു. രാജമന്ദിരം, അന്തഃപ്പുരം, അവയിൽ താമസിക്കുന്നവൎക്കുവേണ്ട സകല മററു പെരുമാററസ്ഥലങ്ങൾ, കൂപവാപികൾ, ഉദ്യാനങ്ങൾ എന്നിവയെല്ലാം അവിടെയുണ്ടു്. അതുമല്ല; കോടതികൾ, കച്ചേരികൾ, സഭാമണ്ഡപങ്ങൾ, ശിബിരം, ദൎശനഗൃഹം, അങ്ങാടി, കേളീഗൃഹം എന്നിങ്ങനെ തുടങ്ങി ഒരു ചക്രവൎത്തിയുടെ രാജധാനിക്കു വേണ്ടതായ സകലതും അവിടെ കാണാം. രണ്ടു കോട്ടകളുടേയും മുററങ്ങളിലും പ

ല വഴികളിലും ഇഷ്ടക വിരിച്ചിട്ടുണ്ട്. മാർബിൾ, ഇഷ്ടക എന്നിവകൊണ്ടാണ് കെട്ടിടങ്ങൾ പണിതിട്ടുള്ളതു്. സ്വർണ്ണവും, വെള്ളിയും, ചെമ്പുമിരുമ്പുംപോലെ സുലഭമായി ഉപയോഗിച്ചിരുന്നു. ഇഷ്ടക ഓരോന്നും കാണേണ്ടതാണ്; ഇരുമ്പിൻ കട്ടിപോലെ ഇരിക്കും. ഒന്നു പൊക്കുവാൻ രണ്ടുകൈകൊണ്ടായാൽതന്നെ ഒരാൾ ബുദ്ധിമുട്ടും. ഒരു കാര്യം പറയുവാൻ വിട്ടു. പ്രധാനമന്ത്രിമാരുടേയും വാസസ്ഥലങ്ങൾ കോട്ടകളുടെ ഉള്ളിൽതന്നെയായിരുന്നു.

സിക്രിയുടെ ചുററും അമ്പതടി പൊക്കത്തിലും ആറടി വീതിയിലും ഒരു മതിലുണ്ടു്. മതിലിൻെറ പലേടവും ജീർണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. തീവണ്ടിപ്പാതയുടെ ആവശ്യത്തിനു ഒരു ദിക്കിൽ വെട്ടിപ്പൊളിച്ചിട്ടുമുണ്ടു്. മതിലിനകത്തു് കടപ്പാൻ നാലു കോട്ടവാതിലുകളുണ്ടു്. അതിൻെറ ഉള്ളിൽകാണേണ്ടതായ പല കെട്ടിടങ്ങളും ഉണ്ടു്. മതം, രാജ്യഭരണം, എന്നീവിഷയങ്ങളിൽ ഗുരുതരങ്ങളായകാര്യങ്ങളെക്കുറിച്ചു് ആലോചിപ്പാൻ പ്രത്യേകമായൊരു സ്ഥലമുണ്ടു്. പഞ്ചമഹാൾ എന്നാണതിനു പേർ. അതൊരു താമരപ്പൂവിൻെറ ആകൃതിയിലാണെന്നു പറയാം. തണ്ടിൻെറ സ്ഥാനത്തൊരു തൂണ്. തൂണിൻെറ മുകളിൽ ഒരാൾക്കു് സുഖമായിരിക്കുവാൻ വട്ടത്തിലൊരു പീഠമുണ്ടു്. അവിടെ ചക്രവർത്തി ഇരിക്കും. അതിനൊരു അരഭാണ്ഡ കലെയായി ചുററും ആസനങ്ങളുണ്ടു്. അവിടെ വിശ്വസ്തന്മാരായ മന്ത്രിമാരിരിക്കും. കോട്ടയിൽ മുസൽമാൻമാരുടെ പള്ളികൾ പുറമെ, ഒരു ക്രിസ്ത്യാനിപ്പള്ളിയും ഒരു അമ്പലവും ഉണ്ടു്. അവ അദ്ദേഹത്തിൻെറ ഭാര്യമാക്കു വേണ്ടി പണിയിച്ചതാകുന്നു. പുറമേനിന്നു കണ്ടാൽതന്നെ അവയെ വേർതിരിച്ചറിയാം. അമ്പലത്തിനടുത്തു

ഒരു തുളസിത്തറയും ചെറിയ ഒരു കൊച്ചർണിയുമുണ്ട്. അക്ബർ ചക്രവത്തി തന്റെ ഒരു മുഖ്യഗുരുവായി മാനിച്ചിരുന്ന ഷേക്ക്സലീം ചിഷ്ടിയുടെ സമാധിസ്ഥാനത്തു് അതിമനോഹരമായ ഒരു കെട്ടിടമുണ്ട്. ഇതു കോട്ടയുടെ കണ്ണാണെന്നുവേണം പറയുവാൻ. ഇന്നും അവിടെ അനവധി ആളുകൾ ദിവസംതോറും ചെന്നു്, ചന്ദനത്തിരികൾ കത്തിക്കുക, പൂകൊണ്ടാരാധിക്കുക, എന്നിങ്ങനെ ഓരോന്നു ചെയ്തുവരുന്നു. കോട്ടയെല്ലാം നടന്നുകാണുക മാത്രം ചെയ്യാൻ രണ്ടുമൂന്നുമണിക്കൂറിൽ കുറഞ്ഞാൽ പോരാ. സിക്രി ആഗ്രയിൽനിന്നു 22 നാഴികയും സിക്കൻഡ്ര നാലരനാഴികയും അകലെയാണ് കിടക്കുന്നതു്.

സിക്കൻഡ്രയിൽ 120 ഏക്കറ സ്ഥലമുണ്ട്. അതിനു ചുററും വലിയൊരു മതിലുണ്ട്. തോട്ടത്തിൽ പലതരം പക്ഷിമൃഗാദികൾ ഉണ്ട്. നടക്കാനുള്ള ഭാഗങ്ങളെല്ലാം കല്ലുവിരിച്ചിട്ടുണ്ട്. ശവകുടീരം ഗോപുരവാതിലിൽനിന്നു ഉദ്ദേശം അഞ്ഞൂറുവാര അകലെയായിട്ടാണ് പണിതിരിക്കുന്നതു്. അനവധി ചവിട്ടുപടികൾ കയറിവേണം അവിടെ ചെല്ലുവാൻ. അടുത്തുചെന്നാൽ കെട്ടിടത്തിലുള്ള കൊത്തുപണികളുടേയും മററുതരം വിചിത്രവേലകളുടേയും ഭിത്തിയിന്മേലും വൃത്തമണ്ഡലത്തിന്മേലും വൃത്തിയായി എഴുതീട്ടുള്ള കവിതകളുടേയും ഭംഗി മനസ്സിലാക്കാം. അകലെനിന്നു നോക്കുന്ന സമയം നിർമ്മാണത്തിന്റെ ഗാംഭീര്യവും പ്രഭാവവുമാണ് നമുക്കു അത്ഭുതത്തെ തരുന്നതു്. ജാതിമതഭേദം കൂടാതെ അവിടെ ചെല്ലുന്നവരെല്ലാം അതൊരു പുണ്യസ്ഥലമായിട്ടാണ് പെരുമാറിക്കണ്ടതു്- അക്ബർ ചക്രവത്തിയുടെ അപദാനങ്ങളെ ഭക്തിയോടുകൂടി ബഹുമാനിക്കുന്ന എന്റെ ക

ണ്ണിൽ വെള്ളം നിറഞ്ഞു. ഞാനവിടെ നമസ്കരിച്ചു എന്നു പ്രസ്താവിക്കുന്നതിനൊരു സംശയവുമില്ല.

ഈ ലേഖനത്തിന്റെ ആദ്യം പറഞ്ഞിട്ടുള്ള മൂന്നു സ്ഥലങ്ങളേയും ആരെക്കൊണ്ടും പൂർണ്ണമായി വർണ്ണിക്കുവാൻ സാധിക്കുകയില്ല. ഏതാനുംതന്നെ വിവരിച്ച് അന്യർക്ക് ഏകദേശമെങ്കിലും അവയുടെ ഒരു സചിത്രപരിജ്ഞാനമുണ്ടാക്കുവാൻ ഞാൻ തീരെ അപ്രാപ്തനാണു്. അതിനാലാണു് ഞാനതിനു തുനിയാത്തതു്.

ആഗ്രയിലെ കോട്ടയ്ക്കുള്ളിൽ ഇന്നിന്ന കെട്ടിടങ്ങളുണ്ടു് എന്നൊരു പട്ടിക കൊടുത്തതുകൊണ്ടു് എന്തൊരു പ്രയോജനമാണുള്ളതു്. എന്റെ മഷി ഒടുക്കാം. നിങ്ങളുടെ സ്ഥലം മുടക്കാം. പക്ഷേ, ഒന്നുമാത്രം പറഞ്ഞിരിക്കാം. കോട്ടയ്ക്കു പുറമെ രണ്ടു മതിലുകളും രണ്ടു കിടങ്ങുകളുമുണ്ടു്. പുറംഭിത്തിക്കു നാല്പതടിയും അകത്തേതിനു എഴുപതടിയും പൊക്കമുണ്ടു്. കിടങ്ങിനൊന്നിനു ഇരുപത്തഞ്ചും മറേറതിനു മുപ്പതും അടി വീതിയുണ്ടു്. ഔറംഗസീബ് തനിക്കു ചക്രവർത്തിയാകുന്നതിനായി ഷാജിഹാനെ നിർദ്ദയം കാരാഗൃഹത്തിലിട്ടടച്ചു. ആ ചെറിയ മുറി കണ്ടാൽ ആർക്കും സങ്കടം തോന്നും. ഷാജിഹാൻ നല്ലൊരാളായിരുന്നു: ലളിതകലകളെ അദ്ദേഹത്തെപ്പോലെ അത്ര അധികം മററൊരു മൊഗൾചക്രവർത്തിയും പോഷിപ്പിച്ചിട്ടില്ല. ആസന്നമരണമോഹങ്ങളിലൊന്നു് ടാജ്മഹാൾ ഒന്നു കാണേണമെന്നായിരുന്നു. താങ്ങിപ്പിടിച്ചുകൊണ്ടുപോയി അതു കാണിച്ചുകൊടുക്കുകയും അതു കണ്ടതോടുകൂടി അദ്ദേഹം വീണു മരിക്കുകയും ചെയ്തു എന്നാണു് പറഞ്ഞുകേട്ടതു്.

കൊട്ടാരത്തിന്റെ വടക്കുവശമുള്ള ഒരു കട്ടിളക്കാ

ലിന്മേൽ ഒരു പുത്തന്റെ വലിപ്പത്തിൽ ഒരു രത്നം പതിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഒരു പാദപീഠത്തിന്റെ മുകളിൽ കയറി അതിൽ നോക്കിയാൽ, അതിന്മേൽ ടാജ്മഹാൾ വിശദമായി പ്രതിബിംബിച്ചു കാണാം. ആ കാഴ്ചയോടുകൂടി ഞാനിതിവിടെ നിറുത്തുന്നു.

അദ്ധ്യായം ൧൦.

മധുര, ഗോകുലം, വൃന്ദാവനം.

പരമതങ്ങളെ സഹിക്കുന്നതിൽ എന്നല്ല, ബഹുമാനിക്കുന്നതിൽ മുസൽമാൻമാരുടെ ഇടയിൽ അക്ബർ ചക്രവർത്തി അദ്വിതീയനായിരുന്നു.

എനിക്കു വലിയ പട്ടണങ്ങൾ ഇഷ്ടമില്ല. നമ്മുടെ ചില മനോഹരങ്ങളായ ഗ്രാമങ്ങൾ കണ്ടിട്ടുണ്ടോ? വയലുകളും ഫലവൃക്ഷങ്ങളും എളനീർപോലെ നിർമ്മലജലമുള്ള കുളങ്ങളും തെരുവീഥികളും വലിയ തോട്ടങ്ങളും ഓലമേഞ്ഞ പുരകളും ആരെ ആകർഷിക്കില്ല! സുഖവാസത്തിനു അവക സ്ഥലങ്ങളിൽ പോകണം. തീർത്ഥയാത്രക്കു പുറപ്പെട്ട സമയം, ഗോകുലം, വൃന്ദാവനം, അത്തരത്തിലുള്ള പ്രദേശങ്ങളാണ് എന്നു് ഞാൻ കരുതി. ചെന്നുകണ്ട സമയം എനിക്കു വളരെ ആശാഭംഗമാണുണ്ടായതു്.

ഞാൻ താമസിച്ചിരുന്ന "ആഗ്രാഹോട്ടൽ" ഉടമസ്ഥനായ ബങ്കാളിമധുര (മട)യിൽ പത്തു സംവത്സരം ഹോട്ടൽ നടത്തിയിരുന്നു: അജ്മിയറിലൊരു സ്നേഹിത

ൻെറ കമ്പി അനുസരിച്ച് അദ്ദേഹത്തിൻെറ മാനേജർ തിവണ്ടി ആപ്പീസിൽ വന്നു സ്വീകരിക്കുകയും, ആഗ്ര യിൽ എനിക്കു വേണ്ട സകലസഹായം തരികയും ചെ യ്തു. കാണേണ്ട സ്ഥലങ്ങളേയും, അതിനുള്ള തക്ക സമ യവും ഒക്കെ നിശ്ചയിച്ചതും സമത്ഥരായ ആളുകളെ കൂ ട്ടി അയച്ചതും എല്ലാം അദ്ദേഹമാണ്. മധുരയിലേക്കു ആ ദിക്കു പരിചയമുള്ള ഒരു മരുമകനെ കൂടെ അയച്ചു തരികയും ചെയ്തു. "അവിടെ ചെന്നിട്ട് താമസകാലം തീച്ചയാക്കിയാൽ മതി." എന്നു ചിരിച്ചുംകൊണ്ടു പറ ഞ്ഞു. ചെന്നുകണ്ടപ്പോഴാണു ആ വാക്കുകളുടെ അത്ഥം മനസ്സിലായതു്. കഴിയുന്നതും വേഗം എനിക്കു ഡൽ ഹിയിലേക്കു പുറപ്പെടേണമെന്നു തോന്നി.

എൻെറ മനസ്ഥിതിയുടെ മാറ്റത്തിനു തെററുപറ്റി യതല്ല. ഞാൻ വളരെ ഭക്തിയോടുകൂടിയാണ് മധുര, ഗോകുലം, വൃന്ദാവനം, യമുന എന്നിവ ദശിച്ചതും, പൂ ജിച്ചതും. പോകുന്ന വഴിക്കും അവിടെ ചെന്നതിൽപ്പി ന്നെയും പൂന്താനത്തിനേയും അക്രൂരരേയും ഓക്കാതിരു ന്നില്ല. അവരുടെ ഈ വാക്കുകളും ഞാൻസ്മരിച്ചു.

അമ്പാടിതന്നിലൊരുണ്ണിയുണ്ടങ്ങനെ
ഉണ്ണിക്കൊരുണ്ണിക്കുഴലുമുണ്ടങ്ങനെ
ഉണ്ണിക്കുപേരുണ്ണികൃഷ്ണനെന്നങ്ങനെ
ഉണ്ണിവയററത്തുചോറുമുണ്ടങ്ങനെ
ഉണ്ണിക്കൈരണ്ടിലും വെണ്ണയുണ്ടങ്ങനെ
ഉണ്ണിക്കാൽകൊണ്ടൊരു നൃത്തമുണ്ടങ്ങനെ

*   *   *   *

കണ്ണനെകാണ്മതിനല്ലയൊ പോകുന്നു
പുണ്യവാനെന്നതു നിൎണ്ണയംതാൻ
ആയർകോൻതന്നുടെ കാന്തിയായുള്ളൊരു
പീയൂഷവാരിതൻ പൂരംതന്നെ
കോരിനിറച്ചുകൊണ്ടെന്നുടെ കണ്ണിണ
പാരംകുളിൎപ്പിച്ചുനില്പനോ ഞാൻ

ഇങ്ങനെ ചിന്തിച്ച് കൌതുകത്തോടുകൂടിയാണ് ഞാൻ നന്ദന്റെ മന്ദിരത്തേയും യമുനാതടത്തേയും എല്ലാം കാണ്മാനായി കൊതിച്ചു ചെന്നത്. ഇന്നവിടെ അക്രൂരര് ചെന്നാൽ, അദ്ദേഹം ആത്മഹത്യക്കൊരുമ്പെടും. കാലംമാറി. കലിയുടെ വിളയാട്ടമല്ലയൊ ഇന്നെല്ലായിടത്തും. ധീരനും നയകോവിദനുമായ ബങ്കാളിയുവാവ് എന്റെ കൂടെയില്ലായിരുന്നുവെങ്കിൽ, ധനലുബ്ധന്മാരായ പാണ്ഡമാർ എന്നെ കഷ്ടപ്പെടുത്തുമായിരുന്നു. അതോ, നന്ദഗോപരുടെ ഗൃഹത്തിൽവെച്ചും. യശോദ തൈരു കലക്കിയ സ്ഥലം, പൂതനയ്ക്കു മോക്ഷം കൊടുത്ത സ്ഥലം, കുമാരന്റെ കോമളകവിളുകൾക്കുള്ളിൽ അമ്മയ്ക്കു പതിനാലു ലോകങ്ങളെ കാണിച്ചുകൊടുത്ത സ്ഥലം, ഇതൊക്കെ കണ്ടാനന്ദിക്കുന്നതിനിടയ്ക്കെല്ലാം അവൎക്കു പണം വേണമത്രെ. ആളുകൾ കുറച്ചൊന്നുമല്ലതാനും. അവരുടെ അലട്ടൽ എനിക്കു പിടിച്ചില്ല. ഉടനെ കൂടെയുണ്ടായിരുന്നയാൾ പ്രമാണിയുടെ ചെവിയിലെന്തോ മന്ത്രിച്ചു. തൽക്ഷണം എല്ലാവരും മാറിനിന്നു. ഒടുവിൽ പണം കൊടുത്തിട്ടുതന്നെ വാങ്ങുവാൻ സംശയിച്ചു. ഞാൻമലയാളത്തിൽനിന്നു ഋഷീകേശത്തേക്കു

പോകുന്ന ഒരുമാന്ത്രികനും സന്ന്യാസിയുമാണെന്നത്രെ അവരെ ധരിപ്പിച്ചതു്. ഈ വൎത്തമാനം വൃന്ദാവനത്തിലും ഉപകരിച്ചു. വഴിക്കു പറയാം.

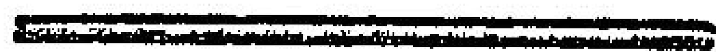
മടയില്ലാണു് വണ്ടി ഇറങ്ങുക. അവിടെനിന്നു ഏകദേശം ഒന്നുരണ്ടു നാഴിക അകലെയാണു് പട്ടണം. മധുരാപുരി കംസന്റെ കാലത്തെ മാതിരിതന്നെ ഇരിക്കുന്നോ എന്നു സംശയം തോന്നും. വീതികുറഞ്ഞ വീഥികൾ, പചനിലകളുള്ള മാളികകൾ, ഈവിധമാണു കാണുന്നതു്. കംസന്റെ കൊട്ടാരസ്ഥലത്തു മാത്രം ഒരു ജമാത്തുപള്ളി സ്ഥലംപിടിച്ചിട്ടുണ്ടു്. വേറെ ജോലി അധികമൊന്നും ഇല്ലാത്തവൎക്കു വേണമെങ്കിൽ, അലഞ്ഞുനടക്കാമെന്നല്ലാതെ, വളരെ വിശേഷമായിട്ടൊന്നും അവിടെ കാണ്മാനില്ല. മുനിസിപ്പാലിററിവകയായൊരു കാഴ്ചവെങ്ങ്ളാവുണ്ടു്. അവിടെ പഴയ ചില പ്രതിമകളും ശിലാലേഖകളും വെച്ചിട്ടുണ്ടു്. പക്ഷെ, അവയെക്കുറിച്ചു വേണ്ടവിവരങ്ങൾ കിട്ടായ്കയാൽ ഭഗ്നാശയനായി ഞാൻ മടങ്ങുകയാണു് ചെയ്തതു്. ആദ്യമായി വിശ്രാന്തഘട്ടത്തിൽ ചെന്നു് യമുനയിൽ സ്നാനം ചെയ്തു. കുളിക്കുന്നതിനു കുറച്ചു ബുദ്ധിമുട്ടു നേരിട്ടു. കടവിൽ നിറച്ചു ആമ; അനവധി; കാലെടുത്തു കുത്തുവാൻ പ്രയാസം. ഓരോന്നു ഓരോ തൊപ്പിക്കുടയോളം വലിയതാണു്. കുറെ കടല, ഉഴുന്നു്, ഇതെല്ലാം കൂട്ടിക്കലൎത്തി എല്ലാം അല്പം ദൂരെ എറിഞ്ഞു. അപ്പോൾ ആമകൾ ആ ഭാഗത്തേക്കുപോയി. ആ അവസരത്തിൽ കുളി കഴിച്ചു. നല്ലവെള്ളം; പതുക്കെ ഒഴുക്കുമുണ്ടായിരുന്നു. യമുനാനദി കാണുന്നതി

ന്ന ഭംഗിയുള്ള ഒന്നാണു്. അനവധി വലിയ വഞ്ചികൾ ഉണ്ടു്. അതിലൊന്നിൽ കയറിപ്പോയാൽ സുഖമായി സഞ്ചരിക്കാം. പട്ടണവും പുറമെ നിന്നൊന്നു കാണുകയും ചെയ്യാം. മധുരയിൽ മുഖ്യമായതു് ദ്വാരകനാഥക്ഷേത്രമാണു്. അതാണത്രെ കൃഷ്ണന്റെ ജനനസ്ഥലം.

യമുനയുടെ ഇരുകരകളിലായിട്ടാണു് മധുരയും ഗോകുലവും കിടക്കുന്നതു്. മധുരയിൽനിന്നു് ഏഴുനാഴിക തെക്കാണു് ഗോകുലം. ഗോകുലം ഒരു ഗ്രാമമായിട്ടാണു് കണ്ടതു്. ഭാഗവതം വായിച്ചിട്ടുള്ളവൎക്കു അതിന്റെ ഇന്നത്തെ അവസ്ഥ മനസ്സിനെ വല്ലാതെ ചെടിപ്പിക്കും. പല സ്ഥലങ്ങളും വൃക്ഷങ്ങൾകൂടെ ഇല്ലാതെ കുന്നും കുഴിയുമായി കിടക്കുന്നു. ഒരുകാലത്തു് ആ പ്രദേശം നല്ലനിലയിൽ ആയിരുന്നു എന്നുള്ളതു കാഴ്ച കൊണ്ടറിയാം. പല വീടുകളും ചില ക്ഷേത്രങ്ങളും അവിടവിടെയായി ഇടിഞ്ഞുപൊളിഞ്ഞു കിടപ്പുണ്ടു്. എടയ്ക്കു് മേച്ചിൽ സ്ഥലങ്ങളും കണ്ടു. ഗോകുലത്തിന്റെ ഒരുനാഴിക വടക്കായിട്ടു മഹാവനം എന്നൊരു ദിക്കുണ്ടു്. അവിടെ ഇന്നും കാണുന്ന ശ്യാമലാലക്ഷേത്രസ്ഥലത്തുവെച്ചായിരുന്നു കുട്ടികളെ മാറിയതു് എന്നാണു് ആ ദിക്കിലെ ഐതിഹ്യം. മധുരയിൽനിന്നു ഗോകുലത്തേക്കു പോകുന്ന വഴിയിൽ യമുനയെക്കടക്കണമല്ലൊ. പുഴയിൽ അധികം വെള്ളമില്ലാത്ത കാരണം, കടക്കുന്നദിക്കിൽ വയ്ക്കോൽ, ചുളി ഇതെല്ലാം കൂട്ടി വഴിക്കുവേണ്ട ഭാഗം നികത്തി മണ്ണിട്ടിരിക്കുകയായിരുന്നു. വെള്ളപ്പൊക്കക്കാലത്തു് ഇതു പോയി എന്നുംവരും. കടക്കുന്നദിക്കു് എത്തുന്നതിനു അല്പം മുമ്പിലായി, പെട്ടെന്നൊരു ചുഴലിക്കാററുണ്ടായി. ഒരു പൂഴിപ്രളയം. കാൽമണിക്കൂറുനേരം വണ്ടി നിൎത്തി. വഴിയും ആകാശവും

ഒന്നു കണ്ടുകൂട. മുഖം വായും കണ്ണുമെല്ലാം മുണ്ടുകൊണ്ടു മൂടേണ്ടിവന്നു. വന്നമാതിരി കാററു പോകുകയും ചെയ്തു.

വൃന്ദാവനം മധുരയുടെ അഞ്ചുനാഴിക വടക്കാണ്. ഞാൻ പോയ ദിവസം അവിടെ ഒരു ക്ഷേത്രത്തിൽ ഉത്സവമായിരുന്നു. അതുകാരണം നല്ല തിരക്കുണ്ടായിരുന്നു. എങ്കിലും രാവിലത്തെ പൊടിക്കാററിന്റെ ഉത്തരഫലമായി ക്ഷേത്രദർശനത്തിനു സൗകര്യം കിട്ടി. ഗോവിന്ദദേവന്റെയും ഗോപിനാഥന്റെയും പ്രാചീനങ്ങളായ രണ്ടു ക്ഷേത്രങ്ങൾക്കു പുറമെ, ഹരിലാലന്റെ വകയായി മാർബിൾ കൊണ്ടുണ്ടാക്കിയ കമനീയമായൊരു ദേവാലയം ഉണ്ടു്; നാലാമതായി തെക്കൻ ദ്രാവിഡരീതിയിൽ പുതുതായി പണിയിച്ചൊരു ക്ഷേത്രവും ഉണ്ടു്. അവിടെ ഒരു സ്വർണ്ണക്കൊടിമരവുമുണ്ടു്. ഈ അമ്പലത്തിൽ പൂജിക്കുന്നതു അയ്യങ്കാരന്മാരാണ്. വൃന്ദാവനം കണ്ടാൽ ഇന്നും അവിടെ മഹാലക്ഷ്മിയുടെ വാസഭൂമിയാണെന്നു തോന്നും. ധനപുഷ്ടിയെ പ്രകടിപ്പിക്കുന്ന അനേകം സൗധങ്ങൾ, കൊട്ടു്, പാട്ടു്, ആട്ടം, ഹരികഥാപ്രസംഗം എന്നിവയെ പലേടത്തും കണ്ടു. രാസക്രീഡയുടെ സ്ഥലം, കാളിയനെ മട്ടിച്ച ഇടം, ബാലസ്ത്രീകളുടെ തുകിലുംകൊണ്ടു മലർമാതിൻ കാന്തൻ കട്ടിലമേലത്തു് കയറിയ അരയാൽ, എന്നിവയെ ഭക്തന്മാരെ കാണിച്ചുതരുന്നതിനു എത്ര പേരാണ്! പണത്തിനു പിശകില്ലായിരുന്നു എങ്കിൽ, അവരുടെ സേവനത്തെ ഞാൻ പ്രശംസിക്കുമായിരുന്നു.

അദ്ധ്യായം ൧൧.

ഡൽഹി—കുരുക്ഷേത്രം

മട [മധുര] വിട്ടുവാനുള്ള തിടുക്കം കൊണ്ടു്, ചിലതെല്ലാം പറയുവാൻ വിട്ടു. രാസക്രീഡ നടന്ന സ്ഥലം കൂടെ വന്നിരുന്നവർ കാണിച്ചുതന്നു. ആലോചനാശീലമില്ലാത്തവരുടെ എടയിൽ എന്തെല്ലാം തെററിദ്ധാരണകളാണു് രാസക്രീഡ ഉണ്ടാക്കിത്തീർത്തിട്ടുള്ളതു്. രാസക്രീഡ നടന്ന കാലത്തു ശ്രീകൃഷ്ണനു എന്തു പ്രായമായിരുന്നു എന്നു കൂടി അവർ വിചാരിക്കാത്തതു് അത്ഭുതംതന്നെ. കൃഷ്ണൻെറ പരമശത്രുക്കളായിരുന്ന ശിശുപാലാദികൾ പോലും അതിനെക്കുറിച്ചു ആക്ഷേപിക്കുന്നില്ലല്ലോ. മാതൃഭാഷ ആവശ്യമില്ല, പുരാണങ്ങൾ നിരുപയോഗങ്ങളായ കള്ളക്കഥകളാണു്, എന്നെല്ലാം പറഞ്ഞു പ്രമാണികളാവാൻ ശ്രമിക്കുന്നവരാണു് ആന്തരാർത്ഥമറിയാതെ, ഇതിനെ ആക്ഷേപിക്കുന്നതു്. അത്രയ്ക്കു മാത്രം ആഭാസമായൊരു സംഭവമെങ്കിൽ, മാന്യനും ഭഗവൽഭക്തനുമായ ഭട്ടതിരി തൻെറ പ്രക്രിയാസർവ്വസ്വത്തിൻെറ ആദ്യത്തെ ശ്ലോകത്തിൽ അതിനെ അനുസ്മരിക്കുമൊ? അതിൻെറ മഹിമയേറിയ രസത്തെ അനുഭവിച്ചു പരദേശക്കാരനായ പണ്ഡിതൻ ഭട്ടതിരിയെ കാണ്മാൻ പുറപ്പെട്ടതായി കേട്ടിട്ടുണ്ടു്.

രാസവിലാസവിലോലം
സ്മരതമുരാരേർമ്മനോഹരം രൂപം

പ്രകൃതിഷു യൽ പ്രത്യയവൽ
പ്രത്യേകം ഗോപികാസു സമ്മിളിതം

എനിക്ക ആ പ്രദേശം കണ്ട സമയം, ഈ ശ്ലോകമാണു് ഓർമ്മവന്നതു്. അതിനുശേഷം മാത്രമേ കൃഷ്ണഗാഥയിലേക്കു് എന്റെ മനസ്സു പോയുള്ളു. അതുമാതിരി "കാളിന്ദീലോലകല്ലോല കോലാഹലകുതൂഹലിയായി"രുന്ന കൃഷ്ണന്റെ മറെറാരു ക്രിയയെക്കുറിച്ചു മുകുന്ദാഷ്ടകത്തിലെ ഒരു പദ്യമോർത്തു.

കളിന്ദജാന്തസ്ഥിതകാളിയസ്യ
ഫണാഗ്രരംഗേ നടനപ്രിയന്തം
തൽപുച്ഛഹസ്തം ശരദിന്ദുവക്ത്രം
ബാലം മുകുന്ദം മനസാ സ്മരാമി

ഇതിനു കാരണം, കാളിയാമർദ്ദനം എന്ന "രവിവർമ്മചിത്രം" കണ്ടുകണ്ടുണ്ടായിട്ടുള്ള പരിചയമായിരിക്കും. യമുനാനദിയുടെ തീരത്തു, വിശ്രാന്തഘട്ടത്തിൽ, യമുനാദേവിക്കായിക്കൊണ്ടു കമനീയമായ ചെറിയ ഒരു ക്ഷേത്രമുണ്ടു്. അതിരിക്കുന്നതു പുഴയുടെ തൊട്ടരുകിൽ എന്നും വേണം പറയുവാൻ. സ്നാനംകഴിഞ്ഞാൽ, അവിടെ തൊഴുതിട്ടേ ദ്വാരകാനാഥക്ഷേത്രത്തിലേക്കു കൂടി ആളുകൾ പോകുകയുള്ളു. പതിവായി, സന്ധ്യാസമയത്തു്, ശ്രീകൃഷ്ണന്റെ ക്ഷേത്രത്തിൽനിന്നു്, അവിടെ പൂജിക്കുന്നാൾ തന്നെ, വാദ്യഘോഷത്തോടും ദീപയഷ്ടികളോടും കൂടി വന്നു് യമുനാനദിദേവിയുടെ ക്ഷേത്രത്തിൽ ദീപാരാധന നടത്തിവരുന്നു. അതു കാണേണ്ട ഒരു കാഴ്ചയാ

ണ്. കേവലം നാസ്തികന്മാരെ കൂടി അതൊന്നിളക്കാതിരിക്കുകയില്ല.

മടയിൽനിന്നു ഡെൽഹിക്കാണ് ഞാൻ പോയതു്. ഡെൽഹിയിൽ പത്തുദിവസം താമസിച്ചു. അവിടെ ഇരിക്കുന്ന കാലത്തുതന്നെ കുരുക്ഷേത്രം, ഹരിദ്വാരം ഋഷീകേശം, ഡെറാഡൂൺ, എന്നീ ദിക്കുകളിലേക്കും പോയിവരുവാൻ സാധിച്ചു. മാന്യബന്ധുക്കളും ആത്മമിത്രങ്ങളും എന്റെ ഡെൽഹിവാസത്തെ സുഖമാക്കിത്തീർത്തു.

ഡെൽഹിയിൽ പുതിയ ഡെൽഹി, പഴയ ഡെൽഹി എന്നു രണ്ടു ഭാഗങ്ങളുണ്ടു്. പുതിയ ഡെൽഹിയിലാണ് കച്ചേരികളും നിയമസഭകളും എല്ലാം നടക്കുന്നതു്. ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാരുടെയും സഭാംഗങ്ങളുടെയും വാസസ്ഥലങ്ങളും അവിടെയാകുന്നു. പുതിയ രീതിയിലുള്ള രാജവീഥികൾ കണ്ണിണകൾക്കു ആനന്ദത്തെ നല്കുന്ന തോട്ടങ്ങൾ, കാഴ്ചബങ്ക്ളാവുകൾ മുതലായവയും അവിടെതന്നെ കിടക്കുന്നു. ഷാപ്പുകളുടെ കൌതുകവും വിലയും അറിയേണമെങ്കിൽ, സന്ധ്യക്കുശേഷം, അവയിൽ ചെന്നു കയറണം. ചാന്ദ്ണിചൌക്ക എന്ന പ്രസിദ്ധമായ കച്ചവടസ്ഥലം പഴയ ഡെൽഹിയിലാണ്. പഴയ തരത്തിലുള്ള ആരാമങ്ങളും കോട്ടകളും കൊട്ടാരങ്ങളും എല്ലാം അവിടെയാണ്. പിണ്ടിയിന്മേലെന്നപോലെ മാർബിളിന്മേൽ കൊത്തുപണികൾ ചിലതത്തീട്ടുണ്ടു്. ഒരു കൊട്ടാരത്തിൽ മൂന്നു കുളിമുറികൾ കണ്ടു. ഒന്നിൽ പച്ചവെള്ളം, ഒന്നിൽ ചൂടുള്ള വെള്ളം, ഒന്നിൽ പനിനീ

ടു്, ഉപയോഗപ്പെടുത്തിയിരുന്നു. മുറി എന്നു പറഞ്ഞാൽ സാരമില്ലെന്നു തോന്നും. ഓരോ മുറിയുണ്ടാക്കുവാൻ നാലഞ്ചുലക്ഷം രൂപാ വീതം ചിലവായിരിക്കണം. യമുനയുടെ സമീപം സ്ഥിതിചെയ്യുന്ന മെച്ചം ഡെൽഹിക്കുമുണ്ടു്. കുട്ടബ് മൈനാർ എന്നതു് തൂണിന്റെ ആകൃതിയിൽ അഞ്ചു നിലയിൽ പണിതുണ്ടാക്കീട്ടുള്ള ഒരു കെട്ടിടമാണു്. ഇതു് യമുനയും പട്ടണമാസകലവും കാണുന്നതിനുവേണ്ടി പൃത്ഥ്വിരാജാവിന്റെ മകൾക്കായി ആദ്യം പണിതതാണു്. അതിന്റെ മുകളിൽ ചെന്നാൽ നഗരത്തിന്റെയും നദിയുടെയും ഭംഗികണ്ടു രസിക്കാം. നഗരത്തിന്റെ ഗാംഭീര്യവും ധനസമൃദ്ധിയും ഒന്നൂഹിക്കുകയും ചെയ്യാം. പിന്നീടതിനെ മുകളന്മാരുടെയാക്കിത്തീർത്തു എന്നാണു് പറയുന്നതു്.

പുരാതനകാലത്തു് ഡെൽഹി പാണ്ഡവന്മാരുടെ രാജധാനിയായിരുന്നു. കല്ലും മുൾച്ചെടിയും കുററിക്കാട്ടുകളും കൊണ്ടു നിറഞ്ഞ ഒരു കുന്നിനെയാണു് ഇന്നു ഇന്ദ്രപ്രസ്ഥമെന്നും പറഞ്ഞു് കാണിച്ചുതരുന്നതു്. ആയതു് ധർമ്മപുത്രരുടെ കോവിലകവും ആസ്ഥാനമണ്ഡപവും മറ്റും മാത്രം ആയിരുന്നുവത്രെ. മുകളന്മാരുടെകാലത്തു ഡെൽഹി മുഴുവനും പള്ളികളും ശവകുടീരങ്ങളും കൊണ്ടു നിറഞ്ഞു. ലക്ഷോപലക്ഷം രൂപാ ഇവയ്ക്കായി ചിലവായിക്കാണണം. ഇവയെ എല്ലാം വെവ്വേറെ എടുത്തു വിവരിച്ചു സ്ഥലം കളയുന്നില്ല. ധർമ്മപുത്രർ വെച്ചാരാധിച്ചിരുന്നതായൊരു ശിവന്റെ വിഗ്രഹവും ഒരു ശ്രീചക്രവും ആണു് ഇന്നുള്ള ഒരു ക്ഷേത്രത്തിലുള്ളതെന്നു

പറയുന്നു. പാലി ലിപിയിൽ പലതും കൊത്തീട്ടുള്ള അശോകൻെറ കാലത്തെ ഒരു സ്തംഭവും കാണുന്നുണ്ടു്. ഇറെറാക്കെ മതപരിവൎത്തനം കഴിഞ്ഞതാണിരിക്കുന്നതു്. ഉത്തരഇൻഡ്യയിൽ പല പുരാണപുരികളിലും ഷാജിഹാൻെറ കലാവൈഭവം പ്രതിഫലിച്ചു കാണുന്നുണ്ടെന്നുള്ള സംഗതി സന്തോഷത്തോടുകൂടി പ്രസ്താവിക്കാതിരിപ്പാൻ ആൎക്കും സാധിക്കുകയില്ല.

ഡെൽഹിയിൽ നിന്നു കുരുക്ഷേത്രത്തിലേക്കു പോയിവരുവാൻ സൌകൎയ്യമായ തീവണ്ടിയുണ്ടു്. രാവിലെ പ്രാതലും കഴിച്ചു് എട്ടുമണിക്കു പുറപ്പെട്ടാൽ രണ്ടുമണിയോടുകൂടി തിരിച്ചെത്താം. ഇടയ്ക്കു് ആഹാരത്തിനു അല്പം വല്ലതും കൈയിലിരുന്നാൽ നന്നു്.

അവിടെ വലുതായൊരു തടാകമുണ്ടു്. അതിൻെറ മൂന്നു പുറത്തും ക്ഷേത്രങ്ങളും ഇറങ്ങികളിക്കുവാനുള്ള കടവുകളും ഉണ്ടു്. പടിഞ്ഞാറുഭാഗത്തായിട്ടാണു് യുദ്ധഭൂമി കിടക്കുന്നതു്. ഗീതോപദേശംചെയ്ത സ്ഥലവും കാണിച്ചുതരും. അധികഭാഗവും കാടും പടലും പിടിച്ചു് ഒരു വിജനപ്രദേശമായി കാണുന്നു. വിശിഷ്ടമായൊരു കാളിക്ഷേത്രമുണ്ടു്. ഭാരതം വായിച്ചിട്ടുള്ളവൎക്കു കുരുക്ഷേത്രം, ഇന്ദ്രപ്രസ്ഥം, എന്നിവയെ കാണുന്നസമയം ഈകാലത്തുകൂടി പറഞ്ഞറിയിക്കുവാൻ പ്രയാസമുള്ള ചില മനോവികാരങ്ങളും രോമാഞ്ചവും ഉണ്ടാകാതിരിക്കുകയില്ലെന്നാണു് എൻെറ വിശ്വാസം.

അദ്ധ്യായം ൧൨.

ഹരിദ്വാരം, ഋഷീകേശം, ഗുരുകുലം.

ഡെൽഹിയിൽനിന്നു അത്താഴം കഴിച്ചു വണ്ടികയറിയാൽ, കാലത്തു് ഏഴുമണിക്കു ഹരിദ്വാരത്തുചെല്ലും. വെളിച്ചമാകുമ്പോൾ, ഹരിദ്വാരത്തു് അടുക്കുന്നതിനുമുമ്പുള്ള കാഴ്ച മനോഹരമായിട്ടുള്ള ഒന്നാണു്. അടുത്തു വയലുകളും കണ്ടങ്ങളും ദൂരെ ഹിമവാൻപർവ്വതവും കണ്ടുതുടങ്ങും. ബാലാദിത്യന്റെ പ്രഭ ഹിമവാന്റെ കൊടുമുടികളിൽ തട്ടുന്ന സമയം ഉണ്ടാകുന്ന ശോഭ വാക്കുകളെക്കൊണ്ടു വർണ്ണിപ്പാൻ എന്നാൽ പ്രയാസം. തീവണ്ടിയുടെ വാതിലുകൾ തുറന്നു കണ്ണെടുക്കാതെ അതു നോക്കിക്കൊണ്ടിരുന്നു. ഹരിദ്വാരം നല്ലൊരു പ്രദേശമാണു്. രാജാക്കന്മാരും പ്രഭുക്കളും വലിയ ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാരും സുഖവാസത്തിനായി അവിടെ അനവധി കെട്ടിടങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കിയിട്ടിട്ടുണ്ടു്. പാലു്, തൈരു്, സസ്യങ്ങൾ, ഫലങ്ങൾ എന്നിവയെല്ലാം ധാരാളമായി കിട്ടും. പാൽപൂരി, മററു പലഹാരങ്ങൾ അടുപ്പത്തുനിന്നു ചൂടോടുകൂടി എപ്പോഴും വാങ്ങാം. പൂരിയോടുകൂടി തിന്നുവാനുള്ളനല്ല കറികളും അതോടുകൂടി തരും. പുഷ്പങ്ങൾ ധാരാളം. ഇതുകൾക്കെല്ലാം പുറമെ ഗംഗയും ഉണ്ടു്. ഗംഗയുടെ ഭംഗി, അതിന്റെ ഗാംഭീര്യം, ഇവ കാണേണമോ? ഗംഗയിൽ സ്നാനം ചെയ്യണമോ? എന്നാൽ ഹരിദ്വാരത്തു പോകണം. സംശയമില്ല. എന്തൊരൊഴുക്കു്! കൈമു

ക്കിയാൽ വിരൽ മുറിയും എന്നുവേണം പറയുവാൻ. ഹുങ്കാരശബ്ദം അകലെ വെച്ചുതന്നെ കേട്ടുതുടങ്ങും. ഞാൻ മദിരാശി സത്രത്തിലാണ് പോയി താമസിച്ചതു്. മാധവാനന്ദസ്വാമിയാണ് മഠാധിപൻ. അദ്ദേഹം ഒരു മലയാളിബ്രാഹ്മണനാണെന്നു തോന്നുന്നു. നല്ലപോലെ മലയാളം സംസാരിക്കാം. സംസ്കൃതത്തിൽ ഒരു പണ്ഡിതനുമാണ്. കുളിക്കുമ്പോൾ ആളുകൾക്ക് അബദ്ധവും ഉടുപ്പു മുതലായവയ്ക്കു നഷ്ടവും വരാതിരിപ്പാൻ ഭദ്രമായി ഇരിമ്പുവലകൊണ്ടു് കെട്ടിമൂടിയ കടവിലേക്കാണ് നാം ഇറങ്ങുക. കടവു നല്ല ഉറപ്പായി കെട്ടി ഗംഗയിലേക്കു ഇറക്കിട്ടുണ്ടു്. അററവേനൽക്കു് നട്ടുച്ചയ്ക്കായാലും ആദ്യത്തെ മുങ്ങു് കുറച്ചു പ്രയാസമായിട്ടു തോന്നാതിരിക്കുകയില്ല; അത്ര തണുപ്പുണ്ടായിരിക്കും. പിന്നത്തെ സുഖവും ഒരു ഉണർച്ചയും ഉന്മേഷവും ഒന്നു വേറെതന്നെയാണ്. എന്തു സ്വച്ഛജലം! എളന്നീർപോലെയിരിക്കും. എത്ര ആഴത്തിലുള്ള സാധനങ്ങളും വിശദമായി കാണാം. മാധവതീർത്ഥരുടെ പൂജാവിധാനങ്ങളെല്ലാം ഒരു ചെറിയ ക്ഷേത്രത്തിലെ തോതിലാണ്. ഹരിദ്വാരത്തിൽ ചില മഹാക്ഷേത്രങ്ങളുണ്ടു്. എന്നാൽ എനിക്കു ഒക്കേതിലും കൌതുകകരമായി തോന്നിയതു് ഗംഗാതീരത്തുതന്നെയുള്ള ഗംഗാദേവിയുടെ ഒരു കമനീയമായ ക്ഷേത്രമാണ്. വിഗ്രഹമോ? അതിഭംഗിയുള്ളതു്. ഗംഗാദേവിതന്നെ ഭക്തന്മാരെ അനുഗ്രഹിപ്പാൻ സുസ്മേരവദനയായി മുമ്പിൽ പ്രത്യക്ഷമായിരിക്കുകയാണെന്ന് തോന്നും. സന്ധ്യക്കു അവിടെ ദീപാരാധനസമയത്തു് ദർശനത്തിനുവന്നിട്ടു

ള്ളവർ ചെറിയ ചിരാതുകളിൽ വിളക്കുവെച്ചും കൽപ്പൂരം കത്തിച്ചും ഗംഗയിൽ ഒഴുക്കണമെന്നാണ് പതിവ്. ചില ചിരാതുകളിൽ വെടിക്കെട്ടിന്റെ വട്ടവും ഉണ്ടാകും. ആ സമയത്ത് എന്തൊരു കോലാഹലമാണ്! ഗംഗാനദിയിൽ എത്ര വിളക്കുകളാണ്! സ്വർഗ്ഗസദൃശമായിരിക്കും അപ്പോളവിടം എന്നു ചുരുക്കിപ്പറഞ്ഞിരിക്കാം. അതുകൊണ്ടും ആയില്ല. ദേവിയുടെ ക്ഷേത്രത്തിനു തൊട്ടൊരുവശത്തു ഗംഗാതീരത്തെ, മദിരാശിയിലെ കടപ്പുറമെന്നപോലെ ആക്കീട്ടുണ്ട്. അരനാഴിക നീളം അരക്കാൽ നാഴിക വീതി സ്ഥലം മുഴുവനും കാൺക്രീറ്റ് വിരിച്ച് തിണ്ണയാക്കീട്ടുണ്ട്. വൈകുന്നേരം അവിടെ എന്തു തിരക്കാണ്! ഷാപ്പുസാമാനങ്ങൾ ഒരുദിക്കിൽ, പലഹാരക്കട മറ്റൊരുദിക്കിൽ, മുണ്ടുകൾ, പാത്രങ്ങൾ, എന്നിവ മൂന്നാമതൊരിടത്തിൽ. പുരാണംവായന, മതവിഷയങ്ങളെക്കുറിച്ചുള്ള പ്രസംഗം, നർമ്മാലാപം, എന്നിങ്ങനെ പലതും പല ഭാഗങ്ങളിൽ നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കും. ദേഹായാസത്തിനു വ്യായാമമെടുക്കുവാനും പലരും അവിടെ വരും. അതെല്ലാം അവിടെ അങ്ങനെ നടന്നുകൊണ്ടിരിക്കട്ടെ. നമുക്കിനി ഋഷീകേശത്തേക്കു പോയ വിവരമെടുക്കാം.

രാവിലെ സ്നാനംകഴിഞ്ഞു പുറപ്പെട്ടു. ഒന്നരനാഴിക അകലെയായി ഒരു ചെറിയ കുന്നിൻപുറത്തൊരു നല്ല ആശ്രമവും ക്ഷേത്രവുമുണ്ട്. അവിടത്തെ സന്യാസിയും ഒരു മലയാളിയാണ്. രണ്ടും മൂന്നും നാഴിക അകലെ ചില ക്ഷേത്രങ്ങളിൽ ദർശിക്കുവാനും ചില തീർത്ഥങ്ങളിൽ

പ്രോക്ഷിക്കുവാനും ഉണ്ടായിരുന്നു. സത്യനാരായണം ഋഷീകേശത്തുനിന്നു് ആറുനാഴിക അകലെയാണു്. അവിടെ ഒരു ചെറിയ ക്ഷേത്രവും അതിഭംഗിയോടുകൂടിയ വിഗ്രഹവുമുണ്ടു്. മുഖമണ്ഡപത്തിൽനിന്നു് ഇരുവശവും കല്പടകളിറങ്ങുന്നതു് രണ്ടു ചെറിയ കെട്ടിപ്പടുത്തു ഭദ്രമാക്കിട്ടുള്ള കുളങ്ങളിലേക്കാണു്. അവയിൽ ഗംഗാജലം മുകളിൽനിന്നു വന്നു താഴോട്ടു പോയിക്കൊണ്ടിരിക്കും. കാണ്മാൻ അതികൌതുകമുണ്ടു്. കുളിപ്പാൻ അതിലും സുഖമുണ്ടു്, അവിടെനിന്നും ഏഴരനാഴിക അകലെയാണു് ഋഷീകേശം. അതുവരെ തീവണ്ടിയുണ്ടു്, പക്ഷെ, ആ വഴിപിടിച്ചാൽ ഏടയ്ക്കുള്ളതൊന്നും കാണ്മാൻ സാധിക്കുകയില്ല. അതുകാരണം ഞാൻ മാധവതീർത്ഥരുടെ കാറിൽ ഒരു വിദ്വാനായ സന്യാസിയൊരുമിച്ചാണു് പോയതു്. ആ പ്രദേശങ്ങളിൽ തണുപ്പുണ്ടാകുമെന്നു് ശങ്കിച്ചു് ഞാൻ അതിനുവേണ്ട കുപ്പായങ്ങളും മററും കാലേക്കൂട്ടി കരുതിയിരുന്നു. എന്നാൽ ചൂടുംപൊടിയുംകൊണ്ടു് ഉടുപ്പാനും പുതപ്പാനും ഓരോ പട്ടു മാത്രമേ വേണ്ടിവന്നുള്ളു. ഋഷീകേശത്തിന്നടുത്തും, ഹിമാലയത്തിന്റെ ഒരു താഴ്വാരത്തായിട്ടു തേഹരി രാജാവിന്റെ കൊട്ടാരം കാണാം. ഇദ്ദേഹത്തിന്റെ അടുത്തൊരു പൂർവ്വജനായിരുന്നു അമേരിക്കയിലേക്കു പോകുന്നതിനു വിവേകാനന്ദസ്വാമിയെ സഹായിച്ചതു്. ഋഷീകേശത്തു് ത്രിവേണിയിൽ സ്നാനം ചെയ്തു്, ഋഷികുണ്ഡത്തിൽ പ്രോക്ഷണംചെയ്തു് രഘുനാഥഭരതമന്ദിരങ്ങളിൽ ദർശനം ചെയ്തുവേണം ലക്ഷ്മണജ്ഝൂലേക്കു പോകുവാൻ. കാലാകമ്പളി ക്ഷേത്രത്തിൽ അനവധി സാധുക്കളുണ്ടാകും; അവരേയും കണ്ടു വന്ദിക്കേണ്ടതുണ്ടു്. അവരിൽ ചിലരെ കണ്ടാൽ തൊഴുതു നമസ്കരിക്കാ

തിരിപ്പാൻ ആക്കം ധൈൎയ്യമുണ്ടാകയില്ല. പഞ്ചാഗ്നിമദ്ധ്യാദി കൃഛ്രനിഷ്ഠയോടുകൂടിയവരുണ്ടു്; ശാസ്ത്രാദിജ്ഞാനചച്ചുകൊണ്ടു് ആനന്ദാനുഭൂതി ഉണ്ടായിട്ടുള്ളവരുണ്ടു്; ജിതേന്ദ്രിയന്മാരും ലോകോപകാരത്തിന്നായി ജീവിക്കുന്നവരുമുണ്ടു്. ലക്ഷ്മണജ്ഝൂലയിൽ സ്നാനംചെയ്യുന്നതിനുള്ള ഘട്ടത്തിനതൊട്ടു് എടത്തുവശമായിട്ടു ബദരിക്കുള്ള പാലം ഗംഗയെ തരണംചെയ്തു കിടക്കുന്നു. ബദരി, കേദാർനാഥ്, ഗംഗോത്രി,യമുനോത്രി, ഈ പുണ്യസ്ഥലങ്ങളിലേക്കു പോകുവാൻ വേണ്ട സകല സഹായങ്ങളും ഋഷീകേശത്തു ബാബാ കാളികമ്പളിവാലയുടെ ആപ്പീസ്സിൽ ചെന്നാൽ ചെയ്തുകൊടുക്കും. എനിക്കു് ബദരിക്കു പോകേണമെന്നുണ്ടായിരുന്നു; അതിന്നായി ഞാൻ ആ ആപ്പീസ്സിൽ പോയി. പക്ഷെ, അക്കാലത്തു ബദരിക്ഷേത്രം പൂട്ടിയിട്ടിരിക്കുന്ന കാലമായിരുന്നു. തണുപ്പുകാലത്തു അതു മഞ്ഞിനാൽ മൂടപ്പെടും. അപ്പോൾ റവാളും, അതായതു മേൽശാന്തിയും, മററും, താഴെ ഇറങ്ങിവന്നു താമസിക്കും. ബദരി ശങ്കരാചാൎയ്യരുടെ പ്രതിഷ്ഠയാണു്. മേൽശാന്തി എപ്പോഴും ഒരു നമ്പൂതിരി ആയിരിക്കണമെന്നുണ്ടു്. ശാന്തിക്കവരോധിച്ചാൽ തിരിച്ചുവരിക പതിവില്ല. രാജപദവിയാണെങ്കിലും, വൃത്തി സന്ന്യാസിയുടെയാകുന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ അധികാരങ്ങളും കയ്യിൽവരുന്ന ധനവും കുറച്ചൊന്നുമല്ല. ബദരിയാത്രയെക്കുറിച്ചു പലരും പരിഭ്രമജനകമായി വൎണ്ണിച്ചുകേട്ടിട്ടുണ്ടു്. നേരെ മറിച്ചു്, അതു വളരെ സുഖകരമായിട്ടുള്ള ഒന്നാണു്. തിട്ടപ്പെടുത്തെന്നു മാത്രമേയുള്ളു.

അടുത്തടുത്തു സത്രങ്ങളുണ്ടു്. അവിടങ്ങളിൽ തീൎത്ഥയാത്രക്കാൎക്കാവശ്യമുള്ള പദാൎത്ഥങ്ങൾ പ്രതിഫലം വാങ്ങിക്കാതെ കൊടുക്കും. രാവിലെ ഒരു മൂന്നും വൈകുന്നേരം ഒരു നാലും നാഴിക വീതം നടന്നാൽ മതി; എന്നാൽ ബദരിയിൽ സുഖമായി ചെല്ലാം. അവിടെ തണുപ്പു് പകലാണു്. വെളുപ്പിനും കാലത്തും അത്രയില്ല. കുളിപ്പാൻ പലതരം ചൂടുള്ളതായ ഉറവുകളുണ്ടു്. താമസത്തിനു നല്ല സ്ഥലമുണ്ടു്. രവാളിന്റെ അതിഥിയായി കൂടാം. പരമസുഖമാണു്.

ഋഷികേശത്തുനിന്നു് ഹരിദ്വാരത്തു തിരിച്ചെത്തി, ഭക്ഷണം കഴിച്ചു് കുറച്ചു വിശ്രമിച്ചതിനുശേഷം, ഞാൻ രണ്ടാമതും പുറപ്പെട്ടു. ആദ്യമായി കാൺഗ്രിയിലെ ഗുരുകുലത്തിലേക്കു പോയി. അതു് 1902-ൽ ശ്രദ്ധാനന്ദസ്വാമി തുടങ്ങിയതാണു്. ഇന്നതൊരു സൎവ്വകലാശാലയുടെ പദവിയിലായിട്ടുണ്ടു്. അവിടെ ചേരുന്ന വിദ്യാൎത്ഥികൾ പതിന്നാലു സംവത്സരത്തിൽ കുറയാതെ ബ്രഹ്മചാരികളായി അവിടെ താമസിച്ചു പഠിക്കണമെന്നാണു് നിശ്ചയം. വേദങ്ങൾ, ഉപനിഷത്തുകൾ, ഷഡ്ദൎശനസിദ്ധാന്തങ്ങൾ, വ്യാകരണം, നിരുക്തം, സംസ്കൃതസാഹിത്യം, ഇവ പാഠ്യവിഷയങ്ങളാകുന്നു. ഇവയ്ക്കു പുറമെ, ഇംഗ്ലീഷു സാഹിത്യം, പാശ്ചാത്യരീതിയനുസരിച്ചുള്ള തത്വശാസ്ത്രം, രസതന്ത്രം, ചരിത്രം, ധനശാസ്ത്രം എന്നിവയും പഠിക്കേണ്ടതായിട്ടുണ്ടു്. ഹിന്ദിഭാഷയിലാകുന്നു പഠിപ്പിക്കുന്നതു്. ഈ വിധം പഠിച്ചു് പരീക്ഷ ജയിച്ചുകഴിഞ്ഞാൽ ആയുൎവ്വേദം പഠിക്കുവാൻ വേണ്ട സകല

സൗകര്യങ്ങളും അവിടെ ഉണ്ട്. അവിടെ വിലപിടിച്ച വളരെ നല്ല മരുന്നുകൾ ഉണ്ടാക്കുന്നുണ്ട്. ആണ്ടുതോറും ഗുരുകുലത്തിന്റെ ചിലവിനു ലക്ഷത്തി അറുപതിനായിരം രൂപാ വേണ്ടിവരുന്നു. ഇതിൽ പകുതി വിദ്യാൎത്ഥികളിൽനിന്ന് പിരിഞ്ഞുകിട്ടും; ബാക്കി മഹാജനങ്ങളുടെ ഉദാരമനസ്സിനെ ആശ്രയിച്ചാകുന്നു കഴിഞ്ഞുകൂടുന്നത്. ഗുരുകുലത്തിൽവാസംതന്നെ വളരെ സുഖകരമായിട്ടുള്ള ഒന്നാണ്. ഗുരുകുലം ഇരിക്കുന്നത് അതിനു വളരെയോജിച്ചതായൊരു പ്രദേശത്താണ്. വിദ്യാലയങ്ങൾ, ഗുരുജനങ്ങൾക്കും ശിഷ്യഗണങ്ങൾക്കും താമസിക്കുവാനുള്ള സ്ഥലങ്ങൾ കളിക്കുവാനുള്ള പറമ്പുകൾ, കെട്ടിടങ്ങൾ, ആസ്പത്രി, ഔഷധശാല, ഇവയെല്ലാം കഴിഞ്ഞാൽ പിന്നെയും വിസ്താരമായ സ്ഥലം ബാക്കി കിടപ്പുണ്ട്. പട്ടണത്തിൽനിന്നും അകലെയാകയാൽ ആ വക തിരക്കൊ ശബ്ദമൊ ഒന്നും ഇല്ല. ആണ്ടുതോറും പലിശകൊണ്ടു ഒരു സമ്മാനം കൊടുക്കുന്നതിനായി ഒരു സംഖ്യ ഞാൻ വളരെക്കാലം മുമ്പുതന്നെ അവിടെ നിക്ഷേപിച്ചിട്ടുള്ള കാരണം ഗുരുകുലം എല്ലാം നടന്നു കാണിച്ചുതരുവാൻ പലരും ഉണ്ടായിരുന്നു.

ഗുരുകുലംകണ്ടതിനുമേൽ, ദക്ഷപുരം, വിലാപകേശരം, ബ്രഹ്മകുണ്ഡം എന്നീ ക്ഷേത്രങ്ങളിൽ പോയി ദൎശിച്ച് ഒടുവിൽ ഗംഗാദേവിയുടെ ക്ഷേത്രത്തിൽ ദീപാരാധനസമയത്ത് അവിടെ ചെന്നു രാത്രി എട്ടുമണിവരെ അവിടെ ഗംഗാതീരത്തു ക്ഷേത്രസന്നിധിയിൽ തന്നെ ഇരുന്നു. പിന്നീട്, രാത്രിവണ്ടിക്കു ഡേറാഡൂണിലേക്കു ൧

റപ്പെട്ടു അവിടെ ഒരു സ്നേഹിതനെ കാണുവാനായിട്ടായിരുന്നു പോയതു്. അവിടെയാണ് ഡ്യൂൺസ്കൂൾ ഉള്ളതു്. കുറച്ചുകാലം മുമ്പുവരെ, വനംവകുപ്പിലേക്കു വേണ്ട ഉയൎന്നതരം വിദ്യാഭ്യാസം നല്കിവന്ന കെട്ടിടങ്ങളിലാണ് ഇപ്പോൾ ഡ്യൂൺസ്കൂൾ നടത്തുന്നതു്. ഇതിനെക്കുറിച്ചു വല്ലതും പറയുന്നതായാൽ, പല പ്രമാണികൾക്കും രസിക്കുകയില്ല. അതുകാരണം, ഞാൻ ഒന്നും പറയുന്നില്ല.

അദ്ധ്യായം ൧൩

ലക്നൊ, നൈമിശാരണ്യം, പ്രയാഗ.

ഡൽഹിയിൽനിന്നു രാത്രി എട്ടരയ്ക്കു പുറപ്പെട്ടാൽ, കാലത്തു എട്ടരയ്ക്കു ലക്നോവിൽ എത്തും. അവിടെ കേൾവികേട്ട ക്ഷേത്രങ്ങളൊന്നുമില്ല. ചില സ്നേഹിതന്മാരെ കാണേണ്ടതുണ്ടായിരുന്നു; അതിനുംപുറമെ, വേണ്ട സമയത്തു സ്നാനപാനാദികൾക്കു തക്കൊരു താവളവുമായിതീൎന്നു. അതൊക്കെയാണു് എന്നെ അവിടെ എറക്കിയതു്. സ്നേഹിതന്മാർ ലക്നോ സൎവ്വകലാശാലയിലെ മൂന്നു പ്രസിദ്ധപ്പെട്ട അദ്ധ്യാപകന്മാരാണു്. അവരിൽ ഒരാളുടെ ധൎമ്മപത്നി ഇംഗ്ലണ്ടിൽ പഠിപ്പും ഫ്രാൻസ്, ജൎമ്മനി, ഇററലി, റഷ്യ, മുതലായ പല ദേശങ്ങളിൽ പൎയ്യടനവും കഴിച്ചുവന്നിട്ടുള്ള ഒരു വീരവനിതയായ

വിദൂഷിയാണു്. അവരേയും കണ്ടു വാദിക്കേണ്ട ചുമതല എനിക്കുണ്ടായിരുന്നു. ഞാൻ ചെന്ന സമയത്തു്, അവിടെ വിപുലമായൊരു തോതിൽ, ഒരു സ്വദേശിപ്രദർശനം നടക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. എല്ലാംകൊണ്ടും ലക്നോവിലുണ്ടായ എന്റെ താമസം മറ്റെടങ്ങളിലെന്നപോലെ വളരെ സുഖപ്രദമായിത്തീൎന്നു.

ലക്നോ കിടക്കുന്നതു നൈമിശാരണ്യത്താൽ പാവനമാക്കിട്ടുള്ള ഗോമതിതീരത്താണു്. ഇൻഡ്യയിൽ, ബൊമ്പായി കഴിഞ്ഞാൽ, പിന്നത്തെ നല്ല പട്ടണം ലക്നോവാണെന്നാകുന്നു കിപ്ലിംഗ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ കിം എന്ന കഥാപുസ്തകത്തിൽ പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു്. ആ പ്രസ്താവനയിൽ പരമാൎത്ഥമില്ലെന്നില്ല. രാജാക്കന്മാർ ആ പുരത്തെ ചോരകൊണ്ടു് ആറാടിട്ടാണു് അവിടെ രാജമന്ദിരങ്ങളെ നിൎമ്മിക്കുകയും കോട്ടകളെ കെട്ടുകയും ചെയ്തിട്ടുള്ളതു് എന്നാണു് ആ സാഹിത്യകാരൻ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നതു്. ലക്നോവിലുള്ള അനവധി മനോഹരഹൎമ്മ്യങ്ങൾക്കു് ചിത്താകൎഷകത്വം ഉണ്ടാക്കുന്നതു കരുണരസമാണൊ എന്നു് ഞാൻ സംശയിക്കാതിരുന്നില്ല.

കൊട്ടാരങ്ങൾ, തോട്ടങ്ങൾ, കോട്ടകൾ, എന്നിവകൊണ്ടു നിറഞ്ഞിട്ടുള്ള ലക്നോ, പുരാതനകാലത്തു് ലക്ഷ്മണൻ ഭരിച്ചിരുന്നൊരു ഭൂഭാഗമായിരുന്നു എന്നൊരു ഐതിഹ്യമുണ്ടു്. ഇന്നു മച്ചിഭവനത്തിനു സമീപം കാണുന്ന ലക്ഷ്മണതില എന്ന കുന്നുപ്രദേശം അദ്ദേഹത്തി

ൻെറ കോട്ടയിരുന്ന സ്ഥലമായിരുന്നുവത്രെ. മഹമ്മദ്ഗസ്നി ഇൻഡ്യയെ ആക്രമിച്ച കാലംവരെ ഈ പ്രദേശം ഹിന്ദുരാജാക്കന്മാരുടെ കീഴിലായിരുന്നു. അതിൽപിന്നെ, ലക്നോവിനെ മൊഗൾ ചക്രവർത്തിമാരുടെ കീഴിൽ നവാബ് എന്ന സ്ഥാനപ്പേരോടുകൂടിയ ഗവർണ്ണർമാർ ഭരിച്ചുപോന്നു. ഇവരാണു് ഈ പുരാണനഗരിക്ക മോടികൂട്ടിയതു്. ഇന്നു കാണുന്ന പല വിചിത്രതരങ്ങളായ കെട്ടിടങ്ങളും ഇവരുടെ കാലത്തു ഉണ്ടാക്കീട്ടുള്ളവയാകുന്നു.

ബറാ (വലിയ) ഇമാംബ്ര എന്നതു ഇവയിൽ പ്രധാനമായിട്ടുള്ള ഒന്നാകുന്നു. 1784-ൽ ആ ദിക്കിൽ കഠിനമായൊരു ക്ഷാമമുണ്ടായി. ആ സന്ദർഭത്തിൽ പണികൊടുത്തു് ആളുകളെ രക്ഷിക്കുവാനായി ഇതിൻെറ നിർമ്മാണം ആരംഭിച്ചു. അതിഭംഗിയുള്ള ഇതിൻെറ ഗോപുരം കടന്നാൽ, ഒരു തോട്ടമുണ്ടു്. കുറെ മുമ്പോട്ടു ചെന്നാൽ, പടുത്തുകെട്ടിയ അനവധി പടികൾ കയറണം. പിന്നേയും തോട്ടമായി; തോട്ടങ്ങളിലെ പുഷ്പങ്ങളും ലതാഗൃഹങ്ങളും ഛായാതരുക്കളും നമ്മളെ അവിടം വിടുവാൻ അനുവദിക്കുകയില്ല. രണ്ടാമത്തെ തോട്ടങ്ങളിൽനിന്നുള്ള പടികൾ കയറുന്നതു കെട്ടിടത്തിലേക്കാകുന്നു. ഇതൊരു ഒററനിലയായുള്ള സ്ഥലമാണു്. ഇതിലെ വലിയ മുറിക്കു 163 അടി നീളം 52 അടി വീതി നാല്പത്തൊമ്പതര അടി പൊക്കമുണ്ടു്. ഇരുപുറമുള്ള എറയങ്ങൾക്കു 27 അടി വീതിയുണ്ടു്. ഛത്രസൌധം, മുക്താമണിഗൃഹം മുതലായവയും

കണ്ടാനന്ദിക്കേണ്ടവയാകുന്നു. വലിയ ഛത്രസൌധം ഒരു മൂന്നുനില മാളികയാകുന്നു. അത്യുഷ്ണമുള്ള കാലത്തു് അന്തഃപുരത്തിലെ സ്ത്രീകൾക്കു ഇരിക്കുവാനായി അടിയിൽ അറകളുണ്ടു്. അവൎക്കു കുളിക്കുവാനായി ഒരു കുളം കെട്ടിയിട്ടുള്ളതു ആരുകണ്ടാലും ഒന്നിറങ്ങി കുളിക്കുവാൻ തോന്നുന്ന ഒന്നാണു്. കല്പടകൾ അടിവരെ കാണാം. അതിലെ വെള്ളം അത്ര വൃത്തിയായി കിടക്കുന്നു. കാഷ്ഠ്യബംഗ്ലാവു്, ചിത്രശാല, എന്നിവ കാണേണ്ടതുതന്നെ. ചിത്രശാലയിൽ ഏറിയകൂറും ചക്രവൎത്തിമാരുടേയും അവരുടെ ഗവൎണ്ണർമാരുടേയും പടങ്ങളാണുള്ളതു്. പാശ്ചാത്യന്മാർ ഈ വക സ്ഥലങ്ങളെ ഒന്നുമല്ല ആദ്യംപോയി കാണുക. അവിടെ റസിഡൻസി എന്നൊരു കെട്ടിടമുണ്ടു്. അതിനെയാണു അവൎക്കൊക്കെ കാണുവാൻ തിടുക്കമുള്ളതായി കണ്ടുവരുന്നതു്. നല്ലകാലത്തു് അതൊരു ഭംഗിയുള്ളതും ഉറപ്പുള്ളതുമായ നിൎമ്മാണമായിരുന്നിരിക്കണം. ഇപ്പോൾ വെടിയുണ്ടകളുടെ പാടുകളോടുകൂടിയ ഒരു തൊണ്ടുപോലെയാണു കിടക്കുന്നതു്. സിപ്പായി ലഹളക്കാലത്തു ലക്ക്നോവിലുണ്ടായിരുന്ന സായ്പുമാരും മദാമ്മമാരും രക്ഷയ്ക്കായി ഇതിനെയാണു് അഭയം പ്രാപിച്ചതു്. മദാമ്മമാർ ആറേഴുദിവസം നിലവറയിൽ കഴിച്ചുകൂട്ടേണ്ടിവന്നു. അന്നവിടെ കൂടിയവരുടേയും അവരെ ഒടുവിൽ അപകടത്തിൽനിന്നു മോചിപ്പിച്ചവരുടേയും പേരുകൾ രേഖപ്പെടുത്തി വെച്ചിട്ടുണ്ടു്. സൎവ്വകലാശാലയുമായി

ഞാൻ പരിചയപ്പെട്ടു എന്നു പ്രത്യേകം പറയേണ്ടതില്ല ല്ലൊ. പ്രദൎശനവും പോയിക്കണ്ടു. ഞങ്ങൾ പ്രദൎശനസ്ഥലത്തു പോയതു അത്താഴം കഴിഞ്ഞാണ്. അപ്പോഴും അവിടെ നല്ല തിരക്കുണ്ടായിരുന്നു. ഒരു വലിയ നെടുമ്പുര മുഴുവനും സോയാബീയനായി ഒഴിച്ചുകൊടുത്തിരുന്നു. അതു നട്ടുവളൎത്തുന്ന സമ്പ്രദായം, അതിനെ ഉപയോഗിക്കുന്ന ക്രമം, അതുകൊണ്ടുണ്ടാക്കാവുന്ന പദാൎത്ഥങ്ങൾ, എന്നിവയെല്ലാം അവിടെ വിശദമാക്കിക്കാണിച്ചിരുന്നു. അതു് അരി, കോതമ്പു്, യവം എന്നിവയെക്കാൾ എളുപ്പത്തിലുണ്ടാക്കാവുന്ന ഒരു ധാന്യമാണത്രെ. വിലയും കുറവാണ്. ശരീരത്തെ നല്ലപോലെ പോഷിപ്പിക്കുമെന്നും ജപ്പാനിൽ ഇതു സൎവ്വസാധാരണമായി ഉപയോഗിച്ചുവരുന്നു എന്നും മററുമുള്ള അതിന്റെ ഗുണഗണങ്ങൾ വലിയക്ഷരത്തിൽ അച്ചടിച്ചു അവിടെ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തിയിരുന്നു. പ്രദൎശനസ്ഥലത്തുനിന്നു തിരിച്ചുവന്ന സമയം സോയാബീയനേ എന്റെ ഓൎമ്മയിൽ സവിശേഷമായി പ്രതിഫലിച്ചുകണ്ടുള്ളു. ലക്നോവിൽനിന്നു നൈമിശാരണ്യത്തിലേക്കു അധികമില്ല. അവിടം ആദിമകാലത്തു് പല മഹാമുനികളുടേയും വാസഭൂമിയായിരുന്നു എന്നാണല്ലൊ പുരാണങ്ങൾ ഘോഷിക്കുന്നതു്. അവിടെവെച്ചാണല്ലൊ സൌതി, ശൌനകാദിമഹൎഷിമാൎക്കു മഹാഭാരതകഥയെ കേൾപ്പിച്ചുകൊടുത്തതു്. പുതിയ തീവണ്ടിപ്പേർ നിംസാർ എന്നാണെങ്കിലും, അതിനെ സീതാപുരം ഡി

സ്ത്രീക്കിൾനിന്നു വിട്ടിന്നമാക്കാത്തതു അതിൻെറ ഭാഗ്യം. അമ്പത്തിരണ്ടു പീഠസ്ഥാനങ്ങളിലൊന്നാകയാൽ, അവിടെയ്ക്കുനിന്നും അനവധി തീൎത്ഥയാത്രക്കാർ പോകുന്നു. അമാവാസിദിവസം വളരെ വിശേഷമാണു്; അന്നു ചന്ദ്രവാരവുംകൂടി ആയാൽ ഉത്തമമായി. പുണ്യപുരുഷന്മാരുടെ തൃക്കാലടിപ്പൊടികളുടെ, മാഹാത്മ്യം ഇന്നും നൈമിശാരണ്യത്തെ തീരെ വിട്ടുപിരിഞ്ഞിട്ടില്ല. അതുകൊണ്ടു തീൎത്ഥയാത്രക്കാർ ആ പവിത്രക്ഷേത്രത്തെ പോയി കണ്ടു് വന്ദിക്കേണ്ടതാണെന്നുള്ളതിനു സംശയമില്ല.

ലക്നോവിൽനിന്നു പ്രയാഗയിലേക്കാണു് പോയതു്. അവിടെ താമസിക്കുവാനുള്ള സകല സൌകൎയ്യങ്ങളും ചെയ്തുതന്നതു് അപരിചിതനായൊരു ധനികനാണു്. ത്രിവേണിയിൽ സ്നാനത്തിന്നു പുറപ്പെട്ടസമയം ഉദാരശീലനായ അദ്ദേഹം എന്നോടിങ്ങനെ പറഞ്ഞു: "ഞാനെൻെറ മകനെക്കൂടെ അയക്കേണ്ടതാണു്. പക്ഷെ അങ്ങനെ ചെയ്താൽ സ്നാനഘട്ടത്തിലുള്ള സന്ന്യാസിമാരും പുരോഹിതന്മാരും നിങ്ങളെ പുച്ഛിക്കുമായിരിക്കും. കാർനദിയുടെ തീരത്തുവരെ കൊണ്ടുപോകും. വഞ്ചിക്കൂലി അഞ്ചുറുപ്പിക ചോദിക്കും. അര റുപ്പികയിലധികം കൊടുക്കരുതു്. സങ്കല്പം ചൊല്ലിത്തരുന്നതിനും ശ്രാദ്ധം ഊട്ടിക്കുന്നതിനും പണ്ടാജികൾ അതുതന്നെ മതി. ശേഷം അലട്ടുന്നവരോടെല്ലാം ഇവിടെ വരുവാൻ പറയൂ. വേണ്ട സഹായങ്ങൾ എല്ലാം വണ്ടി കാടിക്കുന്ന ആൾ ചെയ്തുതരും" പറഞ്ഞതുപോലെ തന്നെ എല്ലാം വന്നുചേൻ. ബോ

ട്ടിന്നു അഞ്ചുരൂപ പറഞ്ഞസമയം ഞാൻ ത്രിവേണി കാണുവാൻ വന്നതാണ്. അരരൂപയിൽ ഒരുപൈ കൂട്ടിത്തരില്ല എന്നുപറഞ്ഞു വണ്ടിയിൽ കയറിഇരുന്നു. ഒടുവിൽ പിശകി അരരൂപായ്ക്കു വന്നു. അവിടെ ആവശ്യമുള്ള സകല സാധനങ്ങളും വഴിക്കുവാങ്ങി വണ്ടിക്കാരൻ ശേഖരിച്ചു. ശാസ്ത്രികളും അഞ്ചുരൂപായിൽ പിടിച്ചു. വേണ്ടതു ചെയ്യാൻ എനിക്കറിയാം, ആരുടേയും സഹായം വേണ്ടെന്നു ഞാനും തുടങ്ങി. അതും അരരൂപായിൽ കലാശിച്ചു. വഞ്ചിയിൽ കയറിയതുമുതൽ തിരിച്ചു കരയ്ക്കിറങ്ങി വണ്ടിയിൽകയറി അതു ഓടിച്ചുതുടങ്ങുന്നതുവരെ യാചകന്മാരാൽ ഞാൻ ചുററപ്പെട്ടിരുന്നു. ഭിക്ഷയ്ക്കുവേണ്ടി കാവിവസ്ത്രധാരികൾ വഞ്ചികളിൽ കയറി വളഞ്ഞുകൂടി. വഞ്ചികളിൽ വിഗ്രഹങ്ങൾവെച്ചു പൂജിച്ചുകൊണ്ടുവന്നവരും കുറവില്ല. ഊണുകഴിഞ്ഞിട്ടു ആനന്ദഭവനം ആയുധശാല, കാഷ്മബംഗ്ലാവ്, സർവകലാശാല എന്നിവയെയും ഒന്നുരണ്ടു മാന്യന്മാരെയും കണ്ടുവന്നു് വൈകുന്നേരം കാശിക്കു പുറപ്പെട്ടു. അവിടെ രാത്രി 8 മണിക്കുചെന്നു.

അദ്ധ്യായം ൧൩.

കാശി — സാരനാഥ്

ഒരു ഹിന്ദുവിന്റെ ജീവിതദശയിൽ, കാശിയാത്ര, ഗംഗാസ്നാനം, ഗയാശ്രാദ്ധം, എന്നിവയെ വലിയ പുണ്യകർമ്മങ്ങളായിട്ടാകുന്നു വെച്ചിരിക്കുന്നതു്. അറിഞ്ഞി

ട്ടം അറിയാതെയും ചെയ്തിട്ടുള്ള പാപങ്ങളുടെ ശാന്തിക്കും പിതൃക്കളുടെ പ്രീതിക്കും ഇവ പരമപ്രയോജനമുള്ളവയാണെന്നു പൂർവ്വസൂരികൾ ഘോഷിക്കുന്നു. കാശിയിൽ പത്തുദിവസം താമസിക്കേണമെന്നാണു വെപ്പ്. അവിടെ ചെയ്യേണ്ടുന്ന സൽക്കർമ്മങ്ങളെ വിധിപോലെ ഭക്തിപൂർവ്വം സമ്പൂർണ്ണമായി ചെയ്യുന്നതിനു പത്തു ദിവസത്തിൽ കുറഞ്ഞാൽ പോരാ. ഒരുദിവസം ഉപവസിക്കുകയും വേണമല്ലൊ.

പല ഘട്ടങ്ങളിലും ചെയ്യേണ്ട സങ്കല്പസ്നാനം, ശ്രാദ്ധം, ക്ഷേത്രദർശനം ഇവയുടെ ക്രമത്തെയും സ്വഭാവത്തെയും കുറിച്ചു ഞാൻ വിവരിക്കേണമെന്നു വിചാരിക്കുന്നില്ല. അതുകൊണ്ടൊരു കാര്യവും ഇല്ല. തീർത്ഥയാത്രക്കാരുടെ ഉപയോഗത്തിനായി ചില സംഗതികളെ ഇവിടെ പറയേണ്ടതായിട്ടുണ്ട്. അവയെ പറഞ്ഞിരിക്കാം.

താമസത്തിനു ഗംഗാതീരത്ത് ഒരു സ്ഥലം ശട്ടംകെട്ടിയാൽ നന്ന്. എന്നാൽ അതിരാവിലെ സ്നാനവും ക്ഷേത്രദർശനവും കഴിക്കാം. അവിടെ താമസിക്കുകയാണ് സുഖവും. നേരം പുലന്നാൽ തിരക്കാവും; നിന്നു തൊഴുന്നതിനുകൂടി സൌകര്യമുണ്ടാകയില്ല. വിശാലാക്ഷി ഘട്ടത്തിൽ, തീർത്ഥപുരോഹിതർ രാമകുമാരജിയുടെ വക ഒരു സ്ഥലമാണ് എനിക്കു കിട്ടിയതു്. കാശിയിലും ഗയയിലും വേണ്ട സകല ഏർപ്പാടുകളും ചെയ്വാൻ അദ്ദേഹത്തിന്റെ മകൻ കൃഷ്ണാജിയെയാണ് ഞാൻ ഏല്പിച്ചതു്. അദ്ദേഹത്തിനു സംസ്കൃതം അറിയാം. ക

റച്ചൊക്കെ ശാസ്ത്രവ്യുല്പത്തിയുമുണ്ട്; ഉത്സാഹിയും പരോപകാരിയുമാണ്; കീഴിൽ ശമ്പളക്കാരുമുണ്ട്. അവിടെ ജനസ്വാധീനമുള്ളൊരു ആളുമാണ്. പഴയ പരിചയത്തിനു പുറമെ, അദ്ദേഹത്തെ ഏല്പിക്കുവാൻ വേറെ ഒരു കാരണവുംകൂടി വേണമെങ്കിൽ പറയാം. പ്രാചീനകാലംമുതൽക്ക് കാശിയിൽ ഗംഗാപുത്രന്മാരും പൂജനീയന്മാരാണ്.

കാശിയിൽ സൽക്കർമ്മങ്ങൾക്കായി എത്ര പണമെങ്കിലും ചിലവിടാം. ആളുമവസ്ഥയുമറിഞ്ഞ് അടുത്തുകൂടി ഓരോ കഥകളും കാരണങ്ങളും ന്യായങ്ങളും പറഞ്ഞു ചിലവു ഇടുവിക്കുന്നതിന് ആളുകളും ഉണ്ട്. അതുകൊണ്ട് ഇന്നതുക ചിലവിടാം എന്നു മനസ്സുകൊണ്ടുറച്ച്, അതുപ്രകാരമെല്ലാം നടപടി നടത്തുകയാണ നല്ലത്. അല്ലെങ്കിൽ, മടിശ്ശീലയുടെ അടികാണും. ഭക്തിയോടുകൂടി ഭജിക്കുന്നതിനാലല്ലാതെ ധനം വ്യയം ചെയ്യുന്നതുകൊണ്ട് വലിയ ഫലമൊന്നും ഉണ്ടാകയില്ലെന്നും, എങ്കിലും കാശിയിൽ വന്നിരിക്കുകകൊണ്ട് പതിവു ചടങ്ങുകളെ മാനിക്കാമെന്നും ഞാൻ കാലേക്കൂട്ടി കൃഷ്ണാജിയെ ധരിപ്പിച്ചു. എന്റെ മനോഗതി മനസ്സിലാക്കി വളരെ ചുരുങ്ങിയ ഒരു സംഖ്യക്ക് അദ്ദേഹം കണക്കുണ്ടാക്കി കൂടെനിന്നു സകല കാര്യങ്ങളും നിർവ്വഹിച്ചുവന്നു.

സപ്തർഷി പൂജസമയത്ത് വിശ്വനാഥക്ഷേത്ര

ത്തിൽ ഉണ്ടായിരിക്കേണ്ടതാണ്. ഏതു നാസ്തികന്റെ മനസ്സും ആ സമയത്തൊന്നിളകിമറിയാതിരിക്കയില്ല. അതുപോലെതന്നെ, കാശി വിശാലാക്ഷിക്കും അന്നപൂൎണ്ണേശ്വരിയുടെ പാദാന്തികത്തിൽ പ്രതിഷ്ഠിച്ചിട്ടുള്ള ശ്രീചക്രത്തിങ്കലും സഹസ്രനാമത്തോടുകൂടിയുള്ള കുങ്കുമാൎച്ചനസമയവും ദൎശനത്തിനു അതിവിശേഷമാണ്.

ശ്രീശങ്കരാചാൎയ്യർ അന്നപൂൎണ്ണേശ്വരിയെക്കണ്ടു് വന്ദിച്ച സമയത്തെ വൎണ്ണന ഇന്നും അക്ഷരംപ്രതി ശരിയായിട്ടാണു് ഇരിക്കുന്നതു്.

നാനാരത്നവിചിത്രഭൂഷണകരീ
ഹേമാംബരാഡംബരീ
മുക്താഹാരവിലംബമാനവിലസ-
ദ്വക്ഷോജകുംഭാന്തരീ
കാശ്മീരാഗുരുവാസിതാരുചികരീ
കാശീപുരാധീശ്വരീ
ഭിക്ഷാം ദേഹി കൃപാവലംബനകരീ
മാതാന്നപൂൎണ്ണേശ്വരീ

അത്താഴപ്പൂജയ്ക്കുശേഷം, നട അടയ്ക്കുന്നതിനുമുമ്പിൽ, ദേവിയുടെ സന്നിധാനത്തിൽനിന്നു സ്തോത്രംചൊല്ലുക പതിവാണ്. പൂജ്യഗുരുപാദരുടെ ഈ സ്തോത്രമാണ് പതിവായി ചൊല്ലിവരുന്നതു്. ഇതിനായി നിയമിച്ചിട്ടുള്ളവർ നടയുടെ മുമ്പിൽ കമ്പി വളച്ചുകെട്ടിയിട്ടുള്ളതിനുള്ളിൽ നിന്നാണ് ചൊല്ലുക. അപ്പോൾ വെളിച്ചമെല്ലാം നല്ലപോലെ തെളിയിച്ചിരിക്കും. അഷ്ടഗന്ധം, സാമ്പ്രാണി, ച

നനത്തിരി, കർപ്പൂരം എന്നിവയുടെ വാസനയും അവിടെയെല്ലാം ഉണ്ടായിരിക്കും. തിരക്ക അനുഭവിച്ചറിയേണ്ടതാണ്.

ഞാൻ ഒരു ദിക്കിലും ക്ഷേത്രങ്ങളിൽ കുപ്പായമിട്ടു പോകാറില്ല. കുളിച്ച്, പട്ടുടുത്ത്, ഭസ്മം ധരിച്ചാണ് ദർശനത്തിന്ന പോകുക പതിവ്. അതിനാൽ, സപ്തർഷിപൂജസമയത്തുകൂടി ആളുകൾ നിന്നുതൊഴുവാൻ എനിക്ക അവസരം തരാറുണ്ട്. പക്ഷെ അന്നപൂർണ്ണേശ്വരിയുടെ ക്ഷേത്രത്തിൽ, ഞാൻ ആദ്യത്തെ ദിവസം അല്പം കുഴങ്ങി. അക്ഷരങ്ങൾ വിശദമാക്കാതെ വല്ലാത്ത ഒരു സ്വരത്തിൽ സ്തോത്രം ചൊല്ലിത്തുടങ്ങി. എനിക്ക കേട്ടുനില്ക്കുവാൻ ക്ഷമയില്ലാതെയായി.

കൈലാസാചലകന്ദരാലയകരീ
ഗൌരീഹ്യുമാശങ്കരീ
കൌമാരീ നിഗമാർത്ഥഗോചരകരീ
ഓംകാരബീജാക്ഷരീ
മോക്ഷദ്വാരകവാടപാടനകരീ
കാശീപുരാധീശ്വരീ
ഭിക്ഷാം ദേഹി കൃപാവലംബനകരീ
മാതാന്നപൂർണ്ണേശ്വരീ

എന്നായപ്പോൾ, ഞാനും ഉറക്കെ ചൊല്ലിത്തുടങ്ങി. അടുത്തുള്ളവർ എന്നെ മുമ്പിൽ കൊണ്ടുപോയി ആക്കി; ചൊല്ലുന്നവർ കമ്പിയുടെ ഉള്ളിൽ ചെല്ലുവാൻ ആവശ്യ

പ്പെട്ടു. എനിക്കു സന്തോഷംകൊണ്ടു് കണ്ണിൽ വെള്ളം നിറഞ്ഞു. ചുററുപാടുകളുടെ ശക്തികൊണ്ടു്,

അന്നപൂർണ്ണേ സദാപൂർണ്ണേ
ശങ്കരപ്രാണവല്ലഭേ
ജ്ഞാനവൈരാഗ്യസിദ്ധ്യർത്ഥം
ഭിക്ഷാം ദേഹി ച പാർവ്വതി.

എന്നായപ്പോഴേക്കും കണ്ണീരൊലിച്ചുതുടങ്ങി. പലരും സന്തുഷ്ടരായി എൻെറ അടുത്തുകൂടി; ഏതു ദിക്കുകാരനാണെന്നു ചോദിച്ചതിനു ആ സ്തോത്രം നിർമ്മിച്ചാളുടെ സ്വദേശിയാണെന്നു പറഞ്ഞ സമയം, അവരുടെ സന്തോഷം വർദ്ധിച്ചു. എന്തിനു പറയുന്നു? പോരുന്നതുവരെ, ആ സമയത്തു് എനിക്കു ഭഗവതിയുടെ തിരുമുമ്പിൽ സ്ഥലം അനുവദിച്ചുകിട്ടി.

വിശ്വനാഥക്ഷേത്രത്തിനു സമീപം താമസിക്കുവാൻ നല്ലൊരു സ്ഥലം കിട്ടിയാൽ, കാശിയെ വിട്ടുപിരിയുവാൻ ആക്കും മനസ്സു വരികയില്ല. ആളുകളെ ആകർഷിക്കുവാൻ കാശിക്കു പ്രത്യേകമായൊരു ശക്തിയുണ്ടു്. തൻെറ മതം പ്രചരിപ്പിക്കുവാൻ അല്ലെങ്കിൽ ബുദ്ധൻ എന്തിനാണു് അവിടെ ചെന്നതു്? ഹിന്ദുമതത്തിനൊരു ഉറച്ച പ്രതിഷ്ഠ നല്കുവാൻ ശങ്കരാചാര്യർ എന്തിനു കാശിക്കുപോയി? ഹിന്ദു-മുസ്ലിം മൈത്രിയെ കൊണ്ടാടിയിരുന്ന കബീർ തൻെറ വാസസ്ഥലംതന്നെ കാശിയിലാണല്ലൊ ആക്കിയതു്. വല്ലഭാചാര്യർ, ചൈതന്യൻ, രാമാനന്ദൻ, തുളസീദാസ്, ഇവരെയെല്ലാം കാശി വശീക

രിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഒടുവിൽപറഞ്ഞ മഹാൻ അദ്ദേഹത്തിൻെറ രാമായണം എഴുതിയതു് കാശിയിൽ തുളസിഘട്ടത്തിനു സമീപത്തൊരു ചെറിയ സ്ഥലത്തുവെച്ചായിരുന്നു. അതാണു് ആ ഘട്ടത്തിനു് ആ പേർ കിട്ടുവാനുള്ള കാരണം. ഗംഗയുടെ ജലത്തിനു ഘോരങ്ങളായ സാംക്രമികരോഗങ്ങളുടെ ബീജങ്ങളെ നിഷ്പ്രയാസം നശിപ്പിക്കുവാൻ ശക്തിയുണ്ടെന്നുള്ള സംഗതി ശാസ്ത്രജ്ഞന്മാർ ഇന്നു സംശയംകൂടാതെ സമ്മതിക്കുന്നതാണല്ലോ. ഇതെല്ലാം ഓക്കുന്ന സമയം, കിഞ്ചിജ്ജ്ഞനായ ഞാൻ കാശിയെ വിടുവാൻ മടിച്ചതിലെന്തൊരത്ഭുതമാണുള്ളതു്!

മതപരമായ അതിൻെറ മാഹാത്മ്യം നിമിത്തം കാശി ഒരു കച്ചവടകേന്ദ്രമെന്നും ഒരു പ്രാചീന വിദ്യാപീഠമെന്നും ഉള്ള വസ്തുത മനുഷ്യർ മറക്കുന്നു. കാശിയിൽ കിട്ടാത്ത സാധനങ്ങളുണ്ടോ? ഇല്ലെന്നു പറയാം. എന്നാൽ, കാശിയിൽ കിട്ടുന്ന ചില സാധനങ്ങൾ മററു ദിക്കുകളിൽ കിട്ടിയില്ലെന്നുവരാം. അവിടെ ഉണ്ടാക്കിവില്ക്കുന്ന ചില പട്ടുകളും പാത്രങ്ങളും എത്ര മനോമോഹനങ്ങളായിട്ടുള്ളവയാണു്! അതുപോലെ ഏതു ശാസ്ത്രത്തിലും ഉപരിപാഠങ്ങൾ അഭ്യസിക്കുന്നതിനു അവിടെ സൌകര്യങ്ങൾ ഉണ്ടു്. അതിനായി അനവധി വിദ്യാത്ഥികൾ അവിടെവന്നു താമസിക്കുന്നതുമുണ്ടു്. ജ്ഞാനയജ്ഞത്തിൽ വിശ്വാസമുള്ള രാജാക്കന്മാരും പ്രഭുക്കന്മാരും ഈതരം വിദ്യാഭ്യാസത്തിനായി വിപുലമായ സ്വത്തു നിക്ഷേപിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഇതിൻെറ ആദായംകൊണ്ടാകുന്നു പണ്ഡിതന്മാരുടേയും വിദ്യാത്ഥികളുടേയും ചിലവു

കഴിച്ചുവരുന്നതു്. വ്യാകരണവും തത്വശാസ്ത്രവും പഠിക്കുവാനാണു് അധികംപേരും വരുന്നതു്. തത്വശാസ്ത്രത്തിൽതന്നെ അദ്വൈതസിദ്ധാന്തത്തിനാണു് കൂടുതൽ പ്രചാരമുള്ളതു്. സംസ്കൃതം പഠിക്കുന്നതിനായി അനേകം പാഠശാലകളുള്ളതിന്നുപുറമെ, ഒരു മഹാപാഠശാലയെ ഗവൎമ്മെണ്ടും സ്ഥാപിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

കൽക്കട്ടയെ പ്രാസാദപുരം എന്നും ലക്നോവിനെ ഉദ്യാനപുരംഎന്നും പറയുന്നപോലെ, കാശിയെ ക്ഷേത്രപുരം എന്നു പറയാം. അവിടെ അത്യധികം ദേവാലയങ്ങളുണ്ടു്. ചിദംബരത്തു ദീക്ഷിതന്മാർ, തിരിച്ചന്തൂർ മുക്കാണിമാർ, പഴനിയിൽ പണ്ടാരന്മാർ, രാമേശ്വരത്തു ശാസ്ത്രിമാർ, ഗയയിൽ ഗയാവാളികൾ എന്നു വിധമോ, അതുമാതിരി കാശിയിൽ ഗംഗാപുത്രന്മാർ പൂജനീയന്മാരാണു്. അവരാണു് അവിടെ പല ക്ഷേത്രങ്ങളിലും പ്രമാണികളായി കൂടിട്ടുള്ളതു്. മിക്ക പ്രധാന ക്ഷേത്രങ്ങളും ഗംഗയുടെ അടുത്താണു് കിടക്കുന്നതു്; അതും അസിയും വരുണയും ഗംഗയിൽ ചേരുന്ന ഘട്ടങ്ങളുടെ നടുക്കുള്ള വാരാണസി എന്ന ഏററവും പുണ്യപ്രദേശത്തുമാകുന്നു.

ഭാഗീരഥി വാരാണസിയെ തൊട്ടു കിഴക്കുഭാഗത്തു് വില്ലുപോലെ അകത്തേക്കു വളഞ്ഞാണു് ഒഴുകുന്നതു്. അതുകാരണം, വാരാണസി ഒരു രംഗഭൂമിപോലെ കിടക്കുന്നു. കൂലപ്രദേശം ശിലാമയമായൊരു ചൊകംസ്ഥലമാകുന്നു. അതിന്നു ഉദ്ദേശം നാലുനാഴിക നീളമുണ്ടു്. കാശിയിലെ പ്രധാനപ്പെട്ട ഘട്ടങ്ങളെല്ലാം ഇതിന്നുള്ളിൽ

ൎപ്പെട്ടു. ഇവ ഭഗവൽഭക്തനായ അക്രൂരനാൽ കെട്ടപ്പെട്ടവയാണെന്നാണ് ഐതിഹ്യം. പക്ഷെ, കാലഗണന കൊണ്ടു നോക്കുന്നസമയം, ഇതിലൊരു പ്രമാദം കാണുന്നു; എന്തെന്നാൽ, അദ്ദേഹത്തിന്റെ കാലത്തിനുശേഷമുള്ളവരുടെയും പേരുകൾ ഈ ഘട്ടങ്ങളുടെ പേരുകളോടു കൂട്ടിച്ചേൎത്തുകാണുന്നുണ്ട്. ഇവയിൽ പ്രധാനപ്പെട്ട ചില ഘട്ടങ്ങളുടെ പേരുകൾ ഇവിടെ കാണിക്കാം. അസിഘട്ടം, തുളസിഘട്ടം, ലോകാൎക്കവിനായകഘട്ടം, ഹനുമന്തേശ്വരഘട്ടം, ചിന്താമണിഘട്ടം, ഖേദാരേശ്വരഘട്ടം, തുഗാംഗേശ്വരഘട്ടം, നാരദേശ്വരഘട്ടം, സരസ്വതീവിനായകഘട്ടം, ദശാശ്വമേധഘട്ടം, അന്നപൂൎണ്ണേശ്വരീഘട്ടം, വിശ്വനാഥദേവഘട്ടം, ലളിതാദേവീഘട്ടം, മണികൎണ്ണികാഘട്ടം, പഞ്ചഗംഗാഘട്ടം, വേണീമാധവഘട്ടം, വരുണസംഗമേശ്വരഘട്ടം. അസി ഗംഗയിൽ ചേരുന്ന സ്ഥലം വളരെ പാവനമായിട്ടുള്ളൊന്നാണ്. ഭഗവതിയുടെ വാൾ (അസി) ഒരിക്കൽ താഴെ വീണു. അതു കുത്തിവീണ ദിക്കിൽനിന്നു ജലം പ്രവഹിച്ചു. അതാണ് അസിയായി തീൎന്നതു്. വല്ലഭാചാൎയ്യരുടെ സമാധിസ്ഥലം ഭണ്ഡിഘട്ടത്തിലാണ്. എവിടെവെച്ചോ ബ്രഹ്മാവ് പത്തു യാഗംകഴിച്ചു, അവിടമാണ് ദശാശ്വമേധഘട്ടം. പതിവായി അവിടെ എപ്പോഴും തിക്കുംതിരക്കും ഉണ്ടായിരിക്കും. അവിടെ സ്നാനംചെയ്തു സൽകൎമ്മങ്ങൾ ചെയ്യുന്നതു് ഏറ്റവും വിശേഷമായിട്ടാണ് ലോകം കരുതിവരുന്നതു്. ശവസംസ്കാരം ചെയ്യുന്നതു് മണികൎണ്ണികയിലാകുന്നു. ഹരിശ്ചന്ദ്രചരിതം ഇ

തിരുനാടാണു് ഘടിച്ചിരിക്കുന്നതു്. ആ ഘട്ടത്തിന്നടുത്തു് ആ മഹാനെ പ്രതിഷ്ഠിച്ചിട്ടുള്ളൊരു കോവിലുമുണ്ടു്. ഘട്ടങ്ങളൊക്കെ സ്നാനഘട്ടങ്ങളുമാണെന്നു ഞാൻ കാലേ പറയേണ്ടതായിരുന്നു.

കാശിയുടെ ഭംഗിയും മഹിമയും കാണണമെങ്കിൽ, സന്ധ്യാസമയത്തു്, ഒരു നല്ല ബോട്ടിൽ കയറി, അസിഘട്ടത്തുനിന്നു വടക്കോട്ടു വരുണാസംഗമേശ്വരഘട്ടംവരെ പതുക്കെ വലിപ്പിച്ചുപോകണം. ഗംഗാനദി പ്രശാന്തഗാംഭീര്യത്തോടുകൂടി ഒഴുകിക്കൊണ്ടിരിക്കും. അസ്തമനതപനന്റെ പ്രകാശം ദൂരെ പിന്നിലും ദീപാവലിയുടെ ശോഭ അടുത്തു മുമ്പിലും കാണാം. ഇതിനിടയ്ക്കു അനവധി ക്ഷേത്രങ്ങളും അവയുടെ കനകമയമായ താഴികക്കുടങ്ങളും കോട്ടകളും, കൊട്ടാരങ്ങളും, മണിമേടകളും, പ്രാസാദശിഖരങ്ങളും, കൊടിമരങ്ങളും തിക്കിത്തിരക്കിക്കിടക്കുന്നതു് കാണാം. ഇവയുടെ ഇടകളിൽ ആതുരശാലകൾ, ആശ്രമങ്ങൾ, ആസ്പത്രികൾ, അങ്ങാടികൾ, വായനശാലകൾ, വിദ്യാമന്ദിരങ്ങൾ എന്നിവയും സുലഭമായി കാണാം. രാമകൃഷ്ണാശ്രമവും, അതു നടത്തിവരുന്ന ആസ്പത്രിയും ചെന്നു കാണേണ്ടതാണു്. അവിടത്തെ സന്യാസിമാരുടെ ദീനാനുകമ്പ അപ്പോൾ പ്രത്യക്ഷമായി കാണാം. അഗതികളേയും രോഗികളേയും കണ്ടുപിടിച്ചു അവിടെ കൊണ്ടുവന്നു വേണ്ട സഹായം ചെയ്തുകൊടുക്കുകയാണു് ചില സന്യാസിമാരുടെ പതിവായ തൊഴിലു്.

1934-ൽ 1707 പേരെ ആസ്പത്രിയിൽ കിടത്തി ചികിത്സിച്ചിട്ടുണ്ട്; 52,510 രോഗികളെ പുറമേയും ചികിത്സിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഉദാരമതികളുടെ സംഭാവനകൾകൊണ്ട് ആണ്ടിൽ 17,765 രൂപ ആദായം കിട്ടുന്ന 5,39,815 രൂപയുടെ മൂലധനം സന്യാസിമാർ ഉണ്ടാക്കിട്ടുണ്ട്. 1934-ൽ രോഗികളുടേയും അഗതികളുടേയും ശുശ്രൂഷയ്ക്ക് അവർക്കു 32,709 രൂപ ചിലവായിട്ടുണ്ട്. ആദായത്തിനപുറമെ വേണ്ടതു് അവർ ഇരന്നുണ്ടാക്കും. അവരുടെ മഹനീയമായ ലോകസേവനത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യം കണ്ടറിയേണ്ടതാണ്.

തിലഭാണ്ഡേശ്വരം എന്നൊരു ക്ഷേത്രമുണ്ട്. ആയതു് മലയാളികളായ സന്യാസിമാരുടെ സങ്കേതസ്ഥാനമാകുന്നു. മലയാളികളുടെ വൃത്തിയും വെടിപ്പും അവിടെ നല്ലപോലെ കാണാം. കേരളത്തിൽനിന്നു ചെല്ലുന്നവർക്കു താമസിക്കുവാൻ കെട്ടിടങ്ങൾ ഉണ്ടാക്കുവാനായി ക്ഷേത്രത്തിനു തൊട്ടതായൊരു പറമ്പുവാങ്ങി ഇട്ടിട്ടുണ്ട്. അതിനായിട്ടുള്ള ശിലാസ്ഥാപനകർമ്മം നിർവ്വഹിച്ചതു് നമ്മുടെ മഹാരാജാവു തിരുമനസ്സുകൊണ്ടാകുന്നു. പണമില്ലാഞ്ഞിട്ടു കെട്ടിടം ഞാൻ കണ്ടസമയം സന്യാസിമാർ പണിയിച്ചുതുടങ്ങിട്ടില്ലായിരുന്നു.

ലോകവിഖ്യാതയായ ആനിബെസൻറമ്മ കാശിയിൽ ഒരു മഹാപാഠശാല തുടങ്ങി പ്രശസ്തമായനിലയിൽ നടത്തിവന്നു. അതാണു് ഇന്നു കാശിയിലെ ഹിന്ദുസർവ്വകലാശാലയായി വളൎന്നുവന്നിട്ടുള്ളതു്. ഈ വളൎച്ചയ്ക്കു കാരണം പണ്ഡിതമദനമോഹനമാളവിയയാണു്.

സകല സുഖങ്ങളേയും ത്യജിച്ച് ഈ സൎവ്വകലാശാലയുടെ അഭിവൃദ്ധിക്കുവേണ്ടി അഹോരാത്രം അശ്രാന്തമായി പരിശ്രമിച്ചിട്ടുള്ള ഈ ദേശാഭിമാനി ആൎയ്യാവൎത്തനിവാസികളുടെ ഒരു ആരാദ്ധ്യപുരുഷനാണ്; സംശയമില്ല. ചുരുക്കത്തിൽ രണ്ടായിരം കുട്ടികൾക്ക് അവിടെ താമസിച്ചു പഠിപ്പാനുള്ള സൌകൎയ്യമുണ്ട്. കാശിപുരിയിൽനിന്നു നാലുനാഴിക വടക്കു തിരക്കില്ലാത്ത ഒരു സ്ഥലത്താണ് വിദ്യാമന്ദിരങ്ങളും മററു കെട്ടിടങ്ങളും കിടക്കുന്നതു്. ഒരു വൃത്താൎദ്ധത്തിന്റെ ആകൃതിയിലാണ് സ്ഥലം; വ്യാസത്തിന്മേൽ തൊട്ടാണ് വിദ്യാമന്ദിരങ്ങൾ പണിചെയ്തിട്ടുള്ളതു്. അതിനെതൊട്ടു പിന്നിൽ വിദ്യാൎത്ഥികൾക്കുള്ള കെട്ടിടങ്ങളും ഭോജനശാലകളും കിടക്കുന്നു. പിന്നെ ആസ്പത്രി, തോട്ടം, കളിസ്ഥലം എന്നിവയുണ്ട്. അദ്ധ്യാപകന്മാൎക്കുള്ള വാസഗൃഹങ്ങൾ പരിധി തൊട്ടും കിടക്കുന്നു. എല്ലാംകൂടി നോക്കിയാൽ നാലു ചതുരശ്ര നാഴിക വിസ്താരമുണ്ടാകും. അവിടെ പ്രധാനപ്പെട്ട വിഷയങ്ങളിൽ ഉപരിപാഠങ്ങൾ അതിനിപുണന്മാർ കൊടുത്തുവരുന്നുണ്ട്. പല ഭാഷകളെയും അവിടെ പഠിപ്പിക്കുന്നു. പുസ്തകശാല നടന്നു നോക്കിയ സമയം, മലയാളഭാഷയിലുള്ള ബുക്കുകൾ ഒന്നും കണ്ടില്ല. ഈ ന്യൂനതയെക്കുറിച്ചു ഞാൻ മഹാനായ പണ്ഡിതരെ അറിയിച്ചു. പണമില്ലായ്മയുണ്ട്; ഈ അതിക്രമം അദ്ദേഹം അറിയുകയുമുണ്ടായില്ല എന്നു പറഞ്ഞു. ഈ ഭാഷാവിഭാഗം ആരംഭിക്കുവാൻ കുറെ ബുക്കുകൾ ഞാൻ സംഭാവനചെയ്താൽ നന്നെന്നും അദ്ദേഹം അഭിപ്രായപ്പെട്ടു. അതനു

സരിച്ചയച്ച ബുക്കുകൾ അവിടെ കിട്ടിയതോടുകൂടി മേലിൽ ബുക്കുകൾ വരുത്തുവാൻ കൊല്ലംതോറും ഒരു സംഖ്യ സർവ്വകലാശാല കൊടുക്കുന്നതാണെന്നു എന്നെ അറിയിക്കുകയും ചെയ്തിട്ടുണ്ട്. ഇതുപോലെ, ബറോഡയിൽ വെച്ചു, അവിടത്തെ പൌരസ്ത്യഗ്രന്ഥാലയത്തിലെ വിലപിടിച്ച പ്രസിദ്ധീകരണങ്ങളെ എൻ്റെ അപേക്ഷപ്രകാരം നമ്മുടെ ഗവൎമ്മെണ്ടുഗവേഷണശാലയിലേക്കു അയപ്പിക്കുവാനും മേലിലും അയയ്ക്കുവാനും ഉള്ള ഒരു ഉത്തരവു സമ്പാദിക്കുവാനും എനിക്കു ഭാഗ്യമുണ്ടായി.

കാശിയിൽനിന്നു മൂന്നുനാഴിക വടക്ക് സാരനാഥ് എന്നൊരു ദിക്കുണ്ട്. സാരംഗനാഥ് എന്നതിൻ്റെ സംക്ഷേപമാണ് സാരനാഥ് എന്നതു്. ആ പ്രദേശത്തിനെ മൃഗദാവ എന്നും പറയും. അവിടെ ബുദ്ധൻ വളരെക്കാലം താമസിച്ചിട്ടുണ്ട്. അതിനുമുമ്പ് അതൊരു തപോവനമായിരുന്നു; അവിടെ അനവധി മൃഗങ്ങളുമുണ്ടായിരുന്നു. ഒരിക്കൽ, കാശിരാജാവു ഗർഭമുള്ള ഒരു മാൻപേടയെ കൊല്ലുവാൻ ഒരുങ്ങിയസമയം, അതിൻ്റെ സങ്കടത്തെകാണ്മാൻ സംഗതിയായ ബുദ്ധദേവൻ അതിനുപകരം തന്നെ കൊന്നാൽ കൊള്ളാമെന്ന് രാജാവിനോടപേക്ഷിച്ചതിനാൽ, അന്നുമുതൽ അവിടെ നായാട്ടു നടത്തുകയില്ലെന്നു നരപതി വാഗ്ദാനംചെയ്തു.

സാരനാഥത്തെ, ബുദ്ധമതക്കാർ ബുദ്ധഗയ, കപിലവസ്തു, കുശിനഗരം എന്നിവയെപ്പോലെ ഒരു പുണ്യക്ഷേത്രമായിട്ടാണ് ഇന്നും ആചരിച്ചുവരുന്നതു്. ബുദ്ധദേവൻ്റെ താമസക്കാലത്തെ അനുസ്മരിപ്പിക്കുന്ന വി

ഹാരങ്ങൾ, സ്തൂപങ്ങൾ, പലതരം കെട്ടിടങ്ങൾ, സം
ഘാരാമങ്ങൾ എന്നിവയുടെ അവശിഷ്ടങ്ങൾ അവിടെ
യുണ്ടു്. ഇവയെല്ലാം ഇൻഡ്യാഗവൎമ്മെണ്ടിൽനിന്നു വളു
രെ സൂക്ഷിച്ചു രക്ഷിച്ചുവരുന്നു. സാരനാഥത്തിന്റെ പ
ല ഭാഗങ്ങളിൽനിന്നും കിട്ടീട്ടുള്ള ബുദ്ധവിഗ്രഹങ്ങളെയും
മററും പലതരം പ്രതിമകളെയും പ്രത്യേകം ഒരു കാഴ്ചവെ
ങ്ക്ളാവിൽ വൃത്തിയായി വെച്ചിട്ടുണ്ടു്. വൎത്തുളാകൃതി
യിൽ 150 അടി പൊക്കവും 100 അടി വ്യാസവുമായി
ധൎമ്മമുഖസ്തൂപമെന്നൊരു തൂണുണ്ടു്. അതിന്മേൽ പല
രൂപങ്ങളും, നീതി-മത-പരങ്ങളായ ചില ശാസനങ്ങളും
കൊത്തീട്ടുണ്ടു്. ഇപ്പോൾ കമനിയാകൃതിയിൽ ഒരു വി
ഹാരം പണിയിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ഞാൻ ചെന്നസമയം, ജപ്പാൻ
ദേശക്കാരായ രണ്ടു ചിത്രമെഴുത്തുകാർ അതിന്റെ ചുമ
രിന്മേലും മച്ചിന്മേലും ബുദ്ധന്റെ ജീവചരിത്രത്തിലെ
പല പ്രധാന സംഗതികളെയും എണ്ണച്ഛായയിൽ വര
ച്ചിരുന്നു. ഈ പുതിയ വിഹാരത്തിനധികം അകലെയ
ല്ലാതെ ഒരു പഴയ ശിവക്ഷേത്രം ഉണ്ടു്. അതും കാണേ
ണ്ടതാണു്.

അദ്ധ്യായം ൧൪.

ഗയ.

കാശിയിൽനിന്നു പോയതു് ഗയയ്ക്കാണു്. അതു
തീരെ ശുചിയില്ലാത്ത പ്രദേശമാണെന്നും അവിടെ താ

മസിക്കുവാൻ സൌകൎയ്യമുള്ള വീടുകളൊന്നുമില്ലെന്നും, ഗയാവാളികൾ കയ്യിലുള്ളതെല്ലാം തട്ടിപ്പറിക്കുമെന്നും മററും ഞാൻ പറഞ്ഞുകേട്ടു. ഞാൻ ഗയയ്ക്കു പുറപ്പെട്ടതിൻെറ തലേനാൾ അവിടെ പോയിവന്ന ചിലരെ കാണുവാൻ സംഗതിവന്നു. അവരുടെ കൂട്ടത്തിൽ ഉണ്ടായിരുന്ന ഒരു സാധുസ്ത്രീയുടെ കയ്യിലുണ്ടായിരുന്ന അമ്പതു രൂപയും വാങ്ങീട്ട് അനുഗ്രഹിക്കുന്നതിനുപകരം ഒരു ഗയാവാളി അവരെ ശകാരിച്ചുവിട്ടു എന്നും, പിന്നീടു ആസ്ത്രീക്കു കടംവാങ്ങിക്കൊടുത്തു ആശീൎവ്വാദം വാങ്ങേണ്ടിവന്നു എന്നും അവരിലൊരാൾ പറഞ്ഞുകേട്ടു. ഈ കാരണങ്ങൾകൊണ്ടു ഞാൻ കൃഷ്ണാജിയുമായി ഇങ്ങനെ ശട്ടംകെട്ടി: "ഞാൻ തീവണ്ടിയാപ്പീസിലാണ് താമസിക്കുക. ക്രിയാദികളെല്ലാം കഴിഞ്ഞു് പത്തുമണിക്കുമുമ്പെ എനിക്കു താമസസ്ഥലത്തു തിരിച്ചെത്തണം. സകല കൎമ്മങ്ങളും ദക്ഷിണയും ഞാൻ കൊടുത്തിരുന്ന സംഖ്യകൊണ്ടു കഴിച്ചുകൊള്ളണം." കൃഷ്ണാജി ഏററുപറഞ്ഞു. തത്സമയം ഒരാളെ ഗയയ്ക്കയച്ചു. ഞാൻ പിറേറദിവസം ഗയയിൽ രാവിലെ 6 മണിക്കെത്തി. നദിയിൽ വെള്ളമില്ലായിരുന്നു. ഒരു കുളം കുഴിച്ചിരുന്നു; അതിലാണ് സ്നാനംചെയ്യുന്നത്. അതിൽ കുളിച്ചാൽത്തന്നെ സകല പാപങ്ങളും പോകും! അത്ര ചീത്തയായിരുന്നു അതിലെ ജലം. ഒരു ദിവസം എത്രപേരാണ് അതിൽ കുളിക്കുന്നത്! ഒടുവിൽ വിഷ്ണുപാദത്തിങ്കലെത്തി ശ്രാദ്ധങ്ങളും കഴിച്ചു. ഒടുവിലത്തെ പിണ്ഡം വെച്ചു കഴിഞ്ഞതോടുകൂടി, ഗയാവാളി വന്നു. ഞാനവിടെ ചെല്ലുന്നസമയം, ആ

ആൾ ഉറക്കം കഴിഞ്ഞു എഴുന്നേററിട്ട മുഖവും കുടിക്കുകാതെ ഒരിടത്തു ഇരിക്കുകയായിരുന്നു. എന്റെ സമീപത്തു വന്നപ്പോൾ, നെററിയിൽ ചന്ദനക്കുറിയിട്ടിട്ടുണ്ട്. മുട്ടുവരെ എത്തുന്ന ഒരു വെള്ളക്കുപ്പായവും ഇട്ടിരുന്നു. അടുത്തുവന്നു വിഷ്ണുപാദത്തിങ്കൽ വെച്ചു ചെയ്യുന്ന ശ്രാദ്ധത്തിന്റെ മാഹാത്മ്യത്തെക്കുറിച്ചു കീർത്തിക്കുവാൻ തുടങ്ങി. ഹിന്ദി, സംസ്കൃതം, ഇംഗ്ലീഷ്, ചില മലയാളപദങ്ങൾ എല്ലാം കൂട്ടിയൊരു മിശ്രഭാഷയിലായിരുന്നു പ്രസംഗം. "അതൊക്കെ എനിക്കറിയാം. കാര്യം നടക്കട്ടെ നേരം വൈകുന്നു" എന്നു ഞാൻ പച്ചമലയാളത്തിൽ പറഞ്ഞു. എന്റെ കൂടെയുണ്ടായിരുന്ന കൃഷ്ണാജിയുടെ ആൾ ഞാൻ പറഞ്ഞതു ഗയാവാളിയെ ധരിപ്പിച്ചു. സാധാരണ ഒരു മണിക്കുശേഷമാണ് ശ്രാദ്ധം ഊട്ടാറ്. അപ്പോൾ ഒമ്പതു മണിയേ ആയിട്ടുള്ളു എന്നും പറഞ്ഞു; ദക്ഷിണയിന്മേലാക്കുള്ള പ്രസംഗം തുടങ്ങി. ഞാൻ കൂടെവന്നാളുടെ മുഖത്തു അല്പം കോപഭാവത്തോടെ ഒന്നു നോക്കി; "അയാൾ പറയുന്നതൊന്നും വകവെക്കേണ്ട, ഒരു രൂപ എടുത്ത് കൊടുത്തിരിക്കു." എന്ന് ആ ആൾ പറഞ്ഞു: എന്നോ ഗയാവാളിയോടും അല്പം സ്വരമൊന്നു മുഴുപ്പിച്ചു പറഞ്ഞു. ഉടനെ ഗയാവാളി രൂപയും വാങ്ങി, "സന്തോഷമായി, പിതൃക്കൾക്കും പ്രീതിയായി." എന്നു പറഞ്ഞു എന്നെ അനുഗ്രഹിച്ചു. ഞാൻ പത്തുമണിക്കുമുമ്പ് ആപ്പീസിലും തിരിച്ചെത്തി.

ഈ ഗയാവാളികൾ, പണ്ടു ഗയയ്ക്കു പുറത്തുപോയാൽ, മററു ബ്രാഹ്മണരായി കൂടിക്കഴിഞ്ഞിരുന്നില്ല. ഈ

ന്നും അങ്ങനെ തന്നെയെന്നു കേൾക്കുന്നു. ഐതരേയ ബ്രാഹ്മണത്തിൽ ശുനശ്ശേഫന്റെ കഥയുണ്ടല്ലോ. ഈ ഗയാവാളികളുടെ പൂർവ്വന്മാർ അതിൽ വിശ്വാമിത്രമഹർഷിയാൽ ശപിക്കപ്പെട്ടവരാണത്രെ. അതാണവർ ഒരു നൈമശാഖയായി തീർന്നതു്. ഗയാ മാഹാത്മ്യത്തിൽ, ബ്രഹ്മാവിനു യാഗങ്ങളിൽ സഹായിച്ചതായി കാണുന്ന മാഗബ്രാഹ്മണരും ഇവർ തന്നെയാണു്. ശ്രൌതസൂത്രത്തിൽ, ബ്രഹ്മബന്ധുക്കളായ ബ്രാഹ്മണരെ മഗധരാജ്യക്കാരായി പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. മഗന്ദ, മഗധ എന്ന പദങ്ങൾ പര്യായങ്ങളാണു്. വേദത്തിലെ കീകടപ്രദേശം തന്നെയാകുന്നു മഗധരാജ്യം. ഗയ ഇതിന്റെ ഒരു ഭാഗവുമാകുന്നു. മഗന്മാർ സൂര്യോപാസകന്മാരായിരുന്നു. ഋഗ്വേദത്തിൽ, വിഷ്ണു, സൂര്യഭഗവാൻ, സവിതൃ ആണല്ലോ. അങ്ങനെയായിരിക്കണം ഗയയും വിഷ്ണുപദവുമായി ബന്ധമുണ്ടായതു്.

ഗയ പുണ്യഭൂമിയാണു്. വിഷ്ണുപദം ഗയയിൽവെച്ച് ഏററവും ശ്രേഷ്ഠമായിട്ടുള്ള സ്ഥലമാകുന്നു. കൃഷ്ണാർജ്ജുനന്മാർശിവനെ കാണുവാൻ പോകുന്ന അവസരത്തിൽ, മന്ദരപർവ്വതത്തിൽ ഉദയഗിരി എന്നൊരു സ്ഥലത്തു ചെന്നതായിട്ടു ഉദ്യോഗപർവ്വത്തിൽ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ടു്. ആ ഉദയഗിരിയിന്മേൽ വിഷ്ണുപദമുണ്ടായിരുന്നു. അഗസ്ത്യമഹർഷി ഉദ്യന്തകശൃംഗത്തെ അവിടെ നിന്നായിരിക്കുമോ ഗയയ്ക്കു കൊണ്ടുവന്നതു്?

ഗയമുതൽ മഹേന്ദ്രഗിരിവരെ ഒരു കുലപർവ്വതമുള്ളതായിട്ടു ഭാരതത്തിൽ പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ടു്. അതിനെ

ഗീതനാദിതം എന്നു വൎണ്ണിച്ചിരിക്കുന്നു. അതിലെ കല
കലശബ്ദംകൊണ്ടു അതിന്നു കോലാഹലം എന്നും ഒരു
പേരുണ്ടത്രെ. വായുപുരാണത്തിൽ അന്തൎഗ്ഗതമായ ഗയാ
മാഹാത്മ്യത്തിൽ ഗയാസുരവധം ഇവിടെവച്ചാണു് നടന്ന
തെന്നുപറയുന്നു. ശിരൊഗയാ, നാഭിഗയാ, പദഗയാ എ
ന്നിങ്ങനെ മൂന്നു സ്ഥലങ്ങളുമുണ്ടു്. വിഷ്ണുപാദത്തിങ്കൽ
വെച്ചു ശ്രാദ്ധം ഊട്ടിയാൽ ഇരുപത്തൊന്നു തലമുറ പിതൃ
ക്കൾക്കു മോക്ഷം കിട്ടുമെന്നും വായുപുരാണത്തിൽ കാണു
ന്നു.

പ്രഭാതത്തിൽ സൂൎയ്യൻ ഉദയഗിരിയിൽ നിന്നു പുറ
പ്പെട്ടും, വൈകുന്നേരം അസ്തഗിരിയിൽ വിശ്രമിയ്ക്കും. ഇ
ടയ്ക്കു അൎദ്ധനിമിഷം കാലൂന്നിയ സ്ഥലമാണു് വിഷ്ണുപ
ദം എന്നു അനുശാസനപൎവ്വത്തിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു.
അസ്തംഗിരി നിഷധപൎവ്വതത്തിലാണെന്നും അവിടെ ഒരു
വിഷ്ണുക്ഷേത്രവും വിഷ്ണുപദമെന്നൊരു സരസ്സും ഉണ്ടെന്നും
വായുപുരാണത്തിൽ കാണുന്നു. സരസ്വതിനദിയുടെ ഉ
ത്ഭവം ഈ സരസ്സിൽനിന്നാണത്രെ.

വലിയൊരു വിഹാരവും ശ്രുതിപ്പെട്ടൊരു സൎവ്വക
ലാശാലയും ഉണ്ടായിരുന്ന ഉദാന്തപുരി കീകടമെന്ന ദ
ക്ഷിണമഗധയിലായിരുന്നു എന്നു നവീനന്മാരായ ഗവേ
ഷണശാസ്ത്രപടുക്കൾ അഭിപ്രായപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു.

അദ്ധ്യായം ൧൫.

കൽക്കട്ട, ബോസ് ഇൻസ്റ്റിറ്റ്യൂട്ട്, രാമകൃഷ്ണാശ്രമം, സരോജനളിനിസഭ, വ്രതചാരിസ്ഥാപനം.

തിരിച്ചുവരാനുള്ള തിടുക്കംകൊണ്ടു ഗയയിൽനിന്നു കൽക്കട്ടയിലേക്കാണ് പോയത്. ആ നഗരത്തെ വർണ്ണിക്കേണമെന്നു ഞാൻ വിചാരിക്കുന്നില്ല. അവിടത്തെ സർവ്വകലാശാല, വിക്ടോറിയാ മ്യൂസിയം, തോട്ടങ്ങൾ, കച്ചവടസ്ഥലങ്ങൾ എന്നിവയെ പോയിക്കണ്ടു; കാളിഘട്ടത്തിൽ പോയി ദേവിയെ ദർശിക്കുകയും ചെയ്തു. വംഗീയ സാഹിത്യപരിഷത്തുവക ഗ്രന്ഥശാല കാണേണ്ടതാണ്. അതൊരു അസുലഭമായ ഗ്രന്ഥശേഖരത്തെ സംരക്ഷിച്ചുവരുന്ന സ്ഥലമാണ്. ബെങ്കാളികളുടെ ഭാഷാഭിമാനം ഒന്നു വേറെതന്നെയാണ്. മലയാളികൾ അതു കണ്ടുപഠിക്കേണ്ടതാണ്. വലിയ ഉദ്യോഗസ്ഥന്മാർ, ദ്വിഭാഷികൾ, ബിലാത്തിയിൽപ്പോയി വന്നിട്ടുള്ളവരായാൽക്കൂടി, അധികവും അവരുടെ ഭാഷയെ അവർ ഉപയോഗിക്കൂ. ഇംഗ്ലീഷും ബങ്കാളിയും കലർത്തി വെങ്കലഭാഷ അവർ തീരെ വർജ്ജിച്ചാണ് ഇരിക്കുന്നത്. ബങ്കാളി ഭാഷയെപ്പോലെ അത്ര അഭിവൃദ്ധി പ്രാപിച്ചിട്ടുള്ള മറെറാരു നാട്ടുഭാഷയുമില്ല.

വിശ്വവിശ്രുതനായിരുന്ന ജഗദീശചന്ദ്ര (ഭൂഷൻ) ബോസിൻെറ സയൻസ് ഇൻസ്റ്റിറ്റ്യൂട്ട് കാണുവാൻ എ

നിക്കു ഭാഗ്യമുണ്ടായി. "ബോസിന്നു സുഖമില്ല. എങ്കിലും നിങ്ങളുടെ സ്നേഹിതന്നെ വേണ്ടതെല്ലാം കാട്ടിക്കൊടുപ്പാൻ ആളെ നിയമിച്ചിട്ടുണ്ടു്. രണ്ടരമണിക്കു വന്നോളൂ'' എന്നു് ലേഡി ബോസ് എന്റെ ആതിഥ്യകൃത്തിനോടു ഫോണിൽ വിളിച്ചുപറഞ്ഞു. ഞങ്ങൾ കൃത്യസമയത്തിന്നു അവിടെ എത്തി. ലേഡിബോസ് ഞങ്ങളെ സൽക്കരിച്ചു് ഇരുത്തി, വൎത്തമാനം തുടങ്ങി. അല്പനേരം കഴിഞ്ഞപ്പോൾ, സർ ബോസ് മുകളിൽനിന്നു ഇറങ്ങിവന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്നു രണ്ടു മുട്ടുകളിന്മേലും ഒരുതരം രക്തവാതം (ഗൌട്ട്) കൊണ്ടു വേദന തുടങ്ങീട്ടു് കുറെ നാളായി കിടപ്പിലായിരുന്നു. വൈകുന്നേരം കാററുകൊള്ളുന്നതിന്നു സവാരിചെയ്യാൻമാത്രമേ താഴെ ഇറങ്ങിവന്നിരുന്നുള്ളു. "ഒരു നായർ, ഒരു കൊച്ചിക്കാരൻ, എന്നെല്ലാം കേട്ടപ്പോൾ കണ്ടേ കഴിയൂ എന്നു തീൎച്ചയാക്കി വന്നതാണു്." എന്നു പറഞ്ഞു.

"നമ്മൾതമ്മിൽ കാണേണ്ടതിന്നു വേറെ ഒരു കാരണമുണ്ടു്." എന്നു ഞാൻ പറഞ്ഞു.

"അതെന്താ?"

"ദക്ഷിണഇൻഡ്യയിൽനിന്നു ഇൻസ്റ്റിട്യൂട്ടിലേക്കു ഒന്നാമതായി ഒരു സംഭാവന കിട്ടിയതു് എന്നിൽനിന്നാണെന്നു കാണിച്ചു് ഒരെഴുത്തും നിങ്ങളുടെ ഒരു ഛായയും എനിക്കു നിങ്ങൾ അയച്ചുതന്നിട്ടുണ്ടു്".

അതു ഞാൻ പറഞ്ഞ സമയം, അദ്ദേഹം ഇരുന്നിരു

നേരത്തുനിന്ന എഴുന്നേററ് എന്നെ ഒന്നു തൊഴുതു് വീണ്ടും ഇരുന്നു. ഞാനും തിരിച്ചു തൊഴുതു.

"എന്നെ നിങ്ങൾ രണ്ടുമൂന്ന തവണയായി കൊച്ചിയിലേക്കു ക്ഷണിക്കുന്നു. മദിരാശിയിൽവെച്ചു തീപ്പെട്ട മഹാരാജാവും എന്നെ ക്ഷണിക്കുകയുണ്ടായിട്ടുണ്ടു്, അത്ര കാണേണ്ട ചരിത്രപ്രസിദ്ധമായതും കൌതുകകരമായതുമായ രാജ്യമാണെന്ന് എനിക്കറിയാം. ഇവിടത്തെ പണിത്തിരക്കും എൻെറ സുഖക്കേടും പ്രതിബന്ധങ്ങളായിരിക്കയാണ്. എങ്കിലും ഞാനൊരു വന്നു കാണും." എന്നിങ്ങനെ അദ്ദേഹം കാപ്പിസൽക്കാരത്തോടുകൂടി സംഭാഷണം തുടൎന്നു. വിദേശങ്ങളിൽ അദ്ദേഹത്തിനുണ്ടായിട്ടുള്ള ചില അനുഭവങ്ങൾ, ഡാൎജിലിങ്ങിലുള്ള അദ്ദേഹത്തിൻെറ തോട്ടം, എന്നിവയെക്കുറിച്ചെല്ലാം പറഞ്ഞു. കൊച്ചിയെപ്പററി പലതും എന്നോടു ചോദിച്ചു. എന്നാൽ ലോകത്തിൽ അദ്ദേഹത്തിൻെറ കീൎത്തിയെ പ്രതിഷ്ഠിക്കുവാൻ കാരണങ്ങളായ അദ്ദേഹത്തിൻെറ സ്വകപോലശക്തിയുടെ ഫലങ്ങളെക്കുറിച്ച് ഒരു വാക്കുപോലും പറഞ്ഞില്ല. മഹാന്മാരുടെ പരിപാവനമായ വിനയം!

"നമ്മൾ ഇങ്ങനെ സംസാരിച്ചിരുന്നാൽ, നിങ്ങൾക്കു വന്നകാൎയ്യം സാധിച്ചില്ലെന്നുവരാം." എന്ന് അദ്ദേഹം പറഞ്ഞു. "ശാസ്ത്രത്തിനായി സൎവ്വസ്വദാനം ചെയ്തിരിക്കുന്ന നിങ്ങളെ രണ്ടുപേരേയും കാണ്മാൻ എനിക്കു അതിമോഹമുണ്ടായിരുന്നു; അതൊരു ദേവദൎശനമായിട്ടാണു്

ഞാൻ കരുതുന്നതു്." എന്നു് ഞാൻ പറഞ്ഞു. അപ്പോൾ, ചിരിച്ചുംകൊണ്ടു, "നായന്മാർ മുഖസ്തുതിക്കാരല്ല എന്നാണല്ലോ ഞാൻ കേട്ടിരിക്കുന്നതു്." എന്നു ബോസ് പറഞ്ഞു. "അതു പരമാൎത്ഥമാണു്. അവർ മഹാജനങ്ങളെ പൂജിക്കുന്നവരാണു്; കാരണവന്മാരെ കുലദൈവങ്ങളായി കരുതിവരുന്നവരാണു്. ഇതവിടുന്നു കേട്ടിട്ടില്ലെ?" എന്നു ഞാനും അല്പം ഉന്മേഷത്തോടുകൂടി പറഞ്ഞു. അതു രസിച്ചു, ഉടനെ യാത്രപറഞ്ഞു. രണ്ടു പ്രധാന അദ്ധ്യാപകന്മാരൊരുമിച്ചു് എന്നെ ഇൻസ്റ്റിട്ട്യൂട്ടിലേക്കു പറഞ്ഞയച്ചു.

അവിടെ കണ്ട കാഴ്ചകളെല്ലാം വൎണ്ണിക്കുവാൻ ഞാൻ തീരെ അശക്തനാണു്. ഒരു ശാസ്ത്രശാല അങ്ങനെ ഇരിക്കണമെന്നു എനിക്കു തോന്നി. എന്തു വൃത്തിയും വെടിപ്പുമാണു്! അനാവശ്യമായ ഒരു കടലാസ്സുപോലും അവിടെ എങ്ങും ഞാൻ കണ്ടില്ല. അദ്ദേഹത്തിന്റെ പ്രസംഗമണ്ഡപം കാണേണ്ട ഒരു കാഴ്ചയാണു്. എഴുതേണ്ട ബോഡ്കൾ വലിച്ചടുപ്പിക്കുവാനും അകലെ നീക്കുവാനും പൊക്കുവാനും താഴ്ത്തുവാനും പച്ച നിറത്തിലുള്ള വിളക്കുകളിൽ വേണ്ടതു കൊളുത്തുവാനും കിടത്തുവാനും നിന്ന നിലയിൽ ഒരു കുട്ടിക്കുകൂടി സാധിക്കും. പതുക്കെ പറഞ്ഞാൽ പോലും ദൂരെ ഇരിക്കുന്നവൎക്കു കേൾക്കാം. പ്രസംഗിക്കുവാൻ ആയാസപ്പെടേണ്ട. ചെറിയ ചെടികളുടെ ഹൃദയസ്പന്ദനങ്ങളെയും നാഡികളുടെയും രക്തവാഹിനികളുടെയും ചലനങ്ങളെയും പ്രകാശിപ്പിക്കുന്ന സൂക്ഷ്മയന്ത്രങ്ങൾ കൂ

ടി ശ്രീ: ബോസിന്റെ മേൽനോട്ടത്തിൽ കല്ക്കട്ടയിൽവെച്ചുണ്ടാക്കിയവയാകുന്നു. അവ വിദേശങ്ങളിൽനിന്നു വരുത്തിയവയല്ല. ചെടികൾക്കു വിഷം കൊടുക്കുക, അതിന്നു പിന്നെ മറുമരുന്നു കൊടുക്കുക, ചെടികളെ സൂചികൊണ്ടു കുത്തിയോ വടികൊണ്ടടിച്ചോ വേദനിപ്പിക്കുക, എന്നിങ്ങനെ ചെയ്യുമ്പോൾ അവയുടെ വ്യത്യാസങ്ങളെ കാണിച്ചുകൊടുക്കുക എന്നുള്ളതു് അവിടെയുള്ളവക്കു് ഒരു നേരമ്പോക്കായിട്ടു അവർ വകവെച്ചിട്ടുള്ളു. അവിടെ കാണിച്ചുതന്ന പല ഇനങ്ങളിൽ ഒരു പരീക്ഷണത്തെ കുറിച്ചു രണ്ടുവാക്കുപറയാം. അവയ്ക്കു വേണ്ട ആഹാരം കഴിക്കുന്നതിന്നു സസ്യങ്ങൾക്കു സൂര്യരശ്മിയുടെ സഹായം അത്യാവശ്യമാണ്. ഒരുചാൺ പൊക്കമുള്ള ഒരു ചെടിയെ സ്ഫടികപ്പാത്രത്തിൽ വെള്ളമൊഴിച്ചു് അതിൽവെച്ചു വളർത്തുന്നുണ്ടു്. മറ്റൊരു സ്ഫടികപ്പാത്രംകൊണ്ടു അതിനെ നല്ലപോലെ മൂടിട്ടുമുണ്ടു്. ഒരു ചെറിയ യന്ത്രം അടുത്തുവെച്ചിട്ടുണ്ടു്. അതിന്റെ ഒരു ചെറിയ കമ്പി ചെടിയുടെ അടിത്തണ്ടിന്മേൽ തൊടീച്ചിരുന്നു. ആഹാരം കഴിക്കുന്ന സമയം യന്ത്രത്തിലുള്ള ഒരു ചെറിയമണി അടിക്കും. ചെടിയുടേയും സൂര്യന്റെയും ഇടയ്ക്കു മുകളിൽ മേലോ താഴെ വല്ല കടലാസോ മറ്റോ വന്നാൽ, ഉടനെ മണിയടി നില്ക്കും. ഇങ്ങനെ, കണ്ടതെല്ലാം ചുരുക്കത്തിലായാലും, വിവരിക്കുന്നതായാൽ അധികം സ്ഥലം എടുക്കും. അതുകൊണ്ടു നമുക്കു ഇനി രാമകൃഷ്ണാശ്രമത്തിന്റെ കേന്ദ്രസ്ഥാനത്തേക്കു പോകുക.

അതു ഹൂഗ്ലിയുടെ ഇരുകരങ്ങളിലായി കിടക്കുന്നു.

ഒരുവശത്തു അദ്ദേഹം തപസ്സുചെയ്തിരുന്ന പഞ്ചവടി, പൂജിച്ചിരുന്ന ഭഗവതിക്ഷേത്രം, താമസിച്ചിരുന്നസ്ഥലം, ഇവയും, മറുവശത്തു ആശ്രമംവക ആപ്പീസ്, പുസ്തകശാല, പരമഹംസരുടെയും വിവേകാനന്ദസ്വാമിയുടെയും സമാധിസ്ഥലങ്ങൾക്കുമീതെ കെട്ടിയിരിക്കുന്ന ക്ഷേത്രങ്ങൾ, സന്ന്യാസിമാർക്കു താമസിക്കുവാനുള്ള കെട്ടിടങ്ങൾ എന്നിവയും ഉണ്ടു്. എല്ലാം നദിയുടെ തീരങ്ങളിൽത്തന്നെയാണു് കിടക്കുന്നതു്. പഞ്ചവടി എന്ന സ്ഥലത്തു അഞ്ചു വൃക്ഷങ്ങളുണ്ടു്. അവയുടെ നടുക്കു് ഒരാൾക്കു ഇരുന്നുപെരുമാറത്തക്ക സ്ഥലമുണ്ടു്. അതിനടുത്തൊരു മാളികയുടെ താഴത്തെ മുറിയിലായിരുന്നു പരമഹംസർ താമസിച്ചിരുന്നതു്. പഞ്ചവടിയും താമസസ്ഥലവും വളരെ മോശമായിട്ടാണു് കണ്ടതു്. മുറിയുടെ വാതലുകളും ജനേലുകളും എല്ലാം തുറന്നുകിടന്നിരുന്നു. ചില കതകുകൾ ഇല്ല. രണ്ടുദിക്കും അടിച്ചുതളിച്ചിട്ടു വളരെ നാളായിരിക്കണം. ശ്രീമതി രാശാമണിയുടെ കാലശേഷം, ഇവയൊന്നും ആരും ശ്രദ്ധവെച്ചു സൂക്ഷിക്കാറില്ലെന്നു അവിടെ പറഞ്ഞുകേട്ടു. ഇവയുടെ സമീപമാണു് ദേവീക്ഷേത്രവും. ഏകദേശം ഒരു രണ്ടേക്കർ സ്ഥലത്തു് നടുഭാഗം ഒഴിച്ചിട്ടിട്ടുണ്ടു്. അവിടെ ഇഷ്ടക വിരിച്ചിരിക്കുന്നു. അതിനു് ഇരുഭാഗത്തും നീളത്തിൽ പല മുറികളോടുകൂടിയ രണ്ടു കെട്ടിടങ്ങളുണ്ടു്. ഒന്നിൽ മുഴുവനും ശിവലിംഗങ്ങളെയാണു് പ്രതിഷ്ഠിച്ചിരിക്കുന്നതു്. മറ്റേതിലും ശിവലിംഗങ്ങളാണു് ഒട്ടുമുക്കാലെണ്ണം മുറികളിലുമുള്ളതു്. ശേഷം മുറികളിൽ വേറെ ദേവന്മാരേയും ദേവികളേയും പ്ര

തിരിച്ചുകണ്ടു. ഞാൻ ചെന്ന സമയം രാമകൃഷ്ണപരമഹംസർ പൂജിച്ചിരുന്ന ക്ഷേത്രത്തിൽ മാത്രം പൂജ നടക്കുന്നുണ്ടായിരുന്നു. അതിലെ പുരോഹിതൻ ഭക്തിശ്രദ്ധയോടുകൂടി പുഷ്പാഞ്ജലിയും ദീപാരാധനയും നടത്തുന്നതു കണ്ടു.

മറുഭാഗത്തു വിശാലങ്ങളും മനോഹരങ്ങളുമായ കെട്ടിടങ്ങളുണ്ടു്. അവയെ ഭൂമിയായി വെച്ചിട്ടുമുണ്ടു്. രാമകൃഷ്ണപരമഹംസനായിക്കൊണ്ടു ഒരു ക്ഷേത്രം പണിയിക്കുവാൻ അമേരിക്കയിൽനിന്നൊരു ഭക്ത ലക്ഷം രൂപ അയച്ചുകൊടുത്തിരുന്നു. മാർബിൾകൊണ്ടാണു് കെട്ടിടം നിർമ്മിക്കുന്നതു്. ഞാൻ ചെന്നസമയം പണിപകുതിയായിരുന്നു. ഇപ്പോൾതന്നെ പരമഹംസർക്കും വിവേകാനന്ദസ്വാമികൾക്കും ഓരോ ക്ഷേത്രമുണ്ടു്. ബേലൂർ മഠത്തിനോടു അനുബന്ധിച്ചു ഒരു ഒന്നാംതരം പുസ്തകശാലയുണ്ടു്. സന്യാസിമാർക്കും ശിഷ്യജനങ്ങൾക്കും താമസിക്കുവാനുള്ള സ്ഥലങ്ങൾ, പാകശാല, മുതുപ്പുതി, ഗോശാല, പ്രാർത്ഥനമന്ദിരം, ധ്യാനമുറി, കാര്യാനുഷ്ഠാനഗൃഹം, ധർമ്മശാല, ആസ്പത്രി, അതിഥിമന്ദിരം എന്നിങ്ങനെ പല കെട്ടിടങ്ങളെയും അവിടെ കണ്ടിരിക്കുന്നു. ഇവയ്ക്കുംപുറമെ, പാഠശാലകൾ, കരകൌശലങ്ങളെ അഭ്യസിപ്പിക്കുവാനുള്ള പള്ളിക്കൂടം എന്നിവയും ഉണ്ടു്.

വിവേകാനന്ദസ്വാമി അമേരിക്കയിൽ നിന്നു വന്നതിനുശേഷം, 1897 മെമാസത്തിലാണു് ബേലൂര് രാമകൃഷ്ണപ്രേരണസംഘം ആരംഭിച്ചതു്. ഇൻഡ്യയിൽ 82 കേന്ദ്രങ്ങളുണ്ടു്. അമേരിക്കയിലും യൂറോപ്പിലും കൂടിപ

ന്നുണ്ടെന്നുമുണ്ടു്. ലോകത്തെ ഏതെല്ലാം പ്രകാരത്തിൽ സഹായിക്കാമോ സേവിക്കാമോ അതിനെല്ലാം ബദ്ധശ്രദ്ധയോടുകൂടി ഒരുങ്ങിയിരിക്കുന്നവരാണു് ഈ ആശ്രമസന്യാസികൾ. അഗതികളെ സഹായിക്കുക, രോഗികളെ ശുശ്രൂഷിക്കുക, വെള്ളപ്പൊക്കം, ക്ഷാമം, അഗ്നിബാധ എന്നിവയാൽ കഷ്ടപ്പെടുന്നവരെ രക്ഷിക്കുക, വിദ്യാധനം വിതരണംചെയ്യുക, വ്യവസായങ്ങളെ പോഷിപ്പിച്ച് സാധുക്കളുടെയും തൊഴിലില്ലാത്തവരുടെയും ഇടയിൽ ധനാഗമമാർഗ്ഗങ്ങളെ ഉണ്ടാക്കുക, ജനങ്ങളെ ഈശ്വരസേവയിൽ ജാഗരൂകരാക്കുക എന്നിങ്ങനെ ഓരോ സദ്വിഷയങ്ങളിൽ അവർ ഏർപ്പെട്ടുകൊണ്ടിരിക്കും. ഇവരുടെ നിഷ്കളങ്കമായ ദീനവത്സലതയും ലോകസേവനവും കണ്ടിട്ടു അനവധി ധനികന്മാർ ഓരോ സൽക്കർമ്മങ്ങൾക്കായി വളരെ സ്വത്തു് ഇവരെ ഏല്പിച്ചിട്ടുണ്ടു്. നാല്പതു കേന്ദ്രങ്ങളുടെ കണക്കു് എന്റെ മുമ്പിൽ കിടപ്പുണ്ടു്. അതിൽനിന്നു 1933-ൽ അവയിൽ 13,56,829 രൂപ മൂലധനം ഉള്ളതായും ആ കൊല്ലം 6,15,832ക വരവും 4,80,071ക ചിലവും ഉള്ളതായും കാണുന്നു.

ആശ്രമങ്ങൾ സ്ഥാപിച്ചിട്ടുള്ളതു് ശാന്തവും ആനന്ദപ്രദവുമായിട്ടുള്ള പ്രദേശങ്ങളിലാകുന്നു. ശ്രീ ബോസു് കണ്ടുപിടിച്ചിട്ടുള്ള പല സംഗതികൾക്കുമുള്ള ഈശ്വരപ്രേരണ അദ്ദേഹത്തിനു കിട്ടിട്ടുള്ളതു് ഹിമവൽപ്രദേശത്തുള്ള മായാവതി ആശ്രമത്തിൽവെച്ചായിരുന്നു എന്നു അദ്ദേഹം പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ടു്.

കൽക്കട്ട വിടുന്നതിനു മുമ്പു ഇനി ഒരു സ്ഥാപനത്തെക്കുറിച്ചുകൂടി അല്പം ചിലതു് പറയേണ്ടതുണ്ടു്. അതിനെ സംബന്ധിച്ചു കൂടുതൽവിവരം നമ്മുടെ സ്ത്രീജനങ്ങൾ സമ്പാദിക്കേണ്ടതു മാകുന്നു. സരോജനളിനിസ്മാരകസഭയിലേക്കാണു് ഞാനിനി നിങ്ങളുടെ ശ്രദ്ധയെക്ഷണിക്കുന്നതു്. സരോജനളിനി ബാബു ജി. എസ്. ദട്ടിന്റെ ഭാര്യയായിരുന്നു. അദ്ദേഹം ബങ്കാൾ സംസ്ഥാനത്തു പല ജില്ലകളിലും കലക്ടർ ഉദ്യോഗം പ്രശസ്തമായ രീതിയിൽ ഭരിച്ചു് ഇപ്പോൾ ആ ഗവമ്മെണ്ടിലെ റവന്യൂ സെക്രട്ടറിയായിരിക്കുന്നു. സ്ത്രീകളുടെ അഭ്യുന്നതിയെ ലക്ഷ്യമാക്കി അദ്ദേഹം ഇരുന്നിട്ടുള്ള ദിക്കുകളിലെല്ലാം സഭകൾ, പാഠശാലകൾ, പുസ്തകശാലകൾ, വ്യവസായമന്ദിരങ്ങൾ എന്നിവയെ സരോജനളിനി സ്ഥാപിച്ചുപോന്നു. ഇതിനുപുറമെ, ആ സ്ത്രീരത്നം ഗർഭരക്ഷ, പ്രസവശുശ്രൂഷ, ശിശുപരിപാലനം എന്നിവയ്ക്കു വേണ്ട ഏർപ്പാടുകളും ചെയ്തിരുന്നു. അവർ 1925 ജനുവരിയിൽ അവരുടെ 37-ാമത്തെ വയസ്സിൽ ദിവംഗതയായി. അവരുടെ ഗുണഗണങ്ങൾ അറിഞ്ഞു മാനിച്ചിരുന്ന പല മഹതിമഹാന്മാരുംകൂടി ആ മാർച്ചുമാസത്തിൽ ഈ സഭ ആരംഭിച്ചു. ഇന്നു ബങ്കാളത്തു് ഈ സഭയുടെ കീഴിൽ നാനൂറിൽ കൂടുതലായി സമിതികളുണ്ടു്. ഈ സമിതികൾ ദേശകാലങ്ങളെ അനുസരിച്ചു പലതരം വ്യവസായങ്ങളിൽ പ്രവൃത്തിച്ചുകൊണ്ടാണിരിക്കുന്നതു്. കുടിൽവ്യവസായം, വിദ്യാപ്രദാനം, ആരോഗ്യരക്ഷ, വിശ്രമം, വിനോദം, എന്നിങ്ങനെ തുടങ്ങിയിട്ടുള്ള നാനാവിധത്തിലു

ളള വഴികളിൽ കൂടി അവരുടെ ഉത്സാഹത്തെ പ്രദർശിപ്പിക്കുന്നുണ്ട്. ഈ വക ഉദ്യമങ്ങളിൽ സമിതികളെ സഹായിക്കുവാൻ വേണ്ട മനസ്സും തക്ക പ്രാപ്തിയുമുള്ള സ്ത്രീകളെ പഠിപ്പിച്ചയച്ചുകൊടുക്കുന്ന ജോലി സഭ ഏററു നടത്തിവരുന്നു. അത്യാവശ്യം വേണ്ട ദിക്കുകളിൽ ധനസഹായവും ചെയ്തുകൊടുക്കും. ഈ സഭയ്ക്കു ആണ്ടുവഴിതം ഗവൺമെണ്ടിൽനിന്നു 7400 രൂപയും കല്ക്കട്ടാ മുനിസിപ്പാലിററിയിൽനിന്നു 6000കയും ധനസഹായം ലഭിക്കുന്നുണ്ട്. ആജീവനാസദസ്യരായും മററുതരം അംഗങ്ങളായും അനവധി ആളുകൾ ഈ സഭയോടു ബന്ധിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. ഇവരുടെ കൂട്ടത്തിൽ ജഡ്ജിമാർ, കലക്ടർമാർ, പ്രഭുക്കന്മാർ, മററു ധനികന്മാർ, വലിയ വക്കീലന്മാർ തുടങ്ങിയവർ ഉൾപ്പെട്ടിട്ടുണ്ട്. ഈ സഭയുടെ നാനാമുഖങ്ങളായ പ്രവൃത്തികളിൽനിന്നു ഉണ്ടായിക്കൊണ്ടിരിക്കുന്ന ഗുണങ്ങൾ അമൂല്യങ്ങളും അനന്തങ്ങളുമാണെന്നു വേണം പറയുവാൻ.

സ്കൌട്ടുപ്രസ്ഥാനത്തിൻെറ സദൃശമായി ബങ്കാളത്തു് വ്രതചാരിപ്രസ്ഥാനമുണ്ടു്. ഇതിന്നു ബങ്കാളത്തു് നല്ല പ്രചാരം സിദ്ധിച്ചുകഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. പാട്ടുകളെല്ലാം ബങ്കാളിഭാഷയിലാണു്; കളികളും നാടൻ മട്ടാണു്. ഇതിൻെറ ജനയിതാവു് മുൻപറഞ്ഞ ഗുരുസദെഡട്ടു് തന്നെയാകുന്നു. ഒരാൾ വ്രതചാരിയായി ചേരുന്ന സമയം ചെയ്യേണ്ട പ്രതിജ്ഞാവാചകങ്ങൾ ഇവ മൂന്നാകുന്നു:-“ഞാൻ ബങ്കാളത്തെ സ്നേഹിക്കുന്നു; ഞാൻ ബങ്കാളത്തെ സേവി

ച്ചുകൊള്ളാം; ഞാൻ ബങ്കാളത്തെ ഒരു വ്രതചാരിയായിരിക്കുന്നതാണു്." കുട്ടികളെങ്കിൽ പ്രതിജ്ഞകൾക്കു അല്പം വ്യത്യാസമുണ്ടു്. അവയിൽ ചിലവയെ താഴെ കാണിക്കാം:

"ഞാനോടിക്കളിച്ചു ചിരിച്ചോളാം.

ഞാനെല്ലാവരെയും സ്നേഹിച്ചുകൊള്ളാം.

ഞാൻ ഗുരുജനങ്ങളെ അനുസരിച്ചു നടക്കുന്നതാകുന്നു.

ഞാൻ ഭൂതദയയോടുകൂടെ ഇരിക്കും.

ഞാൻ എഴുതുകയും വായിക്കുകയും പഠിക്കുകയും ചെയ്യും.

ഞാൻ സത്യമേ പറയുകയുള്ളൂ."

ഇരുകൂട്ടരും ജ്ഞാനം സമ്പാദിക്കുക, സത്യത്തെ പരിപാലിക്കുക, ജീവജാലങ്ങളെ സ്നേഹിക്കുക, ശരീരശക്തിയും മനഃപ്രസാദവും വർദ്ധിപ്പിക്കുക, ശീലഗുണങ്ങളെ പോഷിപ്പിക്കുക, സംഘബലം കൂട്ടുക, സ്വരാജ്യത്തെ സ്നേഹിക്കുക, സ്വാശ്രയശീലത്തെ മാനിക്കുക എന്നിങ്ങനെയുള്ള പ്രവൃത്തികളിൽ ജാഗരൂകരായിരിക്കണം. ഇതു് നിർബ്ബന്ധമായിട്ടുള്ള ഒരു ശാസനയാണു്. ഈ വക പ്രശംസാവഹങ്ങളും അപരിത്യാജ്യങ്ങളും ആയ പ്രവൃത്തികളിൽ ഔൽസുക്യം ജനിപ്പിക്കത്തക്ക പാട്ടുകളാണു് ഇവരുടെ വിശ്രമവിനോദാവസരങ്ങളിൽ പാടിവരുന്നതു്. സ്വദേശികളും വിദ്യാഭ്യാസവിചക്ഷണന്മാരും ആയ പലപല മഹാന്മാരും ഈ സ്ഥാപനത്തെ അതിരേകമായി സ്തുതിച്ചുവരു

ന്നുണ്ടു്. ശ്രീമാൻ ഡട്ടവർകൾതന്നെയാണു് എന്നെ വ്രതചാരിയായി നാമകരണം ചെയ്തതു്. പക്ഷെ, എന്റെ പ്രതിജ്ഞാവാചകങ്ങളിൽ ബങ്കാൾ എന്നതിനു പകരം കൊച്ചി എന്ന വാക്കാണു് ഞാൻ ഉപയോഗിച്ചതു്.

അദ്ധ്യായം ൧൬.

പൂരി-ജഗന്നാഥം

കൽക്കട്ടായിൽനിന്നു ഞാൻ പൂരിയിലേക്കാണു് പോയതു്. അവിടെയാണു് പ്രസിദ്ധമായ ജഗന്നാഥക്ഷേത്രമുള്ളതു്. പൂരി ഒറിസാ സംസ്ഥാനത്താകുന്നു. കൊച്ചിയിലുള്ളവർ ചൊവ്വരയ്ക്കും നീലഗിരിക്കും പോകുംപോലെ ബങ്കാളികൾ വേനൽക്കാലത്തു പൂരിയിൽ പോയി താമസിക്കും. എനിക്കു ടാഗോറിനേയും, ശാന്തിനികേതനത്തേയും കാണേണമെന്നുണ്ടായിരുന്നു. അന്വേഷിച്ച സമയം, ശാന്തിനികേതനത്തിൽ സൂക്ഷിപ്പുകാരനല്ലാതെ ആരുമില്ലെന്നും ടാഗോർ പൂരിയിലാണെന്നും മറുവടി കിട്ടി. വൈകുന്നേരമായാൽ, പൂരിയിൽ കടപ്പുറത്തു നല്ല തിരക്കായിരിക്കും. രാവിലെ ചിലർ സ്നാനത്തിനും വരുന്നതുകാണാം. രാത്രി പത്തുപതിനൊന്നുമണിവരെ കടപ്പുറത്തു ലാത്തുവാനും സല്ലാപത്തിനും വരുന്നവരെ കാണാം. കടപ്പുറം പട്ടണത്തിൽനിന്നും ക്ഷേത്രത്തിൽനിന്നും രണ്ടുനാഴിക അകലെയാണു്. ക്ഷേത്രത്തിനടുത്തു സത്രങ്ങളുണ്ടെങ്കിലും, ക

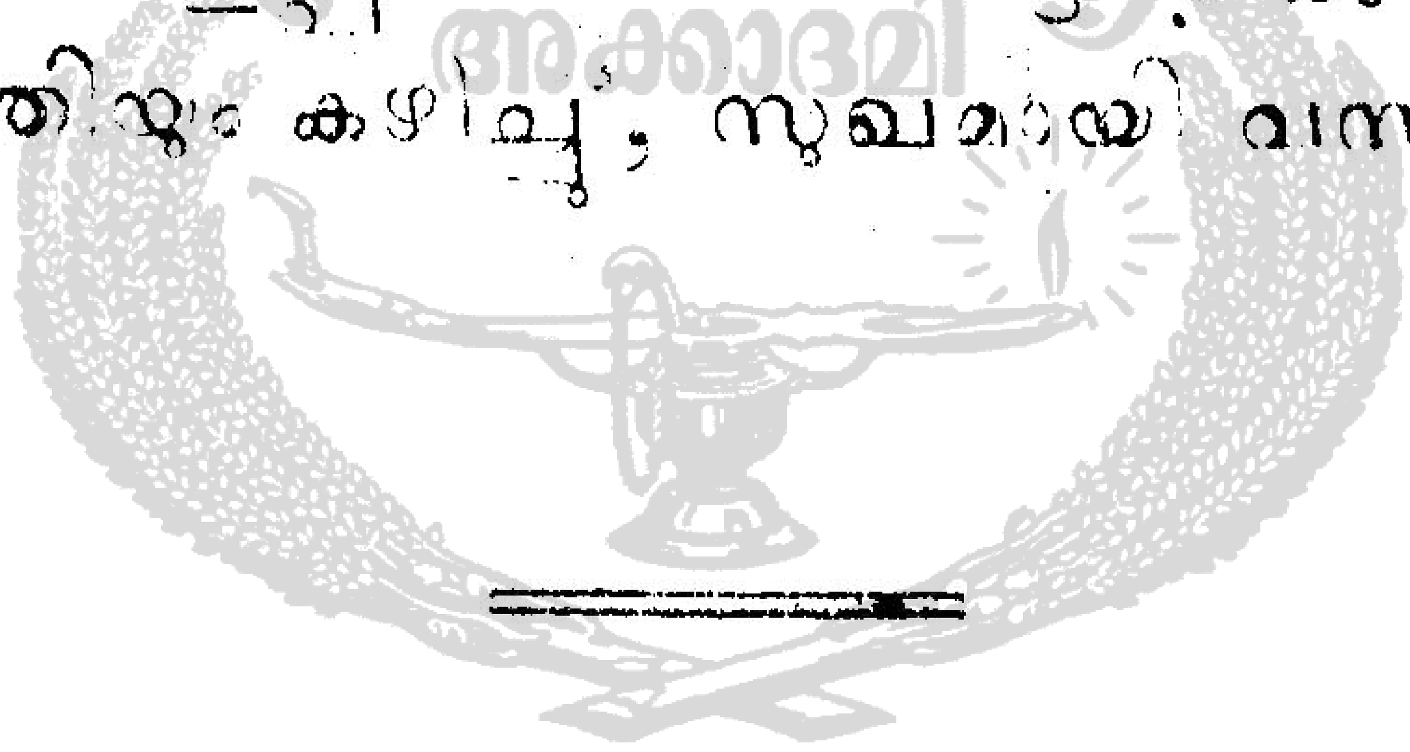
ടപ്പുറത്തു താമസിക്കുന്നതാണു് സുഖം. പത്തുപതിനഞ്ചുദിവസം കടപ്പുറത്തു കൂടാമെന്നായിരുന്നു എന്റെ മോഹം. പക്ഷെ, രണ്ടുനാൾ ചെന്നപ്പോൾ, ഇവിടെ ചന്ദ്രികമ്പനിയിൽ പണിക്കായി വന്നിരുന്ന ഒരു ഇഞ്ചിനീയർ അവിടെ വന്നു. അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഉത്സാഹത്തിന്മേൽ ഞാൻ വേഗം തിരിച്ചു പുറപ്പെട്ടു. ക്ഷേത്രദർശനത്തിനു കുറച്ചു ബുദ്ധിമുട്ടുണ്ടു്. ഏതു ദിവസവും ത്രിസന്ധ്യകളിൽ തിരക്കുതന്നെ ആയിരിക്കും. ഞാൻ താമസിച്ചിരുന്ന സ്ഥലത്തിന്റെ ഉടമസ്ഥൻ ബങ്കാളിയുടെ സഹായംകൊണ്ടു് ക്ഷേത്രകാൎയ്യങ്ങളെല്ലാം യഥാവിധി ബുദ്ധിമുട്ടുകൂടാതെ കഴിച്ചുകൂട്ടി. ദേവാലയത്തിന്റെയും അതിന്റെ ഗോപുരങ്ങളുടേയും അത്ഭുതകരമായ നിൎമ്മാണരീതി, അനവധി മൺകലങ്ങൾ മേലയ്ക്കുമേലെ വെച്ചു അവിടെ നിവേദ്യം ഉണ്ടാക്കുന്ന സമ്പ്രദായം, ഇതൊക്കെ എല്ലാവൎക്കും അറിവുള്ളതാകകൊണ്ടു ഞാൻ ആ വക വിവരണത്തിനു ഒരുങ്ങുന്നില്ല.

പൂരിയിലെ ജഗന്നാഥക്ഷേത്രം അതിപുരാതനവും പാവനവും ആയിട്ടുള്ള ഒന്നാണു്. മൈത്രോപനിഷത്തു്, മഹാഭാരതം, സ്കന്ദം, കൂൎമ്മം, ബ്രഹ്മാണ്ഡം, പത്മം, നാരദം എന്നീ പുരാണങ്ങളിൽ ഈ ക്ഷേത്രത്തേയും ജഗന്നാഥസ്വാമിയേയും കുറിച്ചു പറഞ്ഞുകാണുന്നുണ്ടു്. പുരാണങ്ങളിൽ പുരുഷോത്തമക്ഷേത്രം എന്നാണു് പറഞ്ഞിട്ടുള്ളതു്. സ്കന്ദപുരാണത്തിൽ ഉള്ള ഭാഗത്തെ സംക്ഷേപിച്ചു് ഒറിസായിൽ പുരുഷോത്തമമാഹാത്മ്യം

എന്നൊരു ഗ്രന്ഥമുണ്ട്. ബിംബം ഇന്ദ്രനീലക്കല്ലുകൊണ്ടുണ്ടാക്കപ്പെട്ടിട്ടുള്ളതാണ്. ഇതാദ്യം കടപ്പുറത്തു മണലിൽ താണു കിടന്നിരുന്നു എന്നും ജംബുഫലത്തെ തേടി നടന്നിരുന്ന പൃഥു എന്നൊരു കിരാതബാലനാണ് അതിനെ ആദ്യം കണ്ടതെന്നും, ആ കുട്ടിയുടെ സ്വജനങ്ങൾ അവിടെ എല്ലാം വെട്ടി നന്നാക്കി ആരാധിച്ചുതുടങ്ങിയെന്നും മറ്റും പത്മപുരാണത്തിൽ പറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. കാഞ്ചിരാജാവായ രത്നഗ്രീവനാണ് ക്ഷേത്രനിർമ്മാണം ചെയ്തതെന്നും പ്രസ്താവിച്ചിരിക്കുന്നു. ബ്രഹ്മാണ്ഡപുരാണത്തിൽ അമ്പലം പണിയിച്ചതു് അവന്തിരാജാവായ ഇന്ദ്രദ്യുമ്നനെന്നും, സ്കന്ദത്തിൽ ഇന്ദ്രദ്യുമ്നൻ ഉജ്ജയിനിയിലെ രാജാവായിരുന്നു എന്നും കാണുന്നു. ചില താമ്രശാസനങ്ങളിൽ ദേവാലയം ഉണ്ടാക്കിയതു് ഗംഗരാജനായ ഗംഗേശ്വരദേവനെന്നും മറ്റുചിലതിൽ മനോരഥനെന്ന ഒരു ഗയാബ്രാഹ്മണനെന്നും രേഖപ്പെടുത്തിയിരിക്കുന്നു. ഒറിസയിൽ നാട്ടുകാരുടെ ഇടയിൽ ക്ഷേത്രനിർമ്മാണത്തെപ്പറ്റി ഒരു പഴയ പാട്ടുണ്ട്. അതിലെ കഥ മറ്റൊരു വിധമാണ്. അതു രസാവഹമായിട്ടുള്ളതാകയാൽ ഇവിടെ ചേർക്കുന്നു. ശ്രീകൃഷ്ണഭഗവാന്റെ ശവസംസ്കാരസമയം, അദ്ദേഹത്തിന്റെ നാഭിമാത്രം ദഹിക്കാതെ കിടന്നു. അതിനെ ഒരു പരമഭക്തൻ ദ്വാരകയിൽനിന്നു് പൂരിയിൽ കൊണ്ടുവന്നു നീലഗിരിയിൽ സ്ഥാപിച്ചു. അതുകാരണമാണ് ജഗന്നാഥസ്വാമിയെ നീലമാധവൻ എന്നു പറഞ്ഞുവരുന്നതു്. കലികാലത്തു്, ഇന്ദ്രദ്യുമ്നനെന്ന പ്രസിദ്ധനായ പാണ്ഡ്യരാജേന്ദ്രൻ ക്ഷേത

ന് മോക്ഷംകൊടുക്കുന്ന ഒരു ഈശ്വരനെ കണ്ടുപിടിക്കണമെന്ന് അദ്ദേഹത്തിന്റെ പുരോഹിതൻ വിദ്യാപതിയോടു പറഞ്ഞു. അദ്ദേഹം അതിനായി പല ദിക്കുകളിലും അലഞ്ഞുനടന്ന് ഒടുവിൽ പൂരിയിൽ ചെന്നു. അക്കാലത്തവിടെ ആര്യന്മാർ ഉണ്ടായിരുന്നില്ല; വിശ്വാവസു എന്നൊരു ശബരനായിരുന്നു അവിടെ അധികാരിയായിരുന്നത്. വിദ്യാപതി യാത്രാക്ലേശംകൊണ്ടും മറ്റും വളരെ ക്ഷീണിച്ചിരുന്നകാരണം, വിശ്വാവസുവിനെ ശരണംപ്രാപിച്ചു. വിശ്വാവസു തന്റെ മകളെ വിദ്യാപതിക്കു വേണ്ട ശുശ്രൂഷകൾ ചെയ്വാൻ ഭരമേല്പിച്ചു. പതിവായി, വിശ്വാവസു അതിരാവിലെ താമസസ്ഥലം വിടുന്നതും നേരം വളരെ വൈകിട്ടുമാത്രം തിരിച്ചുവരുന്നതും വിദ്യാപതി കണ്ടു. ശബരകന്യകയോടു അതിനുള്ള കാരണം ചോദിച്ചു. നീലഗിരിയിൽ നീലമാധവനെ സേവിക്കുകയാണ് അച്ഛൻ ചെയ്യുന്നതെന്നു അവൾ പറഞ്ഞു. തനിക്കും അവിടെ പോയാൽ കൊള്ളാമെന്നു വിദ്യാപതി ആവശ്യപ്പെട്ടു എങ്കിലും, വിശ്വാവസു അതിനു സമ്മതിച്ചില്ല. വിദ്യാപതിയിൽ മകൾ അനുരക്തയായി; വിദ്യാപതിയും അവളെ സ്നേഹിച്ചു. നീലമാധവനെ ദർശിക്കുവാൻ സൌകൎയ്യം കിട്ടിയാൽ, വിവാഹം ചെയ്യാമെന്നു വിദ്യാപതി സമ്മതിച്ചു. കണ്ണുകെട്ടി വിദ്യാപതിയെ വിശ്വാവസു ദേവസന്നിധിയിൽ കൊണ്ടുപോയി. ശബരൻ കാണാതെ പുരോഹിതൻ വഴിക്കു കടുകുമണികൾ തൂകിക്കൊണ്ടു പോയിരുന്നു. നീലമാധവന്റെ സന്നിധാനത്തിൽ ചെന്നസമയം, വിദ്യാ

പതിക്കു എന്തെന്നില്ലാത്ത ഒരു തേജസ്സ് അവിടെ കാണ്മാൻ ഇടയായി. തന്റെ സ്വാമിക്കുവേണ്ട ക്ഷിപ്രപ്രസാദിയായ ഭഗവാൻ അതുതന്നെ എന്നു തീർച്ചയാക്കി. തിരിച്ചു രാജ്യത്തിൽ വന്നു രാജാവിനെ കൂട്ടിക്കൊണ്ടുപോയി. കട്ടകുമൊടികളുടെ സഹായത്തോടുകൂടി രണ്ടുപേരും നീലമാധവനെ ദർശിച്ചു. രാജാവു അവിടെ അതികേമമായൊരു ക്ഷേത്രം പണിയിക്കുവാൻ വേണ്ട ഒരുക്കങ്ങളും ചെയ്തു മേൽനോട്ടത്തിനു വിദ്യാപതിയെയും അദ്ദേഹത്തിന്റെ ശ്വശുരനായ ശബരനെയും ഏല്പിച്ചു നാട്ടിലേക്കു തിരിച്ചു. ആ ക്ഷേത്രത്തിലെ സ്വാമിയെ ഭക്തിയോടുകൂടി കൈകൂപ്പി ഞാനും നാട്ടിലേക്കു മടങ്ങി, കാലഭൈരവപ്രീതിയും കഴിച്ചു, സുഖമായി വസിച്ചു.

B. V. Printing Works, Trichur